

FRÅN BORÅS OCH
DE SJU HÄRADERNA
1971

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN

FRÅN BORÅS
OCH
DE SJU HÄRADERNA
1971

FRÅN BORÅS OCH
DE SJU HÄRADERNA
1971

ÅRGÅNG 26

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN

Redaktör:
INGEGÄRD VALLIN

Författarna är ensamma ansvariga
för innehållet i sina uppsatser.

AB Tryckericentralen i Borås
1971

UR GUSTAF THULINS
BILDSAMLING

Tvärreds kyrka, 1950.

Biskopsvisitation
i Långhems pastorat
18—22/5 1953.

Biskopsvisitation
i Långhems pastorat
18—22/5 1953.

Takmálningar í Álekulla kyrka av Ross, 1760.

Resta stenar, Brudföljet, Hov.

Undersökning av hällkista, Hofsnäs, Länghem, aug. 1952.

Långhultsgårdarna från 1700-talet. Toarp sn.

Potatissättning med oxe i S. Ving, maj 1950.

Edvin Leffler, Kinna.

Fruktodlare och blomstervänner i Mark, maj 1946.

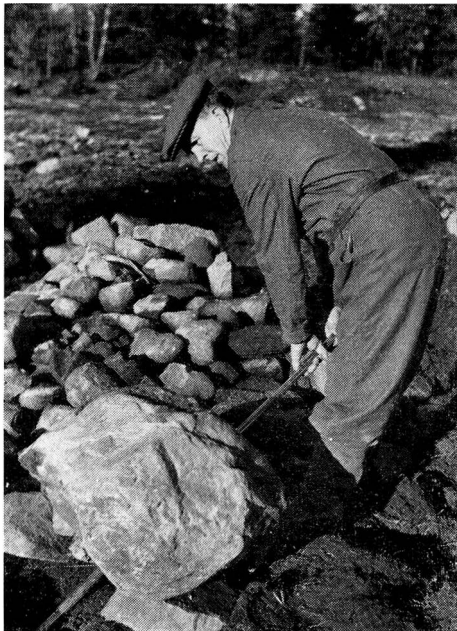
Från Fimmelunda by,
Rångedala,
aug. 1956.

Från Fimmelunda by,
Rångedala,
aug. 1956.

Potatisdag i Fänneslunda, 27 juli 1950.

Odlande bonde i Älgårås, Borgstena, hösten 1951.

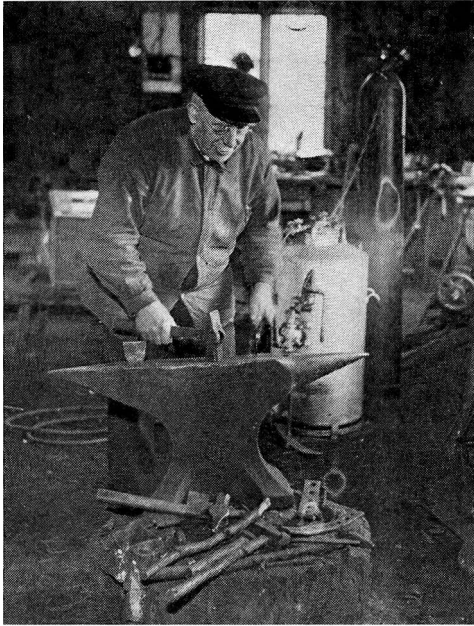
Karl Rydberg med slagruta, Varvhult, Sandhult, 1955.

Konstnären Manfred Flyckt, Tärby, i arbete.

Träskomakare och fru Blomster, Fänneslunda, 1951.

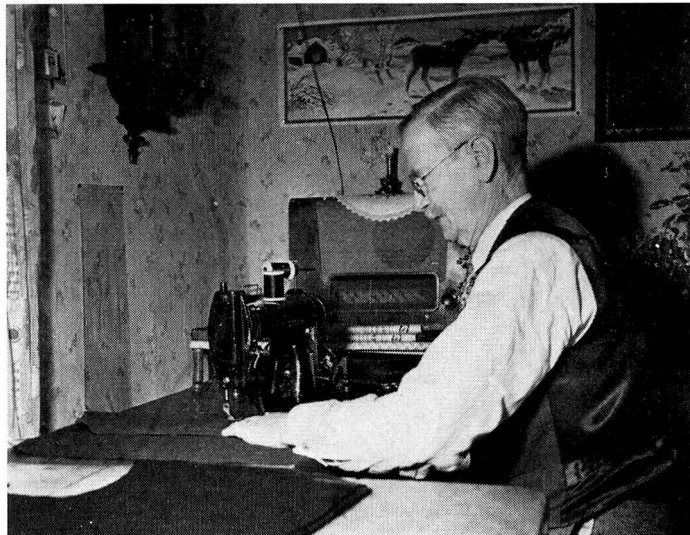
Smeden
Berglund,
Finnekumla

Järnvägs-
arbete

Fritz Söderberg, Haga,
Ljushult, väver
spånjalusier.

Skräddare
Ivar Eriksson,
Ljushult.

Lärarinnan Bärta Andersson håller sin sista examen i Bohult, Töllsjö.

EN SKÅNSK FLAMSKVÄVNAD I BORÅS MUSEUM

AV

ERNST FISCHER

År 1906 erhöll Borås museum ett flamskvävt hyende från Kärråkra socken, Ås härad, nordväst om Ulricehamn. Tyvärr finns icke någon gårdsuppgift. Hyendet är sönderklippt av delar från en större vävnad och åter sammansatt utan hänsyn till mönsterteckningen. Dess nuvarande storlek är: höjd 27 cm, bredd 23–25 cm. Inv.-nr. är B.M. 2.567 (fig. 1).

Vävnaden har en varp av s-tvinnat lingarn och inslag av s-tvinnat ullgarn av flera färger i mönstret på svart botten. Varpen har 6 trådar per cm och inslaget i botten 17 trådar samt i mönsterbilderna 25 trådar per cm, räknat över två trådar, då inslaget går över och under varptrådarna.

Genom att klippa sönder fotografiet av hyendet och sätta samman delarna så som de ursprungligen varit vävda, får man fram en mönsterbild, som gör att man med säkerhet kan attribuera vävnaden till ursprung och tid (fig. 2).

Det visar sig att mönstret i mitten har bestått av en låg urna med öron. Ur denna växer upp en narciss med sju kronblad. På sidorna om denna två mångflikiga smala blad och över den en starkt stiliserad blomma, som ursprungligen sannolikt har varit en pion. Överst en blomma med lancettlika kronblad, sedd i profil. På sidorna av denna mönsterbild två kvistar av lager med glesa blad och bär. De har sannolikt varit sammanbundna nedtill av en rosett, som nu emellertid saknas. Under urnan ett mångflikigt blad. Till vänster om lagerkransen ses en springande hjort, omgiven av blad som på lager-

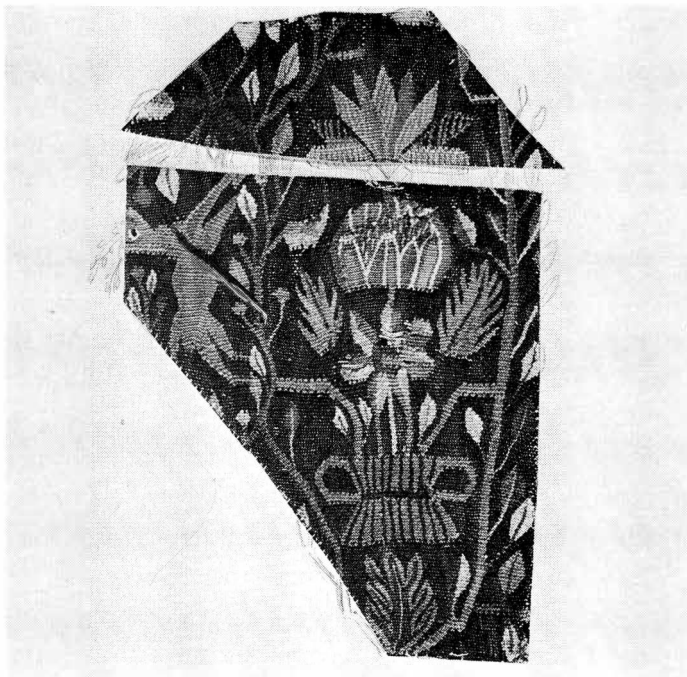

1. Hyende i flamskvävnad, sönderklippt och åter hopsytt av fragment.
Vävd i Torna hd, Skåne, möjligen av Hanna Persdotter.
Foto från avigsidan. Tillhör Borås museum.

kvistarna. – Detta mönster har man kunnat få fram av två av de sammansydda delarna i vävnaden. Den tredje återger en stiliserad ros, som man icke kan placera i sitt sammanhang med hjälp endast av fotografier, men sannolikt har rosen utgjort ett hörnornament i den ursprungliga kompositionen.

Av de bevarade resterna av vävnaden framgår att den tillhör en större grupp flamskvävnader, som tillkommit i Skåne och har en nära anknytning till en känd släktgrupp, som omfattar ett stort antal mycket skickliga flamskväverskor.

Efter mångåriga inventeringar av Malmöhus läns hemslöjdsförening känner man f. n. till ett vaggtäcke, tre bänklängder, 20 åkdy-nor, 11 hyenden eller sammanlagt 35 vävnader, vilket gör att mön-

2. Hyende av flamskvävnad. Rekonstruktion. Tillhör Borås museum.

stret kan räknas bland de mera populära i Skånes rika textilskatt från allmogemiljö. Det är också knutet till ett härad, Torna, och man kan nu också attribuera det till en viss släktkrets inom detta textilkunniga härads större gårdar.

Ursprunget till hela gruppen kan man antaga vara ett vaggtäcke, som en viss Hanna Persdotter 1793 vävde till sin äldste sons födelse. Hon har signerat och daterat täcket (fig. 3). Hanna Persdotters föräldrar var gästgivaren i Everlöv, Per Olsson (född ca. 1732, död 1788) och hans hustru Bolla Andersdotter. Hon var född 1763 och gifte sig med åbon Per Persson, som då övertog det hemman, som i arv kom på hennes lott. Hon skall enligt traditionen inom släkten ha varit sjuklig och avled 1810. Hon var sina föräldrars tredje dotter i en syskonkrets på sju, varav endast en son, som övertog gästgiveriet.

Det var icke endast Hanna, som vävde flamskt och även brodera-

de, hennes äldre syster Elna var tydligen den i familjen som började väva. Det finns inget som tyder på att modern någonsin suttit i vävstol. Någon sådan förekommer varken i hennes eller mannens boupp-teckningar. Det är möjligt att en kringresande vävare slagit sig ned i gästgivargården och lärt upp den äldsta dottern, som vävde sitt brudtäckte 1772, varefter Hanna övertog arbetet sedan Elna trätt i brudstol. Det sist daterade av systrarnas sex brudtäckten är vävt 1788. Var och en av döttrarna hade då fått ett brudtäckte, vilka alla är bevarade, flera i ättlingarnas ägo. Traditionen vet berätta att även sonen fick sitt täckte, men det skall ha utlånats till en utställning i Wien och återkommit därifrån i så skadat skick att det förstördes.

Möjligheten att en vandrande vävare förmedlat kunskapen om flamskvävning till gästgivardöttrarna föreligger, då vi från annat håll känner till vandrande vävare, som på en gård vävde en lång bänkdyna. Men man får icke underskatta möjligheten av att förmedlaren varit en grannkvinna eller fränka.

Jämför man nu den rekonstruerade vävnaden i Borås museum med Hanna Persdotters vaggtäckte skall man finna alla de stora likheterna, som gör det möjligt att med säkerhet låta den från Kärråkra stammande vävnaden ingå i den skånska gruppen. Vi återfinner alltså mittgruppen med urnan och buketten, och den omramande glesa lagerkransen. Motivet har emellertid förändrats på så sätt att kransen icke fått cirkelform utan gjorts oval. Härigenom får icke alla de detaljer, som förekommer på täcket, plats. Tulpaner och rosor samt de två fåglarna saknas. De kotteliknande blommorna upptill saknas också. Ännu en detalj från täcket återkommer på vävnaden i Borås, nämligen den springande hjorten från täckets bård. Denna detalj förekommer icke på någon av de övriga vävnader, som bevarats inom gruppen (fig. 4), vilket torde tyda på att vår vävnad utan tvivel haft Hanna Persdotters täckte som förebild, när väverskan satte samman sitt mönster. Möjligheten att det varit Hanna själv är icke utesluten, då dessutom själva vävsättet på båda vävnaderna företer vissa likheter.

3. Vaggtäcke i flamskvävnad. Vävt av Hanna Persdotter 1793. Privat ägo.

4. Äkdyna i flamskvävnad. Möjligen vävd av Hanna Persdotter omkr. 1800. Privat ägo.

Av ovanstående framgår alltså att flamskvävnaden i Borås museum är vävd i Skåne, möjligen av Hanna Persdotter omkr. år 1800, att den är eller har varit ett hyende med ett mönster som denna skickliga väverska begagnat sig av. På de sammansydda fragmenten har icke någon stadkant kunnat konstateras, varför det varit omöjligt att helt rekonstruera vävnaden. Någon i detalj överensstämmande vävnad har ju heller icke påträffats bland det rika bevarade materialet. Hur den kommit till Sjuhäradsbygden är ovisst.

NÅGRA FÖRLÄGGARFIRMOR I MARK

1930 - 31

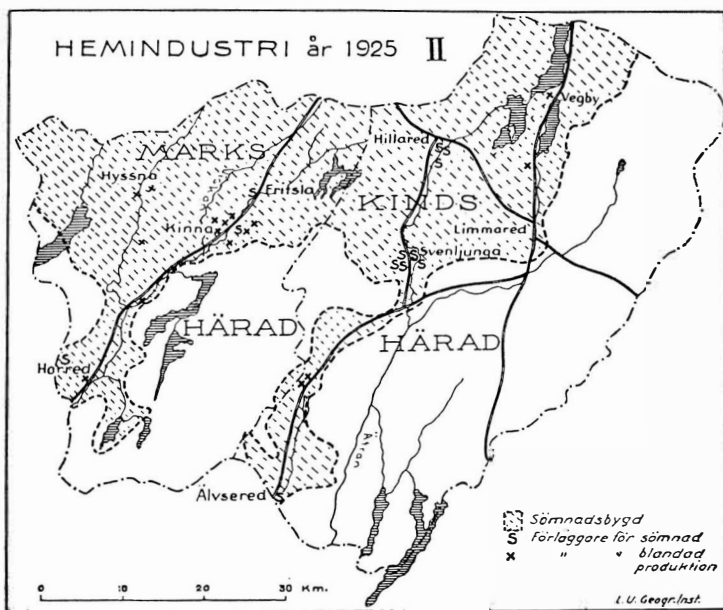
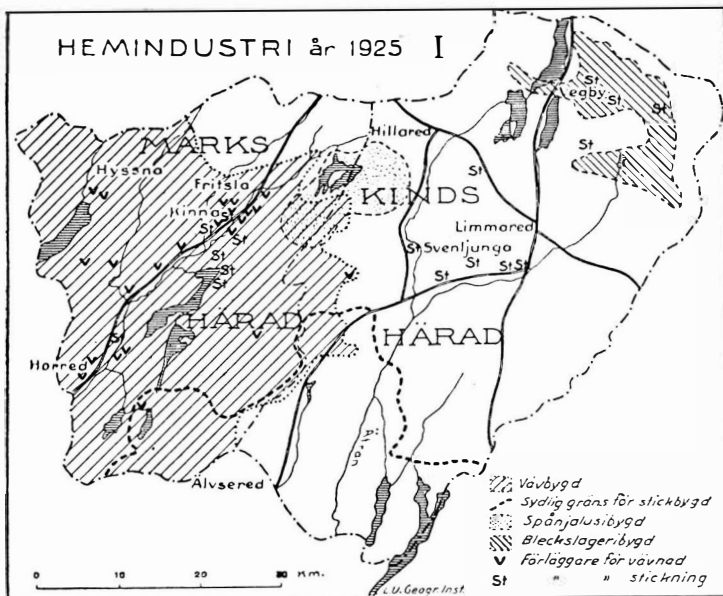
AV

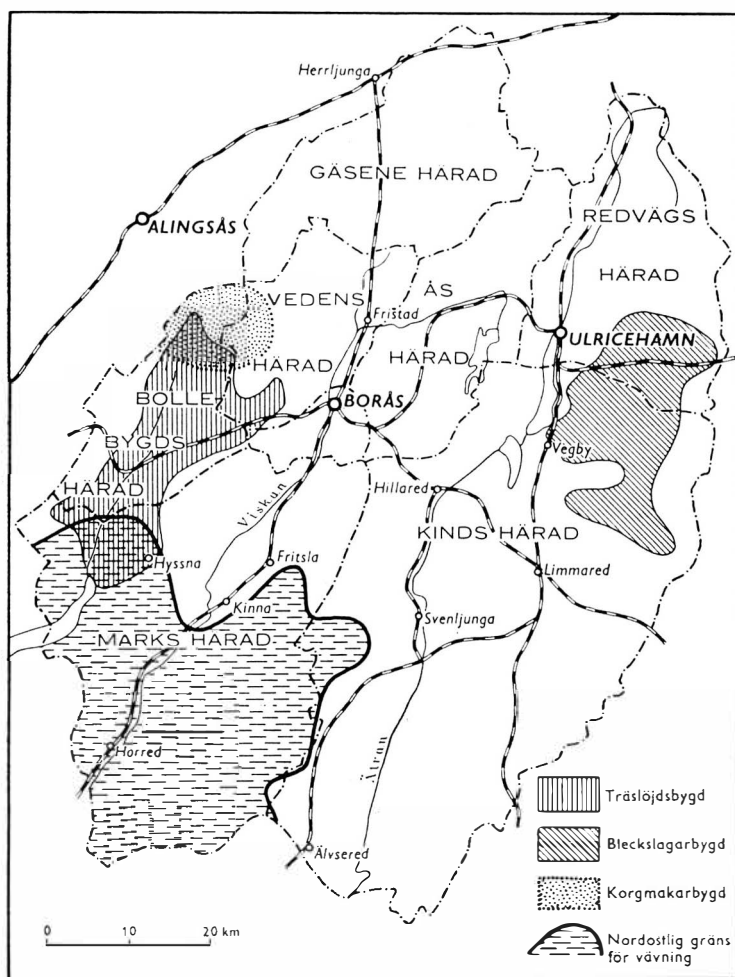
BJÖRN STERNER

Mina undersökningar av Sjuhäradsbygdens näringsliv inleddes som ett led i studierna av nationalekonomi för professor Emil Sommarin. Mitt seminariearbete bestod av en analys och bedömning av den statliga hemindustriutredningen (Svensk hemindustri I/II 1917).

I geografi, som skulle bli mitt huvudämne, följde senare en större uppsats om "Hemindustribygden i Kinds och Marks härad", publicerad i Svensk geografisk årsbok 1927. Den byggde bl. a. på intensiva lokalundersökningar under cykelturer särskilt somrarna 1925 och 1926. Den då aktuella utbredningen av hemarbetet prickades in på det ekonomiska kartbladet i skalan 1:50.000, så vitt möjligt med hemarbetarna exakt redovisade på sina boplatser. Ett par översikt-kartor över hemindustrins geografiska fördelning, så vitt känt de första i sitt slag, blev bl. a. resultatet. De återges här.

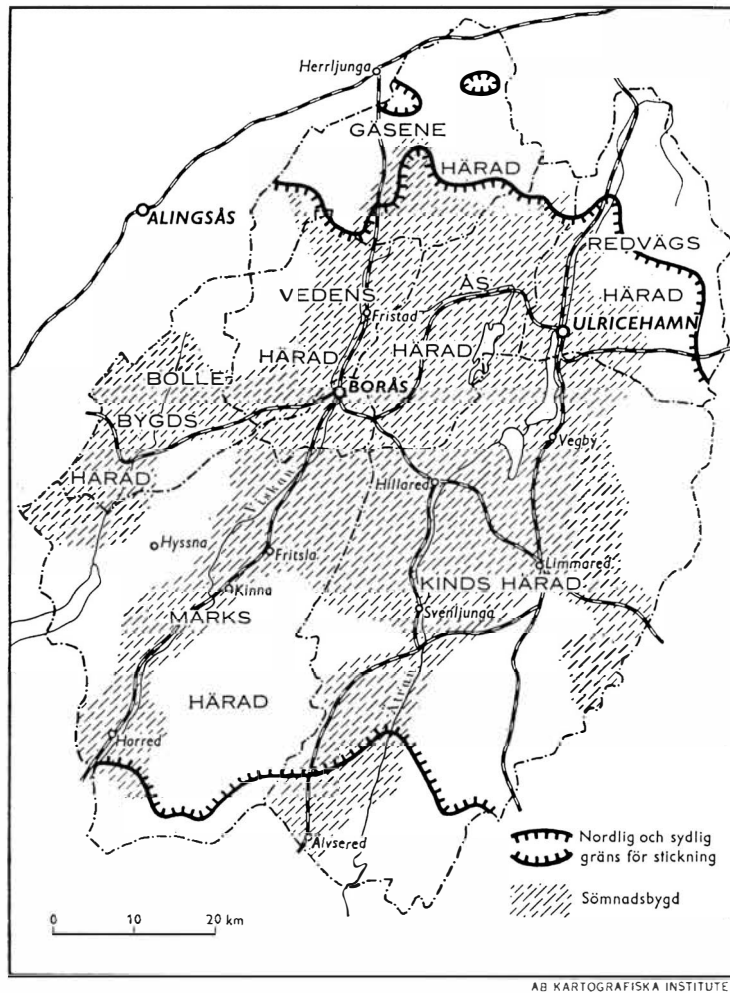
I samråd med min lärare, professor Helge Nelson, planerade jag samtidigt en avhandling om Sjuhäradsbygdens näringsliv. Avsikten var att försöka klarlägga hemindustrins betydelse för befolkningsfördelning och bebyggelse. Till att börja med skulle det gälla en lic.-avhandling om hemindustrins utbredning i hela Sjuhäradsbygden. Förberedelserna innebar fortsatta lokalundersökningar på resor i bygden, från och med år 1929 underlättade av ett Längmansstipendium. Litteraturstudier, bearbetning av det geografiska innehållet i hemindustriutredningens primärmaterial, insamling av detaljuppgifter från förläggarna m. m. utgjorde andra led i arbetet. Allt mer visade det sig vara väsentligt att också granska den historiska gången av pro-

Hemindustrin i Sjuhäradsbygden år 1930.

duktion och handel för att få ett grepp om de aktuella förhållandena. I en liten bok med titeln "Sjuhäradsbygden" (Industriens upplysningstjänsts serie B, 1949) publicerade jag bl. a. ett par kartor över utbredningen av hemindustrin i hela bygden år 1930. Vid en jämförelse med kartorna över Kind och Mark kan man bl. a. se, hur hemvävningen allt mer koncentrerats till nedre Viskadalen.

Hemindustrin i Sjuhäradsbygden år 1930.

Uppgiften som rektor för Viskadalens folkhögskola från år 1933 begränsade samtidigt mina möjligheter att fortsätta studierna, likaså den tidskrävande aktiviteten i bygdens folkbildningsarbete – under årens lopp bl. a. bortemot 500 föreläsningar om områdets natur och näringsliv, inte minst hemindustrin och knalleriet. Den under hösten 1970 utkommande boken "Bygdeknallar och stadsköpmän" har kom-

mit att bli en populärvetenskaplig biprodukt av de efter min pensionering återupptagna studierna.

I det från förläggarfirmorna insamlade materialet har jag emellertid för åren 1930–1931 mer eller mindre fullständiga uppgifter om de textila hemarbetarnas namn och adress, socialstånd, produktion och årslön. Åtskilliga firmor hade vänligheten att på mina blanketter lämna så fullständiga uppgifter, att de möjliggör en lokalisering av hemarbetarna och en jämförelse mellan deras förtjänster. För stickningsbygden i hyssna- och örbyområdena och för en av firmorna i Horred är materialet däremot ofullständigt.

Följande firmor i Mark ingår i det material, jag här skall behandla:

AB Fritsla syfabrik, Fritsla — sömnad.
AB Sveriges förenade triksåfabriker, Fritsla — trikåarbete.
A. J. Borgs väfveri AB, Kinnahult — fransning, fällning, vävning.
Kinnahults väfveri, Kinnahult — vävning.
Joh. E. Hedlund, Kinna — vävning.
A. B. Larsson, Kronäng, Kinna — stickning.
Davida Bökman, Berghem — vävning.
Björketorps hemindustri, Björketorp — stickning, sömnad.
Marks jacquardväveri AB, Björketorp — fällning, fransning.
Marks textilindustri, Björketorp — vävning.
Joh. Johansson, Näveråsen, Horred — vävning.
Edvard Kranz, Horred — vävning.
David Larsson, Hede, Sätla — stickning.

*

Fram till mitten av 1800-talet var förläggarverksamheten livlig i Fritsla och Seglora. Men starten av mekaniska väverier och spinnerier i övre Viskadalen – Rydboholm år 1834, Svaneholm, Viskafors och Rydal under 1850-talet, Fritsla 1874 – ledde undan för undan till att vävnadsförläggarna lade ned sin verksamhet. Hemarbetarna i dessa trakter sökte sig ju i stor utsträckning till det bättre betalda jobbet i fabrikena. En del av dem följde t. o. m. segloraslakten Mark till dess industrier i göteborgsområdet.

Konkurrensen med hemvävningen hårdnade ytterligare, då fabri-

kerna allmänt började tillverka bomullstyger av samma slag som hemindustrin, d. v. s. klänningstyger, gardiner, dukar, näsdukar etc. Fabriksproduktionens nya inriktning inleddes efter allt att döma av Alingsås bomullsväfveri, startat år 1866.

I kinnaområdet kom övergången till fabriksdrift senare, och en mer omfattande industrialisering ägde där rum först under 1800-talets sista decennium och 1900-talets början. Redan vid seklets början var dock den tidigare så blomstrande förläggarverksamheten i Kinna och Skene illa trängd. Efter ett kortvarigt uppsving för hemvävningen under det första världskriget minskade den snabbt i omfattning. Till de vid 1930-talets början fortfarande verksamma firmorna hörde Kinnahults väfveri (Bröderna Eliasson) och Joh. E. Hedlund.

I jämförelse med storförläggarna under 1800-talet hade deras rörelse en blygsam omfattning. Men dessutom visar fördelningen av de av dem sysselsatta hemarbetarna, att vävningen allt mer trängts undan från själva Viskadalen till skogs- och småbrukssocknarna i de östra delarna av bygden. Enligt hemarbetarnas adresser i utdragen ur vävböckerna får man fram följande fördelning under år 1931:

Adresserna stämmer visserligen i gränslägena ej helt med sockeninindelningen, men avvikelserna är här så små, att de ej påverkar huvudinttrycket av var hemarbetarna varit bosatta. Siffrorna får bedömas som minimisiffror, då det förekom, att mer än en var sysselsatt i varje hem.

Då man granskar fördelningen inom socknarna, visar det sig, att hemarbetarna övervägande var bosatta på småbruk och torpställen, ofta i utkanten av bebyggelsen och långt från huvudvägarna. Följande kartsnitt för 22 av Hedlunds väverskor illustrerar detta – utanför faller endast 6, varav 1 i Örby, 3 i Fotskäl, 1 i Björketorp och 1 i Revesjö. Som underlag har jag använt det ekonomiska häradskartbladet från 1890-talet i skalan 1:50.000, och dess huvudvägar har inlagts för orientering.

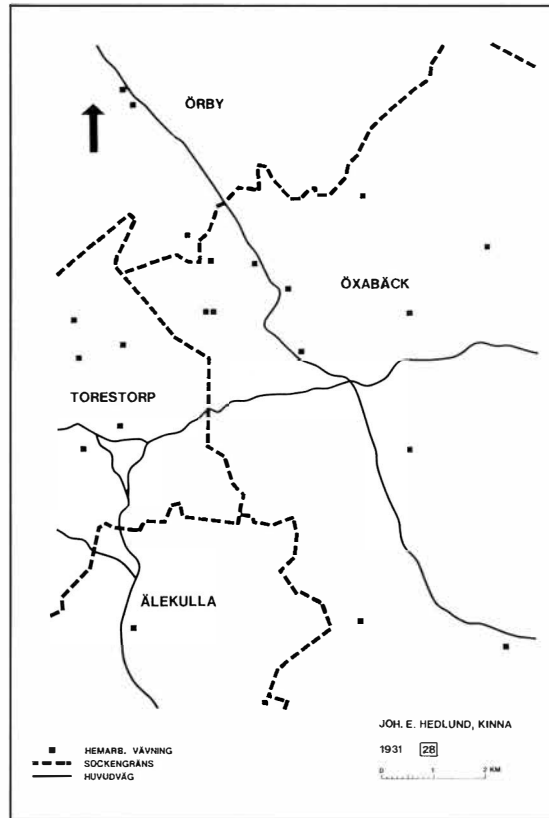
Uppgifterna från Kinnahults väfveri har gjort det möjligt att gruppera firmans 54 hemarbetare på olika slag av fastigheter. Sålunda var

Hemort	Kinnahults väfveri	Joh. E. Hedlund	Summa
Fritsla	2	—	2
Skepphult	2	—	2
Revesjö	—	1	1
Örby	16	4	20
Torestorp	18	5	23
Ålekulla	—	2	2
Öxabäck	13	12	25
Holsljunga	1	—	1
Hyssna	1	—	1
Fotskäl	—	3	3
Björketorp	—	1	1
Öxnevalla	1	—	1
Summa	54	28	82

16 bosatta på torp eller backstugor, 20 på småbruk, 14 på hemman (större jordbruk), medan 3 var "ensamboende" och 1 i Fritsla hade egen lägenhet. Det framgår vidare, att 11 av hemarbetarna var hemmadöttrar och 1 hemmason – av dem bodde 9 på kategorin "hemman".

Av Hedlunds väverskor vävde 26 enbart gardiner, en gardiner och dukar och en s. k. allmogetyg, allt av bomull. Utdraget saknar meteruppgifter, men vid en detaljerad analys skulle man ha vissa hållpunkter i den sammanlagda arbetslönen på 5.027 kr. Förtjänsterna för de enskilda hemarbetarna varierar mellan 32 kr. och 539 kr. mot ett medeltal för samtliga på 179: 55 kr. Variationerna beror naturligtvis på hur stor del av dagen eller året man kunde ägna åt hemarbetet – inkomsten på 32 kr. förvärvades t. ex. under endast två månader.

Kinnahults väfveri redovisar endast meter- och viktuppgifter för produktionen, sammanlagt 37.392 m, vägande 4.154,5 kg. Viktuppgifterna påminner om att förläggarna vägde det utlämnade garnet och den färdiga vävnaden för att kontrollera, att hemarbetarna ej behållit något för egen räkning. Den sammanlagda arbetslönen var 9.398 kr. med ett medeltal, som per väverska endast skiljer sig från det för Hedlunds med några kronor. Men variationerna är här be-

Joh. E. Hedlunds väverskor år 1931, fördelade med en kartsymbol för varje konto. Totala antalet anges av siffran i förläggartecknet. Utanför kartan 1 i Örby, 3 i Fotskäl, 1 i Björketorp och 1 i Revesjö.

tydligt större med i botten 8:67, 11 och 15 kr. och överst i serien 763:26, 842:41 och 1.407:26 kr. Den lägsta förtjänsten avser en torparhustru, som efter produktionsuppgifterna att döma endast vävt ett styck gardiner, den högsta gäller "lägenhetsägaren" i Fritsla, som kan ha hört till den sällsynta kategori bland hemarbetarna, som byggt möjligheten att finansiera ett eget hem på trägen vävning. De två näst högsta förtjänsterna har nåtts av hemmadöttrar på ett par

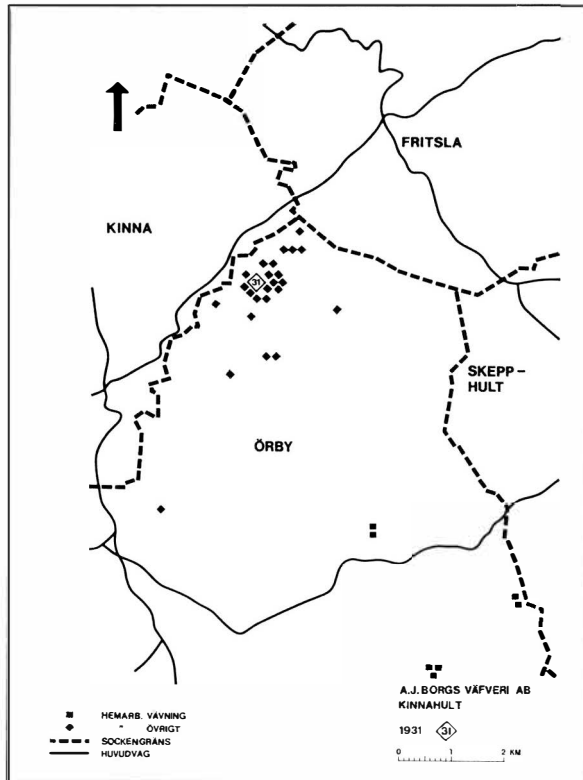
gårdar – men bland dem finns det också exempel på sådana, som uppenbarligen inte varit så flitiga.

Då förläggarna startade manufakturverk eller fabriker med mekanisk drift, kunde de också fortsätta med förläggarverksamhet. I uppgifterna för år 1931 sysselsatte sålunda A. J. Borgs väfveri AB fortfarande 7 hemarbetare med vävning av bomullstyger – en av dem var f. ö. hemmason.

Den industriella produktionen gav samtidigt nya former av hemarbete. Firmans övriga 24 hemarbetare kompletterade den industriella produktionen med tvistning av tyger, fällning och fransning av dukar etc. En del av detta jobb gav biinkomster åt industriarbetarnas familjer, i andra fall tog man det nya i stället för tidigare vävning. Samma utveckling ägde rum på andra håll i bygden. Som exempel tar jag Halla textil AB i Överlida, efterföljare till förläggarfirman Allmogeslöjden. År 1930 lämnade Halla fortfarande ut garn till 12 hemväverskor, år 1931 till 6. Men detta år gav fabriksdriften ett 50-tal hemarbetare sysselsättning med renklippning av mönstren i gardiner av s. k. allmogemadras.

Det till industrin knutna hemarbetet försiggick merendels på kortare avstånd från fabriker än vävningen. Karakteristisk är fördelningen av Borgs väfveris utlämning, så som kartskissen här visar. Väverskorna återfinnes i det inre av Örby, medan större delen av de övriga var bosatta i en krets omkring Harpebo.

Den samlade förtjänsten för väverskorna utgjorde år 1931 1.212 kr., och den summan motsvarar ett medeltal av ungefär samma storlek som för de två tidigare undersökta firmorna – om än med betydligt mindre variationer än för dessa. För kompletteringsjobbet till fabriksdriften var slutsumman 4.645 kr., d. v. s. med ett medeltal som låg ett par tior högre än medelinkomsten för väverskorna, och variationerna var små. Detta får dock inte tolkas som någon allmän giltig regel. För t. ex. Hallas hemarbetare var det i många fall fråga om tillfälliga småförtjänster, och detsamma förefaller att ha gällt för en del fabriker i Viskadalen.

A. J. Borgs Väfveri AB:s hemarbetare år 1931, fördelade med en kartsymbol för varje konto. Totala antalet anges av siffran i förläggartecknet.

Också trikåfabrikerna skapade nya former av hemarbete. AB Sveriges förenade trikåfabrikers avd. F i Fritsla sysselsatte sålunda år 1931 36 hemarbetare med kompletteringsjobb såsom handsöm, knappsöm, virkning, brodering etc. Lokaliseringen av hemarbetet till närheten av fabriken är här ännu mer påtaglig – samtliga hade Fritsla till postadress. Den utbetalade arbetslönen uppgick till 5.574 kr. Medeltalet ligger alltså så lågt som omkring 155 kr. med en variation från lägst 29 och högst resp. 339, 350 och 439 kr.

Dussinsömnad som hemarbete bedrevs ju vid denna tid övervägan-

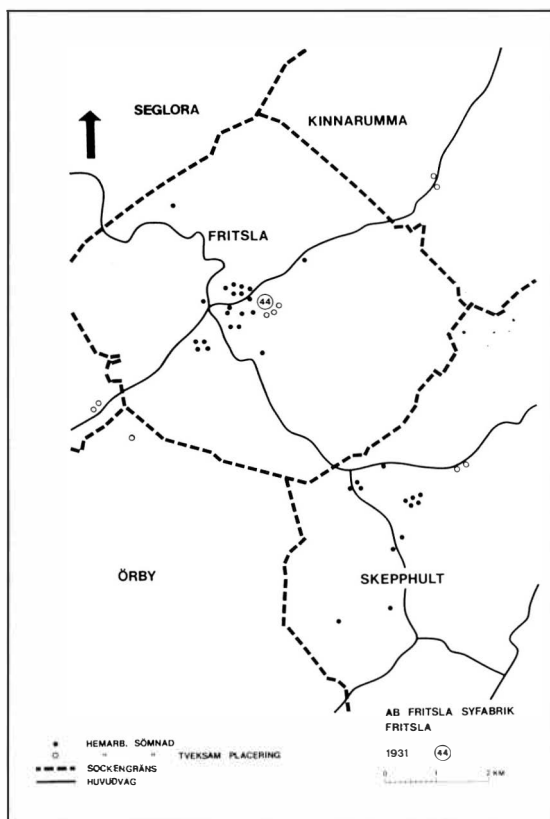
de för förläggarfirmer i Borås och de nordöstra delarna av Sjuhäradsbygden. Utbredningen framgår av mina översiktskartor för år 1930. På grund av arbetsmaterialets tyngd var sömnadsbygden dessutom i regel nära knuten till goda transportmöjligheter, d. v. s. järnvägar och huvudvägar, gärna med busslinjer. Från Viskadalen får man ett liknande mönster vid granskningen av AB Fritsla syfabriks produktion. Av företagets 44 hemarbetare bodde 24 i Fritsla, 15 i Skepphult, 2 i vardera Kinnarumma och Kinna samt 1 i Örby. Kartskissen över den geografiska fördelningen visar, att det ifråga om de tre senast nämnda socknarna gäller gränslägen. Anknytningen till huvudvägarna är likaså påtaglig, och torpens och backstugornas folk är inte längre så dominerande som för vävningen.

Sömnad och stickning som hemarbete gav större förtjänster än hemvävningen, då denna tidigare hade att möta konkurrensen från fabrikerna. Förläggarna lade ned hemvävningen, och hemarbetarna sökte sig till de bättre förtjänsterna i sömnad och stickning. Den sammanlagda lönesumman för Fritsla syfabriks 44 sömnadsarbetare var år 1931 15.867 kr. Medeltalet per arbetare blir därmed ungefär dubbelt så stort som för väverskorna, i runt tal 360 kr.

För två av de här redovisade förläggarfirmorna, A. B. Larsson, Kronäng, Kinna, och Björketorps hemindustri, dominerade stickning. Deras stickerskor fördelade sig efter adresser på följande sätt, varvid Björketorp övervägande avser hemarbetare i Surteby-Kattunga socken.

Björketorps hemindustri sysselsatte dessutom 4 hemarbetare med sömnad och en med vävning. Samtliga 43 har kunnat prickas in på följande kartskiss, några med i detalj tveksam placering. Mönstret i den geografiska fördelningen av hemarbetarna bekräftar på nytt slutsatserna av min tidigare diskussion av uppgifterna.

Hemarbetarnas förtjänster av stickningen ligger genomgående jämförelsevis högt. Till Kronängs 21 stickerskor hade under år 1931 betalats ut 10.982 kr. i arbetslöner, i medeltal per arbetare alltså inte mindre än omkring 523 kr. Medeltalet påverkas av att tre hemarbe-

AB Fritsla Syfabriks hemarbetare år 1931, fördelade med en kartsymbol för varje konto. Totala siffran anges av siffran i förläggartecknet.

Hemort	Kronäng	Björketorp	Summa
Fritsla	1	—	1
Kinna	1	—	1
Örby	1	—	1
Berghem	1	7	8
Björketorp	12	26	38
Fotskäl	5	5	10
Summa	21	38	59

tare hade en årsförtjänst på över 1.000 kr. med resp. 1.095, 1.116 och 1.326, medan å andra sidan endast två låg under 100 kr. med resp. 96 och 75. Stickningen var uppenbarligen år 1931 en mindre tillfällig sysselsättning än vävningen av bomullstyger i den tidigare vävbygden kring övre Viskadalen.

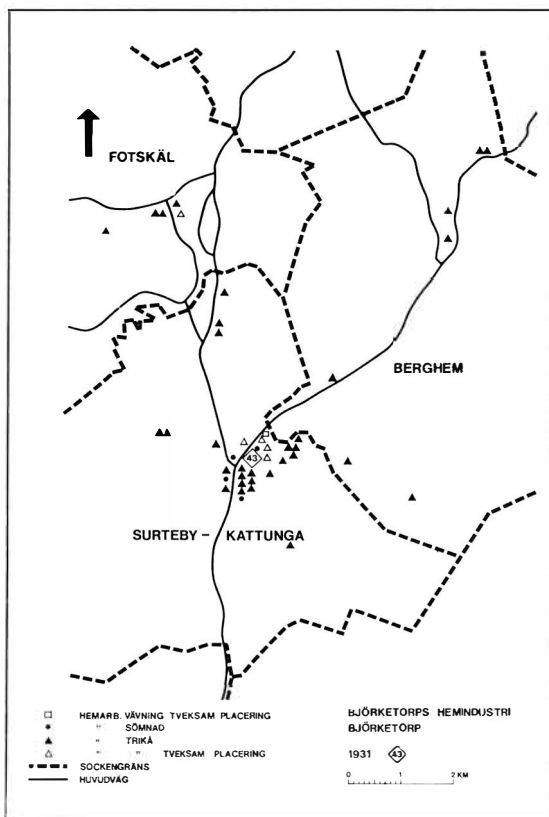
På en lägre förtjänstnivå än arbetslönerna för Kronängs stickerskor bekräftar uppgifterna från Björketorps hemindustri resonemanget. Firmans stickerskor nådde ett medeltal på omkring 340 kr. med en enstaka topp på 1.158 och 5 under 100, den lägsta 48. Dess 4 sömmerskor nådde genomsnittligt 310 kr., medan den enstaka väverskan nöjde sig med 110 kr.

*

Området kring Berghem och Björketorp kan karakteriseras som en övergångsregion. Bomullsvävningens förgreningar nådde dit. Å andra sidan visar förläggarverksamheten från Davida Bökman i Berghem drag av hemslöjdmässig anknytning. Firmans tillverkning bestod av tras- och garnmattor, dammhanddukar och gardiner. Sammanlagt sysselsatte den endast 12 väverskor, varav 6 i Berghem, 3 i Skene, 2 i Fotskäl och 1 i Hajom. Medelförtjänsten var 182 kr., den samlade lönesumman 2.187 kr.

Fabriksinflytandet kommer till uttryck i bygdearbetet för Marks Jaquardväveri AB. Dess 11 hemarbetare i trakten kring fabriken sysslade med fällning och fransning av dukar. Deras samlade inkomst år 1931 var 5.145 kr. med ett medeltal på 467 kr. men med stor spännvidd, som högst inte mindre än 1.811 kr., som lägst 57 och 84 kr.

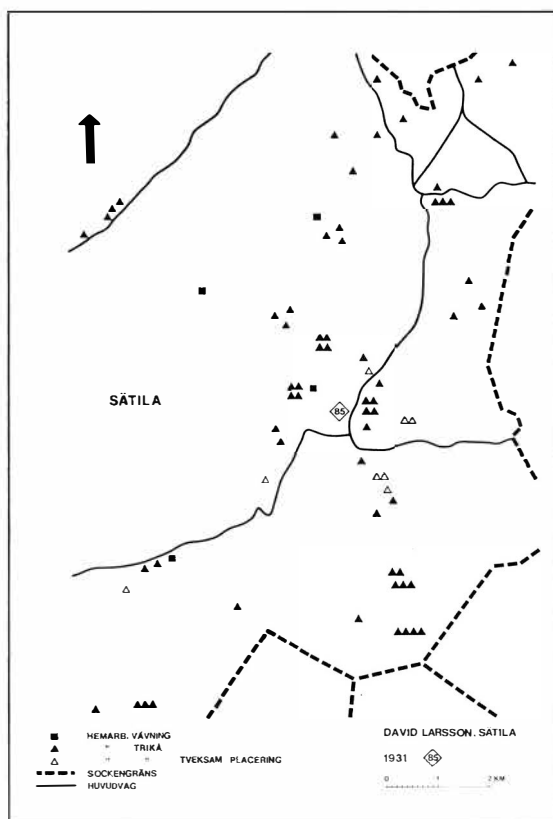
Stickbygden i örby- och kinnaområdena hade här i sin tur anknytning till den omfattande tillverkningen av trikåvaror i Hajom, Hyssna och Sätila. En omfattande rörelse bedrevs år 1931 av David Larsson, Hede, Sätila. Firmans 85 hemarbetare hade en samlad årsinkomst på 47.407 kr., och försäljningsvärdet uppges vara omkring 140.000 kr. Endast 4 av hemarbetarna vävde, 5 stickade västar och de övriga 76 strumpor. De flesta bodde i firmans närmaste omkrets. Adress-

Björketorps hemindustris hemarbetare år 1931, fördelade med en kartsymbol för varje konto. Totala antalet anges av siffran i förläggartecknet.

uppgifterna ger följande fördelning: Sättila 70, Hällingsjö 7, Rävlanda och Fotskäl vardera 2, Skene, Hyssna, Fjärås och Kungsbacka vardera 1. För firmans centrala verksamhetsområde har det varit möjligt att nära nog fullständigt fördela hemarbetarna geografiskt på deras boplats. Följande kartskiss visar därmed på nytt, att stickning liksom sömnad inte bedrevs så långt bort från bygdecentra och huvudvägar som vävningen i äldre tider.

Inkomsterna av stickningen är påfallande höga. Som högst nådde

David Larssons hemarbetare inom firmans centrala förläggarområde år 1931, fördelade med en kartsymbol för varje konto. Totala antalet anges av siffran i förläggartecknet.

en "lägenhetsägare" med inte mindre än 2.604 kr. Över 2.000 tjänade ytterligare en, mellan 1.000 och 2.000 kr. sammanlagt 12. Medelförtjänsten för dem som stickade strumpor var nära 584 kr., för väststickarna något över 509. De 4 väverskorna däremot fick dela på 500 kr.

Till bilden av firmans verksamhet hör också, att stickmaskinerna utlämnades som lån till hemarbetarna, en inte ovanlig form av samverkan inom trikåbranschen. Därigenom knöts arbetarna ju fastare

till en enda förläggare. Inom de övriga produktionsgrenarna var det ovanligt. Symaskin och vävstol hörde ju till hemmens utrustning – Davida Bökman hade dock två vävstolar ute som lån.

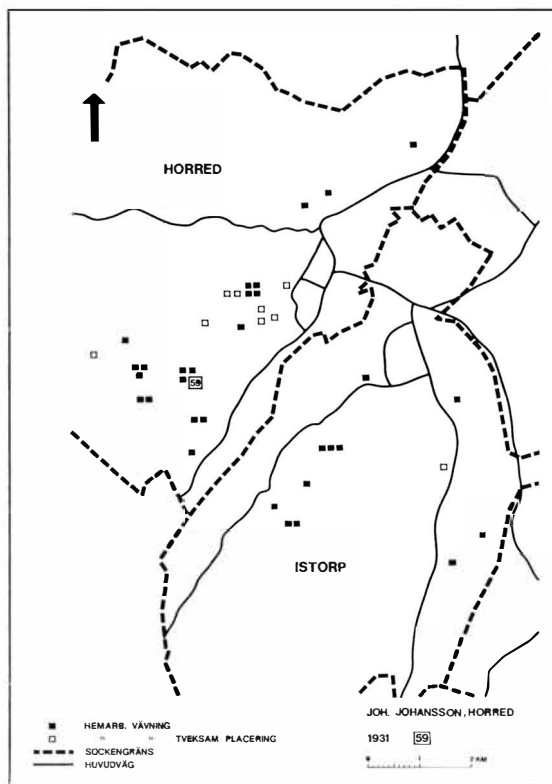
Övergången till linnevävnadsområdet i nedre Viskadalen antydes i produktionsinriktningen hos Marks textilindustri i Björketorp. 17 av firmans 23 hemarbetare redovisas relativt utförligt, de övriga 6 i klump. Av de 17 vävde 7 bomullstyger, medan 5 tillverkade bomullstrikå och likaså 5 vävde linnevaror. 14 av dem hade Björketorp som adressort, 2 Förlanda i Halland och 1 Sundholmen. Tillsammans hade år 1931 de 23 hemarbetarna tjänat 3.125 kr., varav 250 kom på de 6 mindre poster, som ej redovisats i detalj.

*

Förläggarna i linnevävnadsområdet kring Horred representeras i de här bearbetade uppgifterna av Joh. Johansson, Näveråsen, Horred, och Edv. Kranz, Horred. Den förre sysselsatte 59 väverskor, den senare 48, och samtliga hade lingarn som råvara. I uppgifterna från Kranz har det varit möjligt att räkna fram en fördelning av vävnadernas art. Sammanlagt 40 av hemarbetarna vävde handdukar, 7 dukar och servetter och endast en linnelärft. En av förutsättningarna för att linnevävningen kunnat bevaras så länge i nedre Viskadalen är ju, att man övergivit tillverkningen av släta vävnader och i viss utsträckning t. o. m. tagit vara på det kvalitets- och mönsterarv, som ytterst kan föras tillbaka till burgenheten i dalslätterns jordbruksbygd.

I fördelningen av väverskorna på hemadresser blir man också påmind om det nära samarbetet med linnevävningen i angränsande delar av Halland. För Joh. Johanssons väverskor har det varit möjligt att korrigera adressuppgifterna i förhållande till sockengränserna, och de inom socknen bosatta redovisas i följande tabell inom parentes.

Inom det centrala vävnadsområdet i Horred och Istorp har jag med ganska stor exakthet kunnat markera boplatsen för Joh. Johanssons väverskor. Spridningen kring förläggarfirmans läge är som synes ej så stor som för återstoden av bomullsvävningen i de inre delar-

Joh. Johanssons väverskor i Horred och Istorp år 1931, fördelade med en kartsymbol för varje konto. Totala antalet anges av siffran i förläggartecknet.

Hemort	Joh. Johansson	Edv. Kranz	Summa
Hid, Östra Frölunda	—	1	1
Torestorp	—	2	2
Rävlanda	—	1	1
Björketorp	—	9	9
Fotskäl	2	—	2
Horred	38 (28)	10	48 (38)
Istorp	2 (12)	13	15 (25)
Kungsäter	—	4	4
Förlanda	11	8	19
Veddige	6	—	6
Summa	59	48	107

na av bygden men å andra sidan långt större än för såväl stickning som sömnad.

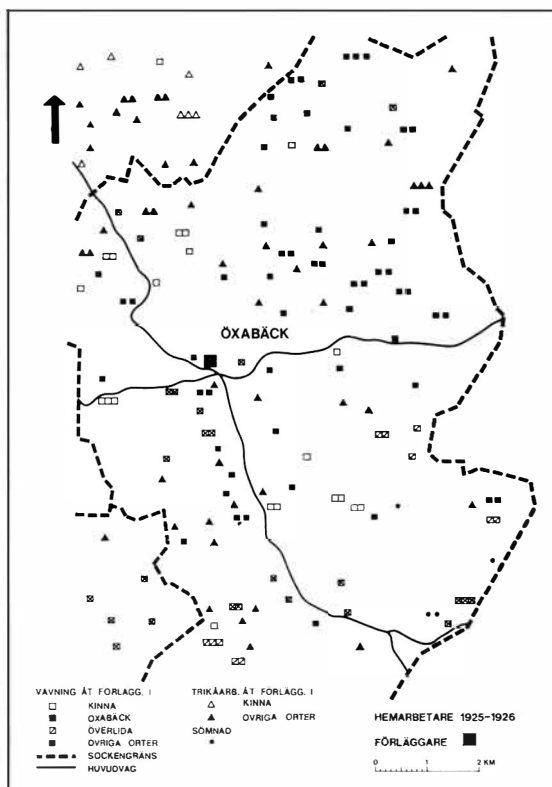
Joh. Johanssons 59 väverskor hade sammanlagt under 1931 mottagit 12.053 kr. i arbetslön, innebärande ett medeltal per hemarbetare på omkring 204 kr. För de 48 som vävde åt Edv. Kranz var motsvarande siffror 9.607 kr. resp. omkring 200 kr. Variationerna mellan väverskorna är ej så markant som för dem som tillverkade bomulls-vävnader. Bland Joh. Johanssons hemarbetare tjänade en 649 kr., några över 500 och några nådde ej över 100 kr. Mellan väverskorna för Edv Kranz var spännvidden något större.

*

Det här redovisade undersökningsmaterialet bör ge en allmän föreställning av hemarbetets betydelse i Mark som biinkomst vid övergången till 1930-talet. Det är visserligen inte fullständigt men ger ändå åtskilligt mer än stickprov. En sammanställning av de redovisade hemarbetarnas inkomster, fördelade på vävböckernas hemordsadresser kan ytterligare stryka under den ekonomiska betydelsen av hemindustrin för bygden. Utöver det här tidigare redovisade materialet har jag haft möjlighet att komplettera med uppgifter från Halla textil AB för de hemarbetare denna firma sysselsatte år 1931. Å andra sidan saknas i följande tabell bl. a. uppgifter från Amundagärde i Öxabäck, från en del förläggare av stickning i kinna- och hyssnaområdena och av linnevävning i Horred.

Ytterligare belysning av hemindustrins ekonomiska betydelse skulle man naturligtvis få genom en detaljerad jämförelse med taxeringsuppgifter, hemarbetets fördelning på småställen och gårdar av olika storlek. Det förutsätter emellertid ett omfattande lokalt undersökningsarbete, som faller utom ramen för denna översikt.

För att ge ytterligare komplettering för den här missgynnade hemindustribygden i öxabäcksområdet har jag roat mig med att ställa samman en karts-kiss från mina undersökningar på 1920-talet. Varje prick på kartan markerar en vävstol, stickmaskin eller symaskin, som

Hemarbetare i Öxabäck och gränsområden arbetsåret 1925/26, fördelade med en kartsymbol för varje vävstol, stick- eller symaskin, som varit i gång under någon del av redovisningstiden.

varit i gång under vinterhalvåret 1925/26. Därmed har t. ex. de hem, där flera samtidigt vävt för någon förläggare, blivit redovisade noggrannare än med vävböckernas namnuppgifter. Kartan visar dessutom var man hämtade sitt arbetsmaterial och framhäver därmed den betydelse Anna Andersson på Amundagärde en gång hade för hemvävningens bevarande i en tid, då den f. ö. just i detta gränsläge höll på att duka under för konkurrensen från fabrikena.

Trots detta visade lokalstudierna från 1920-talet, att en mängd småstugor i gränsläget mellan Kind och Mark lagts öde, sedan det

Hemort	Utbetalda löner år 1931					Antal hemarb.
	Vävning	Trikå- arbete	Sömnad	Övrigt	Summa	
Kinnarumma	—	—	438: 20	—	438: 20	2
Fritsla	1.683: 26	6.516: —	8.108: 54	—	16.307: 80	65
Skepphult	688: 09	—	6.090: 25	—	6.778: 34	17
Kinna	—	1.095: —	912: 23	—	2.007: 23	3
Örby	5.256: 32	1.116: —	317: 90	4.645: —	11.335: 22	53
Skene	178: 69	344: —	—	—	522: 69	4
Torestorp	3.158: 74	—	—	—	3.158: 74	25
Öxabäck	3.728: 97	—	—	1.674: 93	5.403: 90	38
Holsljunga	377: 61	—	—	651: 30	1.028: 91	6
Revesjö	84: 55	—	—	—	84: 55	1
Mårdaklev	—	—	—	304: —	304: —	3
Mjögback	120: 63	—	—	2.858: 75	2.979: 38	40
Älekulla	283: 50	—	—	—	283: 50	3
Berghem	1.350: 45	2.134: 28	—	—	3.484: 73	14
Hyssna	183: 26	645: —	—	—	828: 26	2
Hajom	91: 17	—	—	—	91: 17	1
Sätilla	500: —	41.599: 03	—	—	42.099: 03	70
Hällingsjö	—	2.889: —	—	—	2.889: —	7
Rävlanda	682: —	1.023: —	—	—	1.705: —	3
Fotskäl	2.350: 08	2.664: 08	—	—	5.014: 16	19
Björketorp	2.730: 11	17.480: 99	1.242: 52	5.395: —	26.848: 62	83
Horred	11.491: 75	—	—	—	11.491: 75	49
Istorp	3.376: —	—	—	—	3.376: —	15
Öxnevalla	126: 08	—	—	—	126: 08	1
Kungsäter	623: —	—	—	—	623: —	4
Veddige	641: —	—	—	—	641: —	6
Förlanda	2.996: —	—	—	—	2.996: —	21
Fjärås	—	60: —	—	—	60: —	1
Kungsbacka	—	245: —	—	—	245: —	1
Summa	42.701: 26	77.811: 38	17.109: 64	15.528: 98	153.151: 26	557

ekonomiska kartbladet upprättades på 1890-talet. För de angränsande delarna i Kind kunde jag räkna till 40–50 i några socknar. Många av dem hade varit beroende av hemarbetet för sin existens. Att i detalj utreda hur många, torde nu vara omöjligt. Bygdens utveckling under de senaste decennierna bör däremot kunna analyseras – om än i samband med tidsödande lokalstudier.

OBLATJÄRN I ÄLVSBORGS LÄNS SÖDRA DEL

AV

C.-F. MANNERSTRÅLE

Då Fännesslunda kyrka, ett par mil väster om Ulricehamn, år 1737 försågs med ett nytt spåntak hittades händelsevis ett gammalt oblatjärn. Detta var försett med 3 oblatmått och daterat 1126. Kyrkan, som beskrives som liten och mörk, fick med anledning av fyndet anses vara av "hög ålder". Att ett redskap för framställning av oblater på detta sätt kunnat tjäna som ett bevis på en byggnads ålder torde vara mycket sällsynt¹.

Oblatjärnet är numera försvunnet och det är troligt att det redan vid det aktuella tillfället kom till användning för något annat ändamål. Det heter nämligen att kyrkvårdarna Per Bryngelsson i Sänningared och Per Larsson i Solberga lät smida det till spånhakar². Av beskrivningen att döma har emellertid oblatjärnet varit av medeltida typ. Sådana har endast i några få fall bevarats i Sverige och inget i det här aktuella området. Det har hänt att de medeltida redskapen av mer eller mindre optimistiska bedömare har daterats till 1110. Detta beroende på att de bildframställningar, som vanligtvis förekommer på järnet förstärkts med ett Kristusmonogram I H C. Då monogrammet halverats på ömse sidor om bilden uppkom en serie tecken, som kan tolkas som 1110. Förmodligen har Fännesslunda-järnets datering berott på en likartad företeelse.

I den forn kristna kyrkan användes vid nattvarden vanligt bröd, som bröts och delades ut till kommunikanterna. Naturligtvis har bruk och sedvänjor varierat under missionstiden, men när de yttre omständigheterna för kyrkan förbättrades och liturgien normaliserades blev

även hostian – det konsekrerade brödet – föremål för särskilda bestämmelser. Ett fynd från 400-talet vid Kartago av en stämpel antyder, att man redan vid denna tid började märka det bröd som avsetts till oblater. Konsiliet i Toledo 692 fördömde utnyttjandet av gammalt bröd och föreskrev bland annat ett noggrant urval och att oblatsen skulle vara liten, ren och färsk. Allt rigorösare bestämmelser följde under medeltiden och dessa innebar minutiösa föreskrifter även för oblattillverkningens del. I benedikterbrodern Udalrics (död 1093) regler finner man anvisningar, vilket mjöl som skulle utväljas, hur man borde vara klädd och hur arbetet skulle fördelas och utföras. En detalj är kanske av speciellt intresse. Det redogöres nämligen för hur oblatjärnet tedde sig vid denna tid, man förfärdigade nämligen, ”sex oblats åt gången” med järnet, som anförtrots en lekbroder som borde vara iförd handskar. Med oblatjärnet, i vilket för ändamålet lämpliga bilder graverats, behövde man inte efter bakningen förse oblatsen med ett korstecken (föreskrivet vid konsiliet i Tours 694). Senare, troligen efter laterankonsiliet 1215, ändras nattvarden så att tyngdpunkten förlades till mässan. Härvid kom oblats av två typer att behövas, dels stora för officianten, som i mässan bröt hostian i tre delar, varav en lades i kalken, dels mindre för nattvardsgästerna. Efter reformationen fanns emellertid ingen anledning att bibehålla den stora oblatsen då delningen (*fractio panis*) upphörde och församlingen återigen fick ta del av vinet³.

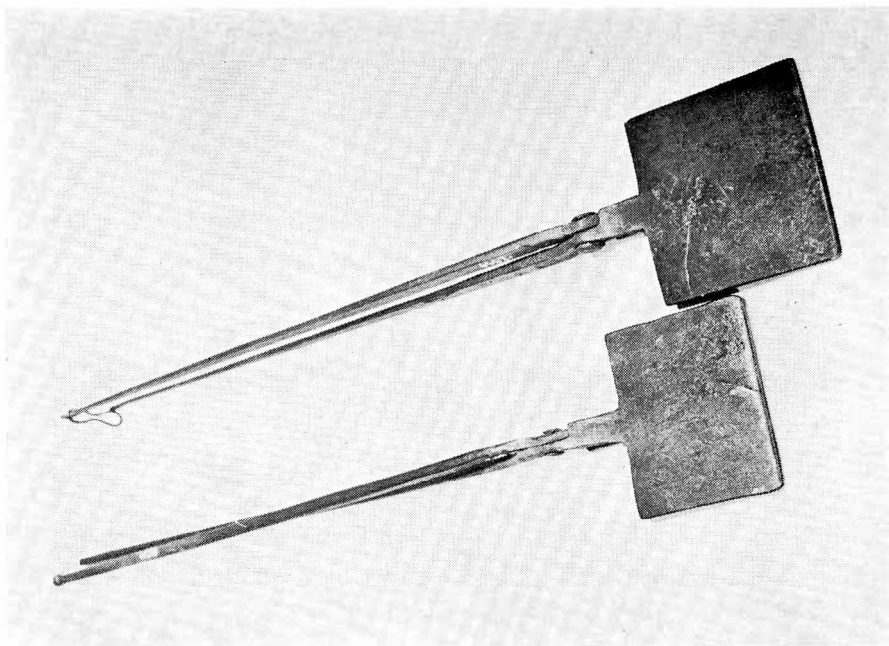
Till en början torde tillverkningen av oblatserna ha varit förbehållen prästerna eller klostren, men redan tidigt övergick arbetsuppgiften mer allmänt i lekmännens händer.

I Sverige synes det vanligtvis varit klockaren eller någon annan oförvitlig person i socknen som haft förtroendet att tillverka oblatserna. För detta behövdes ett järn och en stans att prägla ut oblatserna ur den gräddade kakan. Ingredienserna utgjordes av rent mjöl – helst vete – samt vatten. Som regel kan man räkna med att varje församling hade en uppsättning redskap för ändamålet, men talrika exempel vittnar om att flera kyrkor kunde gå samman om kostnaderna för

oblattillverkningen och även gemensamt inköpa redskapen. Så t. ex. delade Hol, Horla och Siene kyrkor på ett järn 1829 och samma år antecknas för Södra Vånga att Möne ägde $\frac{2}{3}$ av järnet. Någon enstaka gång kunde en församling ha två eller flera järn till sitt förfogande som t. ex. Tranemo kyrka. Andra föremål, som har samband med tillverkningen nämnes ibland. Herrljunga kyrka har t. ex. ett "Oblatdegtråg" av järn, men vanligtvis har nog tillverkaren fått hålla egna don för så praktiska saker.

Även om dessa verktyg förr i allmänhet fanns hos någon i församlingen är det dock inte alltid de redovisas i kyrkans inventarium. Anledningen kan ha varit att dessa instrument betraktades som en sorts förbrukningsvara eller helt enkelt glömdes bort vid visitationer och syner. Då Kungl. Maj:ts förordning 23.8.1830 ang. forntida minnens fredande och bevarande föranledde en allmän inventering av kyrkornas ägodelar skickades mer eller mindre detaljerade beskrivningar in till högre ort. Ur dessa kan man inhämta att inom det nu aktuella området fanns inte mindre än 30 st. järn redovisade. Vid en genomgång närmare ett sekel senare i samma syfte, den s. k. snabbinventeringen, påträffades bara 6 stycken. En bidragande orsak till att föremålen då ej längre beaktades i någon högre utsträckning, har nog sin förklaring i att bruket att baka oblater då upphört och redskapen fallit i glömska och förpassats på vindar eller oftast blivit kvar hos den, som sist framställde oblaterna.

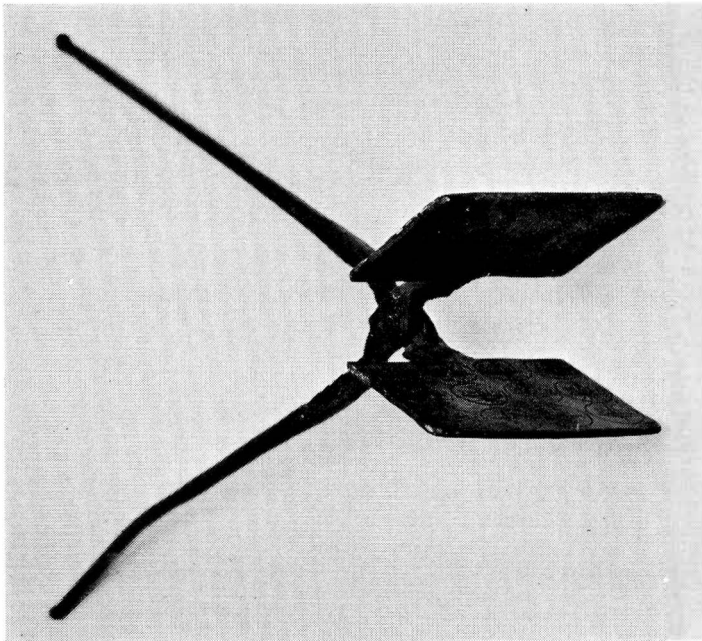
Mot slutet av 1800-talet hade socknarnas självförsörjning i detta avseende ersatts med inköp hos bl. a. bagare i städerna. Från och med 1910 börjar Ersta diakonissanstalt efter danskt mönster att förse svenska kyrkan med oblater, vilket är fallet idag. I många församlingar upphörde emellertid inte tillverkningen förrän sent och från Nittorp har meddelats att kyrkans järn använts i varje fall t. o. m. 1916. För några år sedan riktades en förfrågan till alla kyrkor om några redskap hade bevarats. Svaren gav vid handen att ungefär 500 oblatjärn finns kvar i landet, dvs. ungefär 1 på sex kyrkor. I vissa landskap som Värmland och Västmanland har emellertid var-

Oblatjärn i Borås Museum. Det övre från Fritsla kyrka och det undre från okänd församling.

annan kyrka bevarat sina redskap, liksom i Dalsland. I Sjuhäradsbygden är det emellertid inte så väl beställt, då nu bara 29 anträffats. Det är likväl fler än man kunde ana med ledning av "snabbinventeringen"⁴.

Oblatjärnen erinrar om vanliga våffel- eller rånjärn och består liksom dessa av två mot varandra vända järnplattor till vilka hör ett par handtag, vilka sammanhålls med en nit eller skruv intill plattorna. (Bild 1). Dessa är oftast rektangulära, men kan likaväl vara runda, kvadratiska eller mångkantiga. Handtagen kan avslutas med knoppar, men flertalet har en ögla varmed skaften kunde hållas samman när plattorna pressades ihop, vilket underlättade arbetet då järnet upphettades vid gräddningen. Skillnaden, mot till exempel rånjärnen, består i att de verkliga oblatjärnen försetts med passande religiöst betingade bildframställningar, merendels i den för oblaten av-

2. Oblatjärn från Fritsla kyrka med 12 oblater graverade på en av plattorna.

sedda formen. (Bild 2). Dessa bilder har med möda graverats eller stansats in i järnytan, men även gjutna plattor förekommer. Det var emellertid inte alltid oblathållaren hade ett reellt oblatjärn till sitt förfogande utan helt sonika använde ett ordinärt rånjärn. Det finns för övrigt exempel på att något manufakturverk fabricerat järn där en halva upptages av ett par stora oblater och den andra halvan utformats som ett våffeljärn. En utveckling, som tyder på att man inte alltid var så nogräknad när det gällde hostians form och utseende. Med utgångspunkt från dekoren – eller brist på sådan – kan man indela oblatjärnen i fyra grupper: 1. ensidigt dekorerade, 2. dubbelsidigt präglade, 3. odekorerade och sist 4. atypiska såsom rån- eller våffeljärn. De två sistnämnda sorterna kan ibland vara svårt att med säkerhet avgöra om de verkligen nyttjats till oblatframställningen. Inte minst gäller detta i de kyrkor, som fått tjäna som lokala museer för

gamla ting insamlade i socknen. På så sätt har ett och annat profant föremål av detta slag funnit en hemort inom kyrkans murar.

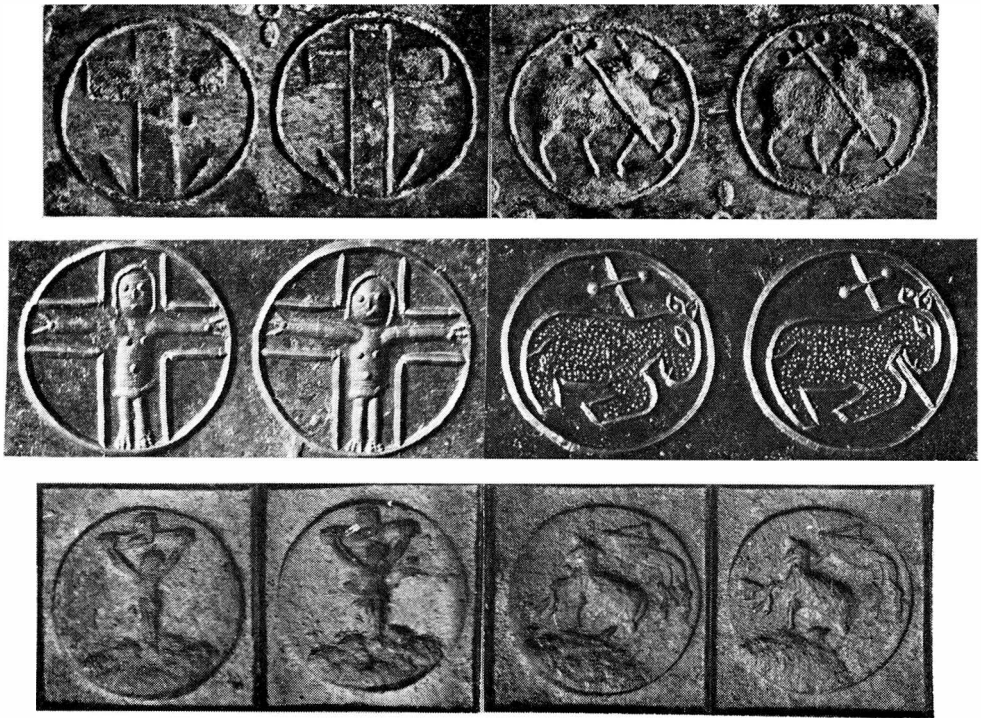
De medeltida oblatjärn som bevarats i vårt land har oftast 5 eller 6 oblater graverade på en platta. Några sådana järn har som redan påpekats icke bevarats i Sjuhäradsbygden, men traditionerna bärs dock vidare i de yngre järnen. De från Hol och Ale-Skövde prydes t. ex. med Jesusmonogrammet I H S krönt av ett evighetstecken, vilket ofta förekommer på det medeltida materialet, men då med den grekiska formen I H C. Bokstäverna på de 15 oblaterna på Hols järn förefaller vara präglade med hjälp av stans medan Ale-Skövdes – också 15 till antalet – förefaller vara mer intuitivt utförda för hand. (Bild 3). Hols oblater omges av ett ramverk, som delar ytan i kvadrater, vilket kan tyda på att man nyttjat fyrkantiga hostier. En företeelse som inte betraktades med blida ögon av det högre prästerskapet. Linköpingsbiskopen Samuel Enander t. ex. förbjöd vid sina visitationer sådana, men icke förty torde fyrkantiga ha funnits här och var. Oblaterna på Fritslas järn (12 st.) visar den korsfäste – en starkt stiliserad framställning, som mer vittnar om god vilja än om tekniskt kunnande. Det armborstliknande krucifixet beledsagas av bokstäverna INRI, som angivits så att texten hamnat bak och fram på den färdiga oblaten. Då ytterst få järn är daterade och stickprov bland kyrkränskaperna inte gett något resultat, kan en datering av redskapen endast bli relativ. De två första järnen är troligtvis från 1600-talet och det från Fritsla är gissningsvis något yngre.

Något enstaka oblatjärn av medeltida typ har dekor på båda plattorna, men detta är inte någon regel. Vid vilken tidpunkt en mer allmän mening gör de dubbelpräglade oblaterna eftertraktade går ännu så länge inte att fastställa. Troligtvis sker detta mot mitten av 1600-talet och kan kanske vara en för Sverige särartad utveckling. Då grannländernas material är ofullständigt känt får frågan lämnas obesvarad. Under stormaktstiden distribuerades dessa järn över hela landet och det förefaller, som om de tillverkades i stor utsträckning vid bruken i Bergslagen. Så småningom tas idén upp även av andra verk-

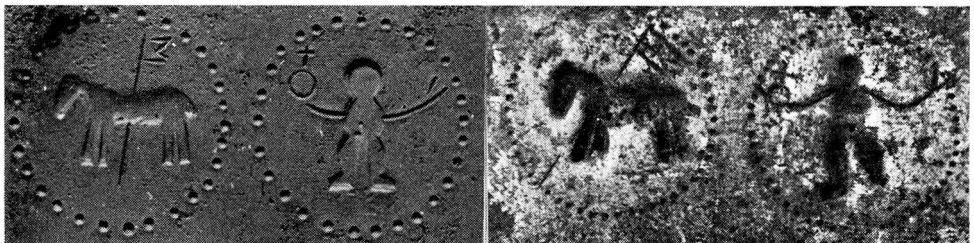

3. Oblater från Fritsla, Hol och Ale-Skövde kyrka.

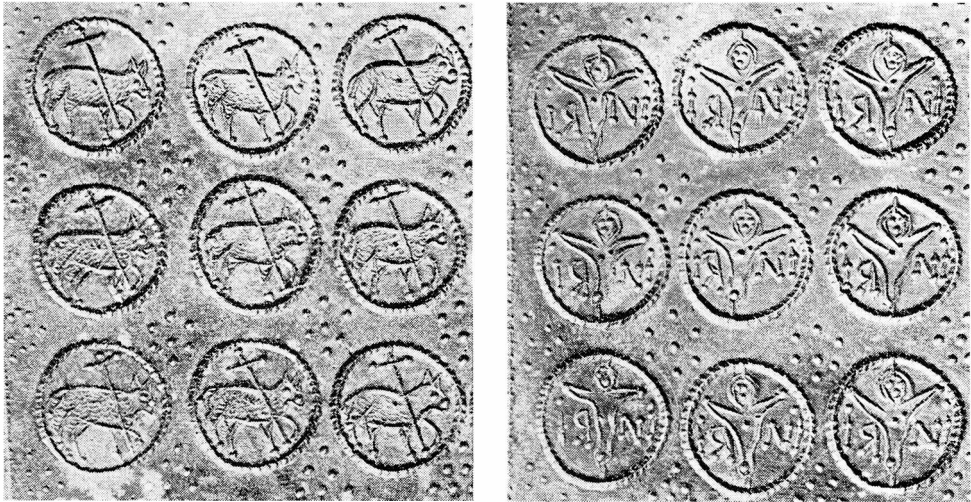
städer och grundmotiven omformas efter tidens krav. Det har i annat sammanhang kunnat konstateras att i Västmanland funnits konstförfarna smedmästare, som stått för en riklig produktion. Att deras alster inte endast gjordes på beställning, utan också salufördes mer allmänt, till exempel på marknader och i manufakturbodas antyder järnen från Hyssna, Kärråkra och Eriksbergs kyrkor. De synes alla härröra från 1700-talets förra del och utgör goda exponenter för denna typ. Oblaternas figurativa utsirning består av ett krucifix på den ena sidan och Gudslammet på den andra. (Bild 4). Hyssnas järn utmärkes visserligen av att endast korset medtagits av Golgatascenen men utformningen av detta och det naturalistiskt uppfattade lammet, som spänstigt bär på sin korsstav, knyter järnet till den Arbogamästare eller grupp av smeder, som verkade där⁵. En av dessa, Mäster Lind, erhöll 1729 betalt för det redskap, som Norbergs församling beställt. Hyssna gamla kyrka genomgick betydande iståndsättningsarbeten 1728 och det förefaller troligt att oblatjärnet inköpts i sammanhang därmed. Från Arboga bör även Eriksbergs (den gamla kyrkan) järn härstamma. Detta är, som det föregående, avsett för 15 oblater och är påfallande överensstämmande med ett, som beställdes i staden 1742 för Bergs kyrka i Västmanland och ett i den närbelägna Tortuna kyrka. Järnet, som tillhör Kärråkra kommer troligen från ett bruk utanför Arbogas tull, nämligen Jäders bruk. Det är förhållandevis stort och avsett för inte mindre än 24 oblater och är det största nu kända av denna typ. Brukets produkt har spritts över en

4. Dubbelpräglade oblater från, överst, Hyssna gamla kyrka, samt därunder Eriksberg och Kärråkra.

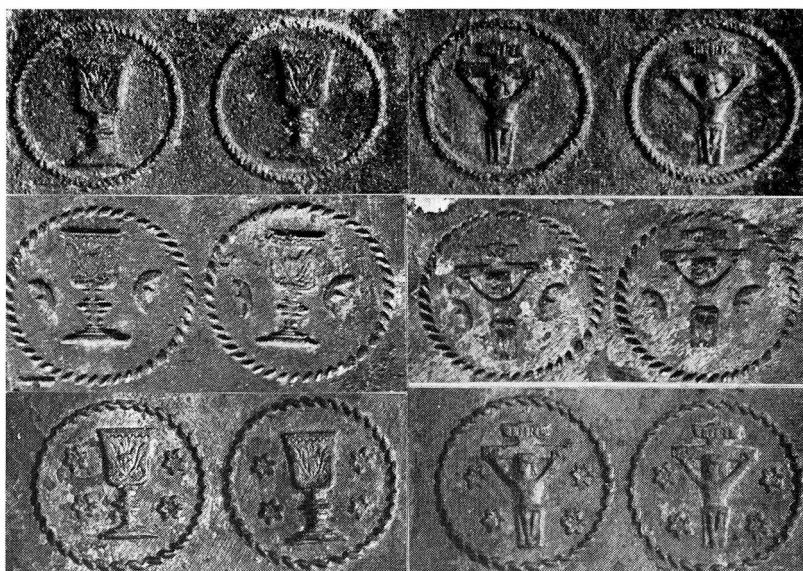
6. Dubbelpräglade oblater från Gärdhem och Väne-Åsaka.

5. Delar av de ornerade plattorna till Caroli kyrkas järn.

stor del av landet och finns i Västergötland även i Mariestad och Hjalstad. Järnet har säkerligen funnits att köpa under hela 1700-talet. Den djupa reliefen och bildramarnas något stereotypa utformning ger ett fabriksmässigt intryck. En anmärkningsvärd detalj är det nätliknande ramverk, som omger de runda urgröpingarna. Det är knappast tänkbart att en från Arboga utflyttad mästare eller bönhas har förfärdigat Kärråkras järn, vilket kanske är möjligt när det gäller de tidigare. Caroli kyrka i Borås har även ett järn för 15 oblater av en typ, (Bild 5) som hänförts till en anonym konstnär "Köpingsmästaren" efter ett järn i Köpings kyrka. Då Kristusgestaltens kontur markerats med kraftiga, svepande linjer får framställningen en närmast spöklik effekt.

Något av samma primitiva charm, som är utmärkande för Arboga-järnen kännetecknar även utformningen av oblater på Väne-Åsakas och Gärdhems järn. Båda plattorna är utsmyckade med 15 oblater, men förutom Gudslammet förekommer här Kristus som Världshärskaren med ett jordklot i ena handen. (Bild 6). Gärdhems järn uppvisar en föredömlig ordning i fördelningen av bilderna, så att des-

7. Dubbelpräglade oblater. Överst från Dalum och N. Åsarp samt i mitten från Tranemo och Redslared. Nederst från Skölvene.

sa omväxlande med varandra motsvaras av den andra symbolen på den motsatta plattan. Väne-Åsakas röjer däremot ingen konsekvens i detta avseende utan flertalet oblater har varit försedda med lammet respektive Kristusgestalten på båda sidorna. Endast två av oblaterna har haft den avsedda kombinationen. Liksom för att i någon mån hjälpa upp bristen har med stora bokstäver INRI ristats in mellan oblatmåttan på en platta. De två järnen hör otvivelaktigt samman typologiskt ehuru framställningstekniken i vad avser scenerna starkt avviker från varandra. Det idag avsevärt bättre bibehållna järnet från Gärdhem är daterat 4.12.1858 vilket kan tyda på att någon förfaren smed kopierat äldre redskap. Bildmotivet kan eljest härledas till det senkarolinska symbolsortimentet.

En helt annan typ av de dubbelpräglade oblatjärnen finns emellertid rikligt företrädd inom undersökningsområdet. Då järnen hitintills företrädesvis påträffats i södra Sverige med tyngdpunkten i Små-

land kan man antaga att de fabricerats vid något av järnbruken här. Det stora flertalet järn är avsedda för 16 hostier, men några, något större för 25 finnes. Då formarna grupperats 4 och 4 – eller 5 och 5 – på plattorna, är dessa i det närmaste kvadratiska. Oblatens ena sida orneras med ett krucifix och den andra med en kalk, vars cuppa dekorerats med en krona, ett par palmkvistar och rosor. Oblatens runda form har markerats med en kraftig repstav till skillnad mot de tidigare, där cirkeln antytts genom punkteringar.

Den enkla primärformen har utgjorts av de två sinnebilderna (bild 7) och järn av denna sort kan ha saluförts mot slutet av 1700-talet. Senare har samma tillverkare kompletterat oblatbilden med dels två fiskliknande palmkvistar på ömse sidor om huvudmotivet, dels fyra sexuddiga stjärnor eller rosor grupperade två och två vid sidorna. Kyrkorna i Dalum och Norra Åsarp äger järn av den äldre enklare typen utan krusiduller och de andra varianterna representeras av Skälvene (4 stjärnor) samt Tranemo och Redslared (två palmkvistar). Verktyg av denna sort har säkert funnits att köpa under hela 1800-talet. Ett järn av samma slag som Dalums har 1917 överlämnats av en vänlig donator till Borås museum. Tyvärr finns ingen uppgift varifrån järnet härstammar.

Det oblatjärn, som tillhör Liareds kyrka förtjänar att ägnas speciellt intresse. Inte på grund av att några särpräglade oblater kan studeras på plattorna, utan för att dessa försetts med en text, som i sammanhanget ter sig något för världslig. Visserligen anslås en passande, from ton genom att inskriptionen begynner med INRI. Förhållandet att den sista bokstaven saknas får väl tillskrivas smedkonstnärens bristande insikter i stavningskonsten. Texten i övrigt fastslår tveklöst att järnet tillhör kyrkan på följande sätt: "LIARYD KYRKOS ÖFVERLÄTTS JERN FÖRFÄRDIGAT ÅR 1798". Att äganderätten framhävts på något sätt finner man här och var, men då brukar förhållandet anges på ett mindre iögonfallande ställe, t. ex. på handtaget. Liareds inskription förtjänar emellertid att observeras ur en helt annan synpunkt, nämligen såsom bevis på hur

Oblatjärn i Älvsborgs län, södra delen

Namn, plattans mått, järnets längd

Grupp I

Ale-Skövde	9.6 + 17.1 +	76.5	K
Hol	10.3 + 15.7 +	68.8	K
Fritsla	11.3 + 14.2 +	73	H

Grupp II

Borås Caroli	12.4 + 18.1 +	94	H
Dalum	14 + 14.2 +	74.3	H
Eriksberg	11.1 + 18.8 +	81	H
Gärdhem	11 + 18.3 +	86.7	K
Hyssna	9.9 + 15.7 +	81.6	H
Kärråkra	14.9 + 20.6 +	106.1	H
Liared	9.6 + 15.2 +	78.2	H
Norra Åsarp	14.4 + 15 +	77.8	H
Redslared	13.6 + 13.7 +	79.5	H
Skölvne	13.9 + 13.9 +	79.2	H
Tranemo 1	14 + 13.7 +	76.3	H
Väne-Åsaka	11.3 + 17.2 +	80.9	K
Borås museum	13.7 + 14.2 +	73.9	H

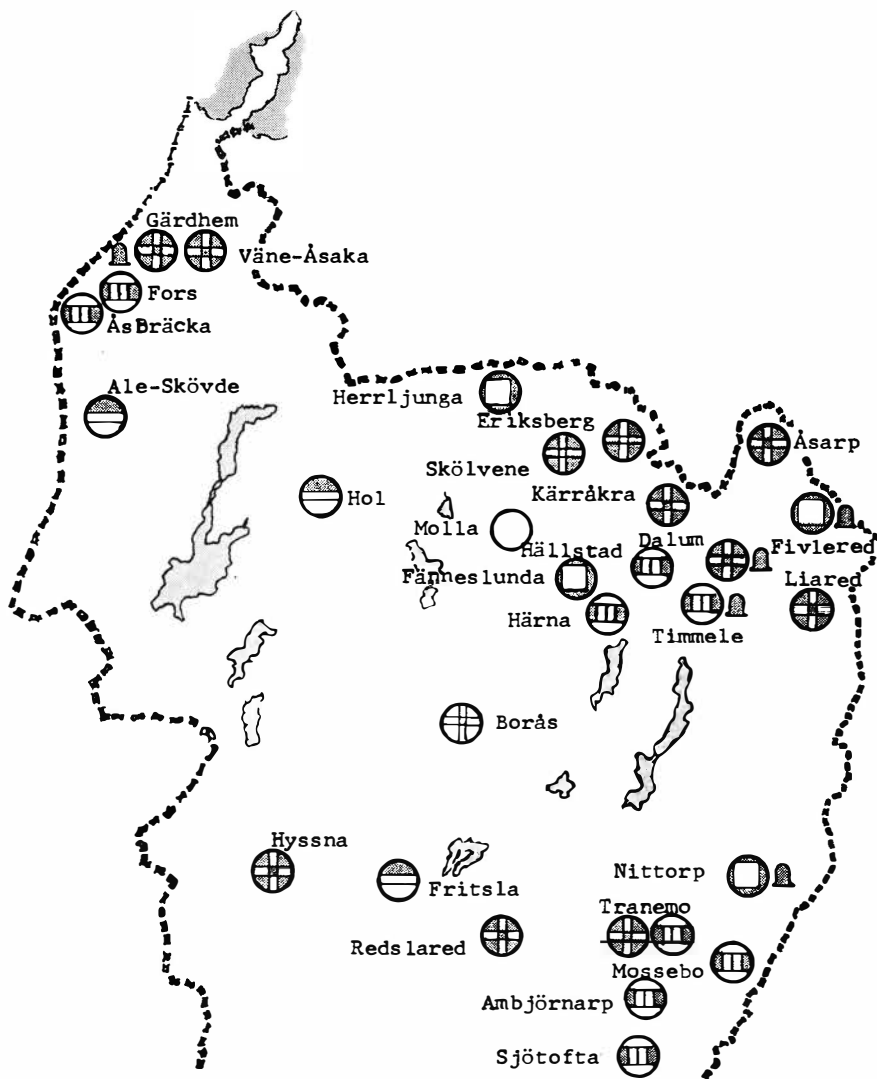
Grupp III

Ambjörnarp	8.5 + 16 +	71.3	K
Fors	9.7 + 17.3 +	74	K
Hällstad	11.2 + 15.1 +	76.5	KS
Härna	12.6 + 18.5 +	83.2	K
Mossebo	10.5 + 17.5 +	81	H
Sjötofta	diam 19.6 +	93.5	
Timmele	10.5 + 20.5 +	90.8	H
Åsbräcka	13 + 19 +	93.5	H
Tranemo 2	10.7 + 20 +	79.2	H

Grupp IV

Fänneslunda	13.7 + 20.9 +	84.5	K
Fivlered	diam 13.1 +	90	H
Herrljunga	13.5 + 19.4 +	90	H
Nittorp	diam 12.5 +	72.5	H

Ej anträffat Molla kyrka. H=Handtag försedda med hake. K=Handtag rakt avslutade eller försedda med knoppar. S=Sidolås.

8. Karta över oblatjärn inom området 1970. Grupp 1: tvärstreck inom ring. Grupp 2: kryss inom ring. Grupp 3: brett tvärstreck inom ring. Grupp 4: kvadrat inom ring. Stamp = mindre tecken.

9. Oblatstamp tillhörig Gärdhems kyrka.

länge gamla uttryck kan leva kvar i folkligt språkbruk. I fornsvenskan förekommer för oblat ordet oflaete med variation bl. a. öffläte. Även om skalden Samuel Columbus 1678 på tal om de främmande ord, som används i kyrkspråket bl. a. anför ”Oblat, däd som wij kalla oflete”⁶ så blev snart den latinska glosan förhärskande.

Den tredje gruppen – de odecorerade – är anmärkningsvärt rikt representerad. Orsaken härtill är svår att finna, men förhållandet att dessa järn varit lättare att få tag på och framför allt billigare i inköp, har säkerligen bidragit till spridningen. Det saknas emellertid inte exempel på att kyrkans män verkat för att oblaterna skulle vara släta och därigenom mer faktiskt erinra om brödet. Bland de nio järnen (se förteckning) intar Hällstads en särställning. Det är kanske det som bäst erinrar om de medeltida järnen. Gediget och massivt i utförandet har det även en detalj, som utmärker de ålderstigna verktygen, nämligen ett par kraftiga sidolås alldeles intill plattorna. Ett

par taggar, som hjälpt till att ge stadga åt redskapet vid själva gräddningen, så att inte plattorna gled isär vid detta moment. Övriga järn kan rent allmänt dateras till 1700- och 1800-talet.

De vanliga rånjärn, som påträffats i det här sammanhanget, ger belägg för att det ej funnits ett direkt krav att använda ett för ändamålet speciellt avsett järn för oblatstillverkningen – i varje fall inte efter reformationen. Nittorps och Fivlereds kyrka äger sådana från omkring 1700, med runda plattor och olikartad dekor på dessa. Nittorps prydes av en krona och ett fabeldjur och Fivlereds av en tulpanliknande blomma samt ett krönt C i spegelmonogram. Samtliga uppskattade motiv, som förekommer i allmogekonsten och annan utsmyckning. Fänneslunda och Herrljunga kyrka har järn av en helt annan karaktär. Rader av kraftiga stiliserade rosor i djup relief, som täcker hela plattan inom en ram av små stjärnor och bågar utmed kanterna. Då samma sorts järn anträffats även i Norrland kan man antaga att de i början av 1800-talet varit en uppskattad handelsvara över hela landet.

Till oblatstillverkningen hörde även de runda stämplor, varmed oblaterna stansades ut ur den färdigbakade kakan. Dessa redskap, oftast ett svarvat trähandtag vid vilket fästs ett järnmått, har tyvärr oftast förkommit. Här har emellertid 6 stycken observerats tillhörande Gärdhem, Timmele, Fivlered, Nittorp, Dalum och Norra Åsarps. Det förstnämnda skiljer sig från de övriga genom att det är utfört helt i metall och mycket elegant. (Bild 9). Tyvärr har skärningen gått sönder, så att oblatstorleken ej kan anges med någon större säkerhet. De övriga visar att denna varierar mellan 25 mm och 32 mm. Då eggen ofta slipades och ringen är konisk ledde emellertid slipningarna till att oblaterna med tiden blev större, i praktiken torde denna skillnad knappast ha uppfattats av någon. Saknades det av någon anledning en oblatstans, så fick man ta till en vanlig kniv eller sax. I Dalsland finns för övrigt speciella saxar för detta ändamål. Ett redskap, som inte observerats på annat håll i landet.

Som redan framhållits har inte ”fyndfrekvensen” av oblatjärn va-

rit så god, som man kunde hoppats inom området. Det är emellertid troligt att de numera helt onyttiga verktygen slängts undan och fallit i glömska, men kommer fram i ljuset så småningom. Härigenom skulle denna preliminära redogörelse för föremålsbeståndet kunna göras mer allmängiltig samt kompletterad med en tidsödande arkivforskning ge en god bild av en viktig del av gångna tiders liv i församlingen.

NOTER

- 1 Historiskt-Geografiskt och Statistiskt Lexikon öfver Sverige. Stockholm 1860.
 - 2 O. Sundholm: Sockenbeskrivning över Ving, sid. 95. Skara bibl.
 - 3 C.-F. Mannerstråle: Oblatjärn i Örebro Län. Från Bergslag och Bondebygd 1967 sid. 109—123 och där anförd litteratur.
 - 4 C.-F. Mannerstråle: Vart tog oblatjärnet vägen? *Ale. Historisk tidskrift för Skåneland*. Nr 3 1967 sid. 27—33. Fru Elise Dahl tackas varmt för all möda och ett aldrig sinande intresse att sammanställa uppgifterna ur detta mångskiftande arkivmaterial. Från 1800-talets inventering inhämtas att följande kyrkor hade oblatjärn: Alboga, Bredared, Böne, Dalstorp, Eriksberg, Fivlered, Fritsla, Hol, Håcksvik, Hössna, Kalv, Knätte, Kärråkra, Liared, Mossebo, Mårdaklev, Nittorp, Od, Rångedala, Sjötofta, Skölvne, Surteby, Svenljunga, S. Vånga, Toarp, Tranemo (2 st.), Åspered, Ölsremma och Örsås. Vid ”snabbinventeringen” bara följande: Eriksberg, Fivlered, Herrljunga, Molla, Skölvne och Väne-Åsaka.
 - 5 C.-F. Mannerstråle: ”... köpt i Arboga...”. Oblatjärn i Västmanlands län. Hembygdsföreningen Arboga Minnes Årsbok 1967 sid. 69—92.
 - 6 En svensk ordeskötsel angående bokstäfver, ord och ordesätt af Samuel Columbus. Utgifven av Gust. Stjernström och Adolf Noreen. Upsala 1881.
- Fotografierna bild 1, 2 och 5 Atelier Wernlund, Borås museum, samt övriga förf. Negativ av oblatjärens dekor har exponerats omvända för att visa de färdiga oblaternas utseende.

S E X D R E G A K Y R K A
D E S S H I S T O R I A O C H Ä L D R E I N V E N T A R I E R
A V
B E R T I L E R I K S S O N

Sexdrega församling bestod fordom av tvenne församlingar, Sexdrega och Ringestena (Röthingaesten 1408). Den senare hade även en kyrka, som enligt traditionen förstördes av danskarna på 1500-talet, varefter socknen sammanslogs med moderförsamlingen. Just denna gränsbygd var under lång tid utsatt för danskarnas härjningar. Det äldsta från Sexdrega bevarade inventariet av år 1645 börjar med orden: "Kyrkiones saker tå efter fägden (fejden) som behåldna v(oro)". Och längre fram i inventariet läser man: "Anno 1645 togs av kyrkionens peningar 7¹/₂ daller koppar at kiöpa wijn för efter fienden wijn helt förstört".

Sexdrega nuvarande kyrka, byggd år 1810, är den yngsta av pastoratets kyrkor. Givetvis har den haft sina föregångare. Vid kyrkans restaurering 1951 fann man i koret rester av ett gammalt stenaltare, om vars ålder man dock icke kunde uttala sig. Om Sexdrega äldsta kyrka vet man intet. Möjligen var den en stavkyrka. Icke heller veta vi, hur gammal den kyrka var, som fick vika för den nuvarande. Men av allt att döma torde den ha varit från samma tid som Hillareds – alltså från 1100-talet. Det var en stenkyrka, där koret var skarpt avgränsat från själva kyrkan genom tvenne valvpelare och valvbåge. När dessa valvpelare revs ned 1778 och ny bänkindelning genomdrevs, bestämdes att "de 2 nya stolerummen fram under hvalvbogen

skola tillhöra Krono Länsmansboställets innehafvare i Hestra, Herr Commissarien Heil". Det beslutet stod sig, men för övrigt nödgades dåvarande kyrkoherden Christian Böcker göra följande efterskrift till protokollet: "Samma dag som förestående bänkindelning var förrättad, kom klockaren Per Christopherson i Skattegården hem till mig, tiggde och bad med många tårar att berörde delning skulle blifwa uphäfwen, ty hans Maja, som skulle bli flyttad för långt ned i kyrkan, förklarade häremot största missnöje. Hos mig täflade nu med hwarannan löje och medömkan med den stackars gubben och jag afvisade honom änteligen med det svar, at det som af en hel församling war gjort och beslutat, kunde inte en käring uphäfwa". Trodde kyrkoherden. Men han bedrog sig! Följande dag kom Per Christopherson igen med många grannar och socknemän, vilka med en mun bönföllo, att kyrkoherden för husfridens skull måtte slopa den nya bänkindelningen, "ty deras kvinnor ville slätt intet flytta längre ned åt kyrkan. På det jag nu icke måtte gifwa anledning till osämja mellan äkta makar så har jag på så rörande föreställning och anmodan låtit det blifwa wid den gamla bänkindelningen", slutar kyrkoherden.

Enligt visitationsprotokollet 1732 var den gamla kyrkan "uti temmeligit gott tillstånd". Från början fanns ingen sakristia, men 1763 heter det: "Blifwit öfwerenskommet om byggande af sacristuga hwid Sexdrega kyrka". I protokoll 1783 få vi om kyrkan reda på, att "den är välförsedd både med god dörr och lås och med Järngaller i Fenstern". Den hade målningar, framförallt i taket, vilket föranledde biskopen att år 1797 uppmana församlingen att måla över dessa "med någon ensam, ljus, helst så kallad perleferg". Målningarna kunde "föränleda de enfalldigare, särdeles barn, att fatta materiella begrepp om andeliga saker". Kyrkan saknade torn. I stället fanns klockstapel av spån och bräder. Vid visitation i augusti 1652 av Ericus Brunnius, "pastor et superintendentens i Gotaborg" står i inventariet: "i Sexdrii klocka en, Gud bättre något söndrigh". Till skillnad från Hillared hade Sexdrega blott en klocka. Detta var fallet ända till 1761, då lillklockan blev "gutin i Jönkiöping af Elias Fries Thoresson". Ty på

Sexdrega kyrka.

den står bl. a.: ”At hielpa min maka beställes jag ny, som fordom har kallat allena”. In på kyrkogården kom man genom porthuset av trä, vilket åtminstone år 1780 var rödfärgat liksom stapeln och vapenhuset. Utanför kyrkogården gick då såsom nu landsvägen. Den 1 juni 1788 fattade sexdregaborna följande beslut: ”Bommen skall sättas öfver landsvägen, der beqwämligast finnas kan, hwilken af Kyrkowäktaren skal tillstängas när sammanringning sker och öppnas strax efter Gudstjenstens slut”. Under gudstjänsten fick ingen färdas förbi.

Vad kom det sig, att den gamla kyrkan slopades? ”Sexdrega kyrka är väl så til byggnad som innanrede i gott och försvarligt skick”, heter det vid visitationen 1797. Men det kommer ett tillägg: ”Såsom Moderkyrka något för trång”. Den var för liten i förhållande till kyrkobesökarnas antal, men kanske också i sexdregabornas ögon. De

utgjorde ju moderförsamlingen. Härtill kom, att man hade stora utgifter för den gamla kyrkans underhåll. Ständigt klagas över, att väggarnas rappning faller ner och måste förnyas. Ändå hade man tydligen ingen tanke på nybyggnad, eftersom vi läser i protokoll av den 19 juli 1795 att sten skulle framforslas till tornbyggnad. 1799 talas om den nödvändiga reparationen och tornbyggnaden. Sedan blir det tyst om saken, som tydligen kommit i ett nytt läge genom att man börjat tänka på nybyggnad. Denna beslutas och verkställs 1810. Märkligt nog finns i protokollen mycket litet om själva arbetet. Men den 29 juli 1810 beslutade man omgjutning av den stora klockan, som var sprucken. Enligt kontraktet med klockgjutaren Fries i Jönköping skulle omgjutningen vara utförd i slutet av september 1810, då alltså tornet måste stå färdigt. Även på klockan står: ”1810, samma år som Sexdrega kyrka och Torn ånyo byggdes, blef denna klocka genom Församlingens och i synnerhet ungdomens frivilliga gåfvor omguten av Jonas Fries”. Klockan blev sedermera omgjuten år 1915 av K. G. Bergholz, Stockholm, sedan den samma år blivit spräckt. Även då gjorde församlingens ungdom en stor insats. Att årtalet 1810 betonas, beror på, att man ibland förmodat, att kyrkan byggts 1811. Uppenbarligen hänger detta samman med, att man då utförde en del återstående arbeten bl. a. den utvändiga kalkslagningen, fastän kyrkan tagits i bruk 1810. Det bestyrkes av prostens Carl M. Lindberg, som blev kyrkoherde här 1809 och som alltså varit med om kyrkobygget från början till slut. Han skriver: ”Kyrkan på församlingens egen bekostnad af sten nybyggd 1810, hvälfd, 40 aln lång, 20 aln bred, $7\frac{1}{2}$ hög till murbandet, täckt med tegel. Har på östra ändan en i halfcirkel bygd Sacristia med 2 dörrar, en på hvarje sida om altaret. Kyrkan har 7 fönster på hvarje sida och 2 i Sacristian, alle $4\frac{1}{2}$ höga och $2\frac{1}{2}$ breda, är väl inredd med stolar och Lectare men utan Altare Tafla, omålad, och begagnar ännu gamla kyrkans predikstol, hvilken, för liten, är föga passande”. Förvisso var det märkligt, att församlingen förmådde bygga en sådan kyrka vid den tidpunkten och ”på egen bekostnad”. Genom freden i Fredrikshamn år 1809 hade

Sexdrega kyrka, interiör.

hela Finland, angränsande delar av det egentliga Sverige samt Åland gått förlorade. Fattigdomen var allmän. Likväl byggde man med glädje sin kyrka, som hade omkring 600 sittplatser.

Men så kom den svåra händelsen. Vi citera åter prosten Lindberg: ”1811, då denna kyrka kalkslogs utvendigt och alla fönster voro uttagne” – de hade alltså varit insatta förut – ”slog åskan ned under Gudstjänsten den 14 juli på tornets spets, afref spåntäckningen, sönderslog kulan och korset, spilrade flera stockar och bjelkar i öfre tornet, slog ned skranket mellan tornet och Lectaren, splittrade pelarna under Lectaren, slog sönder 2 stoldörrar och gick ut genom kyrkväggen på norra sidan strax vid fönstret. 3 personer blefvo ihjälslagne och nära 200 skadade. De reparationer, som på kyrka och torn genast måste företagas, förekom församlingen svårare än sjelfva kyrkans nybyggnad”. Lindberg förklarar också att detta anseeligt ökat

kyrkans skuld och orsakat att så litet kunnat företagas till kyrkans fullbordande. Händelsen måste ha skakat hela församlingen och för alla som varit med blivit ett allvarligt minne för livet.

Församlingen var fattig men förmådde ändå måla kyrkan 1828 med anlitande av I. Ljungqvist, Ulricehamn. Den 4 maj 1820 hade man dryftat vad man skulle göra med det silver, som man funnit i samband med de i gamla kyrkan befintliga kistornas uppgravning och flyttning ut på kyrkogården, varom mera nedan. Man var betänkt på att använda silvret till inköp av ny vinkanna. Men på grund av kyrkans medellöshet beslöt man sälja det till guldsmeden Lyberg i Borås, som betalade 61 riksdaler 16 skilling. Sin första orgel fick kyrkan 1831, byggd av Söderling och med 9 stämmor. Den var placerad på en liten läktare över altaret, som ju icke hade någon altartavla. På altaret stod ett kors, men när detta placerats där har icke kunnat utrönas. Vid prostvisitation 1851 var orgeln i Sexdrega fortfarande den enda kyrkorgeln i pastoratet. 1857 genomgick kyrkan en reparation. Vid visitation 1871 upplyses, att renovering av orgeln är beslutad och att den skall flyttas från platsen över altaret. Renoveringen verkställdes följande år, men orgeln stod fortfarande kvar. Motiveringen var, att läktaren i väster var för liten. Först 1892 flyttades orgeln dit, ombyggdes och fick nya stämmor av L. Johansson, Liared. I samband därmed nyinreddes kyrkans kor och fick troligen då en viss altarbakgrund. 1896 var kyrkan försedd med en större värmeugn och en mindre kamin i sakristian. Kyrkan omräppades utvändigt 1899, fick nytt golv och nya bänkar 1900, nytt tegeltak 1902, ny värmeugn 1903 och försågs med åskledare 1904. År 1906 blev den i sin helhet målad, enligt uppgift av R. Carlmander. Möjligen var det då som man förfärdigade den altartavla, som nu är placerad utanför läktaren och som avbildar korset, vars rötter äro nedsänkta i jordklotet, som fritt svävar i rymden. Av skäl, som påpekas i källhänvisningarna nedan, måste dessa uppgifter bli så fragmentariska och ofullständiga. För att fortsätta orgelns historia blev den 1912 ombyggd av Forsell och 1949 av Tostareds Kyrkorgelfabrik. Den nu-

1100-tals dopfunten av Mäster Andreas.

varande orgeln är helt ny, byggd år 1967 av Lindegren, Göteborg, och med 20 stämmor.

År 1951 skedde en grundlig restaurering. Bänkinredningen blev ny. Hela kyrkan målades, de gamla färgerna på predikstol och baldakin framtogs och konserverades. Bilderna på läktarbrösten fingo ny färginramning. Enligt konservatorn torde de äldsta av dessa vara från 1700-talet och alltså ha överflyttats från gamla kyrkan. Den hittillsvarande altaruppsättningen fick vika för gamla kyrkans altartavla, som restaurerades och återfick sin ursprungliga färgutsmyckning. I likhet med predikstolen anses den vara från 1600-talet. Förvisso är det underligt, att den blivit bevarad. Ty i kyrkans inventarieförteckning vid visitationen 1858 finns en rubrik: "Diverse gammalt skräp, som afskrifves" och bland det "skräpet" finner man just den gamla altartavlan.

Kyrksilvret.

Från gamla kyrkan ha vi icke blott altartavlan, predikstolen och läktarbilderna. Kyrkans äldsta inventarium är dopfunten. Liksom många funtar i Sjuhäradsbygden går den tillbaka till Mäster Andreas och hans skola. Hans verksamhet sträcker sig över åren 1170–1180. ”Dopekar af messing med skönt handfat” upptages i inventariet 1645. ”Kiöpt (fö)r 3 Rigs Daller, dock åt kyrkian förärat af Folcker Månsson i... gården”. Dopfatet har på brädden inskriften: ”lader sma börn kome til mig och förhinder dem icke, ti Guts rike hörer sa danne til. Anno 1645 den 12 julius Folcker Månsson Karin Andersdatter”. I botten en framställning av Jesu dop. Man tror sig ha kunnat konstatera, att just under 1600-talet Jordandopet börjat användas som bottenmotiv i dopfaten. Dopskålen har i botten I.H.S. och runt kanten ovannämnda givares namn.

Kalk med patén upptagas i de äldsta inventarieförteckningarna. 1763 har det ändrats till: ”En behollen ny kalck, wäl förgylt”. Av allt att döma har den gamla kalken liksom paténer år 1736 blivit om-

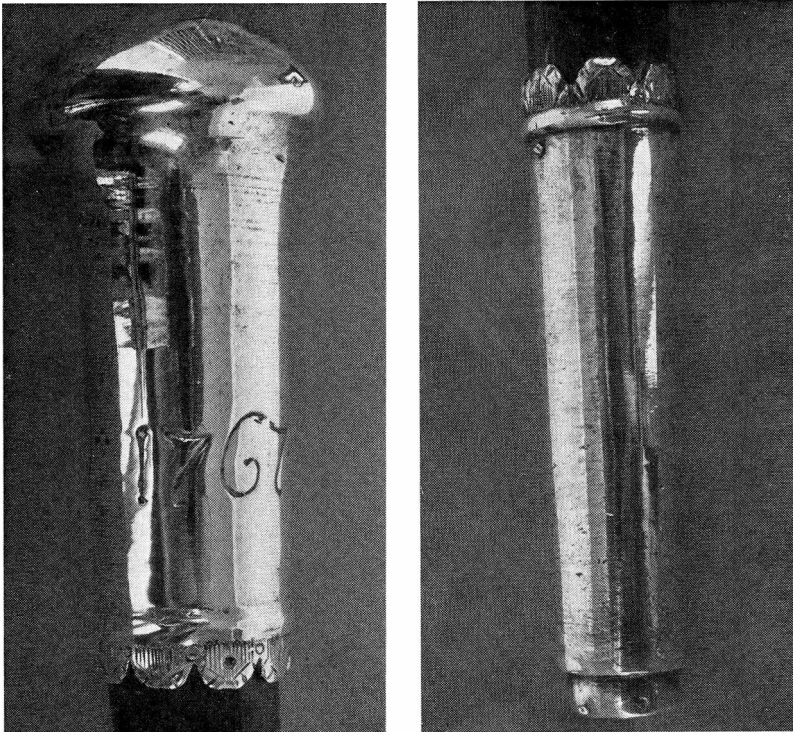
Oblatasken från 1772.

gjord av guldsmeden Petter Kin(d)berg, Borås, och fått sitt nuvarande utseende. Senare talas det nämligen om den år 1736 "förnyade" kalken. Kindberg var verksam 1735–1742. År 1763 använde man "en målad oblate ask". Men ganska snart därefter fick man den nuvarande, som är gjord av Lorenz Vick, Ulricehamn, år 1772. Han var verksam 1766–1804. Vinkannen av nysilver är från senare tid.

"En behållen ekekista med 3:ne låsar före står i Prestegården" få vi reda på år 1763. Där stod den till 1783, då "kyrkoherden afsade sig alt ansvar för kyrkkistan, som ännu står i Prästegården, at den efter Lag och förordning bör förvaras i kyrkan". Dit blev den också omedelbart flyttad. Enligt Lindberg är en av ljuskronorna från 1752 och överflyttades från gamla kyrkan liksom håven med årtalet 1757 och kyrkstöten i liknande utförande med årtalet 1767. Förgäves ha dessa saker sökts i räkenskaperna, vilka äro både ofullständiga och svårtydda. I samband med restaureringen 1951 fick kyrkan som gåva en

håv, liknande den gamla. Sexdrega är den enda kyrka i pastoratet, som bevarat sin "kyrkstöt". Ingalunda var den avsedd som prydnad. Kyrkväktaren fick 1777 sin årslön höjd till 1 Riksdaler. "Däremot blef bemälde kyrkoväktare alfvarsamt tilsagd at tilbörligen göra sin tienst, så at han har noga upseende på dem, som lägga sig ned på armarna eller eljest sofwa under predikan och icke alenast stöta i golfwet, då ingen kan hweta för hwem det sker, utan med sjelfwa ändan af Stöten eller stängen hurtigt wäcka den sofwande, utan minsta anseende til någons person". En ganska hårdhänt behandling med tanke på att "stöten" har beslag i båda ändar. Vidare har kyrkan en ovanlig ljusstake, omnämnd 1763 med följande ord: "En liusestake med 4 liusepiper, oduglig". Staken är av malm. De fyra ljusen bilda en rektangel och mellan dem är placerad en krigargestalt med sköld. På stakens fot finns ett märke, möjligen ett vapen, men det har icke varit möjligt att utröna stakens ursprung och ålder.

"En stor grafsten af grå Telgsten $4\frac{1}{2}$ aln lång och $2\frac{3}{4}$ bred, som legat i Choret i gamla kyrkan, men nu betäcker en stor graf på kyrkogården, der alla i gamla kyrkan befentliga likkistor vid nybyggnaden nedsatts. På denna sten äro Öfwerste Per Kijl och dess Fru samt deras wapn uthugne", omtalar Lindberg. Gravstenen låg på kyrkogården ända till för ett par år sedan, då den med Riksantikvarieämbetets medgivande flyttades och placerades mot kyrkväggen intill sakristian. Trots att under ett par sekel ha nötts på korgolvet och nästan 160 år ha varit utsatt för väder och vind, äro överstens och hans makas gestalter ännu skönjbara på stenen. Inskriften däremot har blivit oläslig. Den skall ha haft följande lydelse med reservation för stavningen: "Här ligger begrafwen then ärlige och wälbördige man Peer Kijl till Apellnäs, hwilken afsomnade i Herranom i en god ålder den 27 Septembris 1588. Thesslikes ock hans kiära husfru, then ärlige och wälbördige fru Agneta Arfwidsdotter, hwilken afsomnade i Christo". Peder Kijl var son till Severin eller Söffrin Kijl till Apellnäs i Roasjö och Hofsnäs i Länghem. I stället för det senare fick Söffrin Kijl $7\frac{1}{2}$ 1546 besittningsrätten till sju kronogods i Kinds härad.

Kyrkstötens silverbeslag med årtalet 1767

Han avled 1553 före den 12/8. I ett brev av den 30 november 1539 förebrådde konung Gustaf I honom, för att han vid besök undfägnats med stålkakor och jästöl. Konungen befallde honom att som gottgörelse sända ett fat emderöl. Peder till Apelnäs i Roasjö samt Kålltorp i Gerums socken var knekthövitsman 1556, krigsöverste i Småland 1563, mönsterherre i Sverige 23/6 1565 och befallningsman på Gullberg 24/6 1571. Hans fru Agneta Arvidsdotter Drake levde ännu 1615. En sonson till Peder avled sannolikt 1627 och begrovs i Kijlska graven i Sexdrega. Gravhällen är icke det enda minnet efter Peder Kijl. På en av Snärsbofyndets tenndiskar finns Kijl-vapnet samt initialerna P. K. Ägaren måste ha varit Peder Kijl. Härigenom har man kunnat göra en närmare tidsbestämning av fyndet. Vad gravhällen

beträffar kanske man kan ställa den samman med Bergstrands upp-
gift: ”Vårtor – de tvättade dem i vatten, som samlat sej på en grav-
hall på Sexdrega kyrkogård”. Kanske hör ätten Kijl även ihop med
en notis i 1652 års inventarium: ”Altare-täcke, it af swart sammet
med sylfuer snöre samt wapn och naphn af silfr”.

En av de kistor, som flyttades ut ur kyrkan vid dess nybyggnad,
tillhörde överstelöjtnant Carl Mannercrantz på Handbynäs. Han var
född den 27/1 1676, kaptenlöjtnant 20/7 1710 och jämte brodern ad-
lad samma år. Han blev svårt sårad i slaget vid Hälsingborg 1710
samt fången vid Tönningen 1713. Han fick överstelöjtnants avsked
12/12 1740, avled 27/1 1748 på Handbynäs och ”slöt själv sin adliga
ättegren samt begrovs i Sexdrega kyrka”. Man stöter på hans namn i
olika sammanhang. Så inkom han till biskopsvisitationen 1732 med
en skrivelse, vari han klagade över, att församlingarnas ledamöter i
Sexdrega och Ljushult alltid visade sig tröga och motvilliga, när han
jämte kyrkoherden föreslog något, som kunde lända till kyrkornas
prydna och förbättring. Han hoppades på ändring i detta, i synner-
het som han var sinnad att i framtiden någon viss penning årligen
därtill ”contribuera”. Icke underligt, att de högtidligen lovade att hä-
danefter vara hörsammare och villigare!

I inventariet 1763 upptages ”en skön pung, förärad af Herr Leut-
nant Mannercrantz på Handbynäs”. Prosten Lindberg har också nå-
got att berätta: ”Monumenter finnas blott 2 Vapensköldar med Man-
nercrantziska vapnet utan Inskrifter, hvilka hängde i Gamla kyrkan,
men äro i nya ej uppsatte och pryda alls icke i anseende till arbetet”.
Delar av åtminstone den ena av dessa sköldar finns fortfarande i
kyrktornet. Kyrkan har också i sin ägo ett par gamla likbårar. I pro-
tokoll den 13 maji 1781 § 9 sägs: ”En så kallad Leabår at bära Lik
på, bör anskaffas. Lars Persson i Skattegården åtog sig at skaffa så-
dant järntyg, som dertil bör wara”.

I sakristian hänger en tavla med namnen på kyrkoherdarna i Sex-
drega. Först står Simon, som underskrev Uppsala mötes beslut 1593.
Skarstedt har före honom Thorgerus och Paethr, kirkioherre i Sex-

dragha omkr. 1427. Längre ner möter vi Olof Wekander från Weka i Hillared. Han fick tjänsten enl. Kungl. Brev 4/12 1677, vari nämnes hans "utståndne svåra travailer". Troligen hade han varit krigspräst. Längre ner står namnet Erik Rosenius. Han var son till bonden Esbiörn Eriksson i Habo i Roasjö socken, en av socknens mest betydande män. Genom kyrkoherde Wekanders övertalning fick vallgossen Erik börja studera, först i Wekanders hem och sedan i Göteborg. 1698 avlade han studentexamen och tog då namnet Rosenius efter hemsocknen Roasjö. Prästvigd 1702 blev han 1709 kyrkoherde i Sexdrega. Allvarligt grep han in mot gudlöshet och oskick. Noga övervakade han, att ingen färdades förbi kyrkan under gudstjänsttid. Men han var icke mindre sträng mot sig själv och i sitt hem, varom Skarstedt har en del att förtälja i sitt "Herdaminne". Samtidigt heter det att han var "skicklig och af åhörare mycket älskad", ehuru han ibland predikade "nog länge". Han avled den 7 april 1738 och blev enligt egen uttalad önskan jordad i kyrkogården i Roasjö, "där socknemännen af egen drift upbygde ett anständigt gravhus". Här kommer Lindberg med en upplysning: "Grafven varit försedd med ett litet hus 4 aln långt, 2 bredt och 1 högt af Ek och spånttäckt, hvilket förfallet borttogs 1809 och i dess ställe uppsattes en pelare af Ek 4 aln hög fyrkantig, 1 aln i basen samt en kula ofvan". Sedermera utbyttes denna mot en minnessten, som uppsattes av hans sonson "Greve M. Rosenblad En av Rikets Herrar Jusitie Statsminister" enligt inskriften på stenen. Där står också att Erik Rosenius var stamfadern för fyra adeliga ätter. De avsedda ätterna äro Rosén von Rosenstein, Rosenblad, Munck af Rosenschöld och von Rosén. Längre ned i "series pastorum" finner vi Christian Böcker, som hade sådana bekymmer med bänkindelningen i kyrkan. Vid biskopsvisitationen 1787 predikade han över ämnet: "Jesum Midt ibland de gyldene ljusastakar". Han avled 1799. Efter honom var tjänsten "omtvistad" 1799–1809. Det året blev vår bekante C. M. Lindberg kyrkoherde. Han kom från komministraturen i Dalstorp, där han 1788 hade begärt dubbel tjänsteårsberäkning, "enär Dalstorp vore det besvärligaste pastorat i Stiftet".

Namnen på tavlan äro sjuutton stycken, släktenas rad som räcker oss handen. Det ankommer på oss att föra vidare det andliga arv, som vi fått från gångna släkten. Dit hör att följa storklockans marning enligt inskriften på den:

”När du kallas af mitt ljud
Kom att med uppmärksamt öra
Och med andakt Ordet höra,
tjena, dyrka, ära Gud”.

KÄLLOR:

Landsarkivet, Göteborg: Inventarier 1645 och 1652. Sockenstämmoprotokoll 1776—1862. Visitationsprotokoll och inventarieförteckningar. Kyrkoräkenskaper till 1850.

Pastoratsarkivet, Sexdrega: Prosten C. M. Lindbergs beskrivning av pastoratets kyrkor. Vid prästgårdsbranden 1921 förlorades sockenstämmoprotokollen 1863—1921, kyrkorådsprotokollen 1876—1920 samt räkenskaperna fram till 1920. Däremot finns visitationsprotokollen från 1851. Från dessa ha hämtats de kortfattade uppgifterna om det, som skett i kyrkan under denna tid.

Olga Fürstenberg: Förteckning över äldre inventarier, sammanställd september 1921.

Kulturhist. Fören. i Borås Årsskrifter 1960 och 1961 Nils G. Wollin: Det senmedeltida Snärsbofyndet. Årsskriften 1966 Hallbäck: Medeltida dopfuntar i Sjuhäradsbygden. Föreningens skrift: Silver från Borås och Ulricehamn, Borås museum 1966.

Kulturens Årsbok Lund, 1957 W. Karlsson: Dopfat och dopskålar.

C. W. Skarstedt: Göteborgs Stifts Herdaminne, 1878.

G. M. Elgenstierna: Den introducerade svenska adelns ättartavlor.

En Julbok till församlingarna i Göteborgs stift 1933, Emil S. Nylander: En Roasjöbonde under storhetstiden och några av hans ättlingar.

C.-M. Bergstrand: Gammalt från Kind, del I 1959 sid. 24.

Till stadsarkivarie T. Bondestam, Borås, för hjälp med tydning av äldre handlingar samt till riddarhusgenealog Pontus Möller, Stockholm, för uppgifter om ätterna Kijl och Mannercrantz, uttalas ett varmt tack.

Foto: Kjell-Åke Ölander, Sexdrega.

ETT BESÖK I BOLLEBYGD

AV

G. DJURKLOU*

Sommaren 1869 var särdeles gynnsam för förrättningar på fria fältet, ty luften var mild och ren, och ytterst sällan dolde solen sitt blida anlete i den dystra mörkblå kapuschongen. Men hände detta någon gång var det på fullt allvar, och just en sådan dag lemnade jag Borås för att uppsöka de minnen från forna dagar, som till äfventyrs kunde finnas i Bollebygd. Himmelen var mörk och det strida regnet piskade eftertryckligt de länge otvättade gatstenarna, då jag tidigt på morgonen mellan yrvakna, nyfikna anleten, som här och der förstulet skymtade fram bakom jalousier och halfuppdragna gardiner, sakta stöttes framåt emot vestra tullen. På den väg jag vidare färdades funnos utan tvifvel många täcka utsigter, ty stadens omnejd är i detta fall icke alldeles vanlottad, men i hållregn tager intet landskap sig väl ut, och ehuru jag sett taflor af åtskilliga mästare framställda i olika dagar, från det klaraste solljus till den mörkaste skymning, kan jag ej för tillfället erinra mig någon sådan, visande ett landskap under fullt störtregn, hvilket också bäst lämpar sig för lättare genretaflor och upplyftande karikatyrer. Detta må gälla såsom ursäkt att jag icke söker skildra, hvad jag genom dimmiga glasögon icke kunde urskilja, och dessutom berättigade icke det värf jag åtagit mig något fördjupande i ett blott sinligt åskådande af dylika ting.

Det var ej såsom fri turist, utan såsom officiell antiqvarie, jag besökte dessa trakter, och det var deras forntid, jag skulle undersöka. Höjder och dalar, skogar och sjöar, allt måste städse återföras till de tider, hvartill de särskilda fornlemningarne hänvisade. Der täcka landtgårdar och böljande sädesfält tedde sig för ögat, måste jag se

* Ur: Sverige — Fosterländska bilder, Stockholm 1877—78

ogenomträngliga skogar, der nu bantåg rusande och frustande ilade fram bland betande hjordar öfver leende ängar – en stor vattensamling med en enslig urinnevånare paddlande i sin konstlösa farkost för att nå den af högstammiga skogar skuggade stranden. Under sådana förhållanden måste det närvarande vika för det förflutna, och försöket att återkalla hvad endast ögat sett utfalla mindre lyckligt. Jag är derföre skyldig att på förhand utbedja mig läsarens öfverseende med min oförmåga såsom landskapsmålare, i händelse vi här i Sverigt möjligen skulle komma att företaga några flera gemensamma utflygter.

Efter denna nödvändiga förklaring återvänder jag till min expedition. Att den skulle åtminstone till en viss grad misslyckas, hade jag allt skäl att befara, då jag ej kunde tillbörligen se mig omkring och ej heller bestiga de höjder och åsar, der omgifningarne och belägenheten kunde gifva anledning att söka våra hedna förfäders grafvar. Men min instruktion ålade mig att ej för de döda glömma de lefvande. Jag skulle äfven taga reda på folkspråket, på sägner och skrock, på visor och gåtor och mycket annat dertill. Jag beslöt derföre att försöka om något i den vägen kunde göras genom samtal med min skjutsare. Men olyckligtvis hade ovädret afskräckt den äldre danneman, jag mot särskild aflöning betingat, och denne ersatts af en s. k. ”entreprenadpojke”, en obehaglig, trumpen figur, med ett om tidigt bruk af den svenska nektarn vitnande blekpussigt ansigte. I akt och mening att utleta om han kände något om det gamla handelsspråket ”Månsing”, som fordom brukades af ”knallarne” sinsemellan, stälde jag till honom några frågor; men han visste ingenting. Jag tog honom då från en annan sida, sökte framlocka några sägner från trakten, gammalt skrock eller dylikt och gjorde mig verkliga all möda att leda honom på tråden. Men förgäfves. Han hade ingenting hört och ingenting sport, och så tog mitt tålmod slut.

”Nå, kan du sjunga då?” frågade jag häftigt.

”Sjunga?” svarade han med ytterlig förvåning och med skarp tonvigt på slutvokalen.

”Ja, kan du sjunga en visa för mig?” Han såg på mig stirrande.

”Det regnar”, sade han långdraget, men upplysande.

”Ja, just därför. När det regnar är det ett godt sätt att förkorta tiden.”

Han lutade hufvudet framåt för att befria det breda hattbrättet från den sjö, som samlat sig der, och då floden i följd af vinddraget tog en sned riktning under vägen till det lilla inhafvet på fotsacken och öfverspolade min hand, fick jag taga detta såsom svar.

Återstod således endast de egna betraktelser, till hvilka regnet och omständigheterna kunde föranleda, och dessa voro ej af sådan art, att de mäktade intressera mig sjelf, ännu mindre någon annan.

Emellertid började himmelen ljusna, regnet minskades och en och annan blå fläck skymtade fram mellan molnen. Jag torkade mina glasögon och började se mig omkring. Vägen, som fordom uppför backe och utför backe smugit sig fram på södra sidan om Wiareds-sjön, framgick nu utan svårare branter på den norra, och följde sedan en å, som under sitt brusande lopp satte lif och ljud uti några slamrande sqvaltqvarnar och gnislande sågar. Dalen, hvarigenom ån och vägen slingrade sig, var stundom ganska trång, åsarne på ömse sidor temligen höga, men sågarnes närhet nekade dem nu att fägna ögat med de herrliga furor, som fordom varit deras stolthet. Dessa hade för längesedan emigrerat, och äfven de små spensliga buskarne och halfvuxna träden, som ännu dröjde på fädernejorden, syntes gifva tillkänna en tydlig längtan att äfven komma ut i verlden och göra nytta. Att växa ut till förnämlige bjelkar och högresta sparrar, så långt sträckte sig icke deras ärelystnad; nej, de ville nöja sig med de mindre anspråksfulla namnen pitprops och bönstörar. Jag kunde lika litet undertrycka en suck öfver denna otidiga reslust, som gripit våra skogar, som vissa funderingar huru denna, som hotar att göra vårt land till en civiliserad ödemark, skulle kunna förebyggas. Under dessa funderingar nådde jag ”Bolleboarnes” hufvudbygd och svängde upp till förstugudörren vid gästgifvaregården och tingsstället Fläskjum, hvars namn icke med tom mun kan rätt uttalas.

Till folcknummern men ej till arealen, är Bollebygds härad ett af de minsta i Vestergötland. Det omfattar tvenne af Rolfsåns källarmar vattnade dalgångar. Den ena, hvarigenom vägen till Borås framlöper, är trång och efter all anledning mindre fruktbar, hvaremot den andra eller Storåns dal erbjuder större utrymme och sannolikt äfven bättre lön för odlarens möda. I närheten af Bollebygds kyrka förenas dessa dalgångar och bilda här en långsträckt udde, hvars å ömse sidor djupa inskärningar bära vittnesbörd om de båda vattendragens, sedan årtusenden fortsatta, enhetssträfvande, hvilket dock först vid det på gränsen mot Björketorp belägna säteriet Forssa kunnat förverkligas. På båda sidor om Storåns dal, den egentliga bygden, utbreda sig temligen vidsträckta skogs- och bergstrakter med smärre tjärnar och sjöar, hvilka nästan alla afbördä sitt vatten i Storån, utom de på gränsen mot Wättele härad belägna Nedsjöarne, som gifva upphof åt den vid Göteborg i elfven utfallande Mölndalsån och sålunda i sin mån bidraga till den omfattande industriela verksamhet, som vid detta vattendrag uppstått. Bollebygd medgifver icke utrymme för en större befolkning, men bygden är derföre icke ung, och landet har ej ens under under stenålderns aflägsna dagar varit alldeles folktomt.

Några grafvar från denna tid äro väl icke ännu kända, men fynden af stenvapen – ehuru sparsamma – vitna dock derom. Närheten till Halland och Göta elfs flodområde kunna gifva anledning att här äfven söka lemningar från det närmast följande kulturskedet, bronsåldern; men då inga spår deraf hittills uppdagats, vill det nästan synas som om jernets bruk i denna undangömda dal likasom i Kind och annorstädes omedelbart aflöst stenens. Icke ens under jernåldern har här kunnat finnas några större bygder, ty ehuru Bollebygd är ett urgammalt härad, var det likväl ännu under medeltiden så folktomt, att då kapitlet om tingslottens fördelning tillades den gamla vestgötalagen, dess andel deri blott utgjorde $\frac{1}{450}$ medan det nu i folkmängd med Bollebygd närmast jemförliga Vilske härad egde $\frac{1}{30}$ och det föga mer än hälften så folkrika Frökind $\frac{1}{60}$. Antaga vi nu att Frökind, der odlingen öfver allt är gammal, redan då haft en folkmängd af

2000 à 3000 personer, skulle detta gifva omkring 270 à 400 för Bollebygd, hvilka siffror dock endast få gälla såsom bevis huru glest befolkadt detta härad varit i jämförelse med dem på slätten. Också har odlingen här i äldre tider utan tvifvel varit begränsad till dalgången närmast Bollebygds och Björketorps kyrkor och derifrån småningom spridt sig vidare uppåt Storåns öfre lopp till Töllesjö (fordom Tylsridh) samt kanske ännu sednare smugit sig uppför bergen och in i skogarne.

Såsom i allmänhet i "Knallebygden" har åkerbruket här länge hämmats af gårdfarihandeln, och då tillverkningen och försäljningen af svarfvade träkärl, skålar och "bollar" varit befolkningens hufvudyrke, kunde man känna sig frestad att förklara namnet Bollebygd såsom "kärlsvarfvarnes" bygd. Men en sådan härledning är dock icke så alldeles säker. Häradets namn i vestgöotalagen och äldre urkunder är Ballabygd, socknen skrifves 1502 Balle socken – och ännu under 1600-talet läser man allmänt Ballebygdh, hvilket först sednare förträngts af det nu i skrift brukliga Bollebygd. Bland allmogen hörs deremot ännu i dag sällan annat än Ballebygd, Balleböjd och Ballbo, likasom innebyggarne kallas Balleboar eller blott Ballare, ett namn, som troligtvis är äldre än sjelfva bygdens, och mångenstädes blifvit liktydande med Knalle och kanske i följd deraf gifvit anledning till den gamla benämningen Ballaskolan på apologistkolan i Skara.

Dessa funderingar sysselsatte mig medan jag i Fläskjum väntade på skjuts för att fortsätta min resa. Det var för tillfället temligen lifligt på gästgifvaregåren, ty der var ett konkurssammanträde, och på gården sorlande och pratande Ballare förde min tanke på det gamla *baldr*, buller, och det dilektiska *ballra*, prata. Men inne i gäststugan satt vid sin porterbutelj en äldre danneman af reslig växt och ett utseende, som tydde på lagfarenhet, och nämndemanstiteln, hvilket han dock såsom han sedermera upplyste, icke var berättigad att emottaga. Han gaf mig anledning att under mina härledningsförsök äfven tänka på *Ballr*, stolt, båld, hvilket vore en naturlig rot till namnet, om folket sjelft gifvit sig det. Som allmogen i dylika fall ofta nog kunna

lemna åtskilliga vägledande upplysningar, närmade jag mig honom. Sedan jag på vanligt sätt besvarat de inledande frågorna om mitt namn, hemmet och mitt ärende samt fått hvar och en af de äskade upplysningarne godkända med ett "kan tro", "må dä" eller blott ett ofrivilligt "poff" framkalladt af porten, sporde jag hvilketdera han ansåg rättast att säga Bollebygd eller Ballebygd. Det visste han också besked om.

"En plä säja Balleböjd, men en sa skrefva Bollebyjd", sade han.

"Nå, men vet ni då hvarifrån häradet fått detta namn?"

"Hå dä ä la inte svårt å veta. Dä sulle la nå' namn ha förstår sej."

"Ja naturligtvis, och då kunde det ju så gerna heta Ballebygd som något annat", sade jag, fullföljande hans tankegång. "Men det händer under stundom att gammalt folk kunna berätta om saker och ting, som de hört af sina fäder och förfäder, och har ni sport något gammalt tal om orsaken till namnet?"

"Nä så vesst um ja dä ha. Men hellest sa dä la varä en kong forr i tiden, som heta' Balle. Han kom hit frå Hallan å tog sett kongarike här, å han ligger begrafven på Öfvre Hulda marker – ja, I får allt se kollen då I reser till Töllesjö – å ätter honom fick folkä namn af Ballare. Så säjer di – men um dä ä nåa sanning, dä vet inte ja", tillade han försigtigt.

Denna sägen gaf ett litet stöd åt min på bygdens läge grundade förmodan att befolkningen här, likasom måhända i hela den egentliga knallebygden, kommit omedelbart från vestkusten, och ehuru af samma stam som den folkström, hvilken följt Göta elf uppåt och derifrån småningom utbredt sig öfver vestgötaslätten samt åt Dal och södra Vermland, likväl i äldre tider varit mer befryndade med Hallänningarne än sina nordligare grannar. Min hedervärde sagesman hann icke att meddela flera upplysningar; han kallades till tingssalen, och jag besteg en högrest kärra för att bese kyrkan och prestgården.

Såväl den förra som den senare äro belägna på andra sidan om Storån och taga sig godt ut, nybygda som de äro, med odlad bygd omkring och höga skogsåsar i bakgrunden. Kyrkan förskrifver sig

från 1844 och tillfredsställer alla anspråk på ljus, hvitkalk och perlfärg. Det är hvad som kan sägas om henne och för resten tusende andra hennes likar. Hon eger dock en altarprydnad från Carl XII:s tid, hvars rika löfverk, kolonner, snerklar och figurer icke äro illa snidade. Detta är ett arf från den gamla kyrkan och pryder bättre sin plats än flertalet af de konstlösa altarprydnader vår tid företrädesvis älskar, och som ega den enda fördelen, att de ej kunna dra till sig de kyrkobesökandes uppmärksamhet, ty de erbjuda ej mycket för ögat. Det märkligaste kyrkan eger är dock en gammal klocka, hvars i tvenne rader löpande runskrift hänvisar till 1300-talet, men mynderna äro tjocka, efter gjutningen oputsade och därför svårlästa. Den som ej fruktar det halsbrytande företaget att göra dem till föremål för närmare granskning, skall finna följande leoninska verser:

Dat . campana . sonum . fideli . populo . bonum .

(h)ic . sonus . auditur . (h)ic . mens . turbata . blanditur .

eller i fri öfversättning:

Klockan klämtar, det troende folk god tröst deraf hemtar,

Här hon ljuder, här ro oroliga sinnet hon bjuder.

Glad öfver detta fynd, som dock medtog ett par timmars arbete, begaf jag mig till prestgården, som erbjöd ett sällspordt tillfälle att studera olika tiders sätt att tillfredsställa en kyrkoherdes billiga anspråk på hemtrefnad; ty de sätesstugor, som allt sedan reformationen intagits af Bollebygds herdar finnas ännu bevarade. Den äldsta, af hvilken dock endast en del kvarstår, kan icke vara yngre än från den första Wasakonungens dagar, och är en vanlig ryggåsstuga, som sannolikt haft tornlikt förhus eller så kalladt häbbar, hvilket dock, när under Carl XII:s tid den andra manbyggnaden uppfördes, afskurits. Nu återstår endast den gamla salen med studerkammaren och gästkammaren derinnanför. Salen eller stugan, som fått sin belysning genom det vanliga takfönstret, har haft en längd af nära 22 fot på 21 fots bredd, men nu, vorden bagarstuga, har dess inre undergått åtskilliga förändringar. Af de jemnsides belägna kamrarne, hvilkas längd är 15 fot, har studerkammaren en bredd af 9,4, gästkammaren

Bollebygds gamla klocka med runinskrift.

af 10,6 fot. Rummens höjd under kroppåsen är 10 fot, men vid ytterväggen endast hälften. Studerkammaren, der den gamla bokhyllan under taket ännu är kvar, hade fått sitt fönster på vestra gafveln utvidgadt, medan gästkammaren deremot ännu egde i behåll sin ursprungliga med blyinfattning förseda ljusöppning på norra långsidan. Detta fönster, som satt under takbandet, var 19 tum högt på 34 tums bredd. Liksom gästen i gästkammaren under "rekkiebulstrar" måste skydda sig mot vinterkylan, så måste presten med värma och ifver sköta sina studier, ty eldstäder hade ej funnits i någondera kammaren, men så omsorgsfullt, som trähusen den tiden upptimrades, förmodde de bättre än nutidens utestänga kylan, och så små, som dessa inre rum voro, torde en lefvande kakelugn der hafva gjort till fyllest helst när denna efter tidens sed flitigt eldades med starkt öl.

Det i ordningen närmast följande boningshuset uppfördes sannolikt under Carl XII:s tid – åtminstone har gästbudssalen under hans regering målats. Detta hus ställdes tvärt framför och hopbygdes med det äldsta, hvars gafvel förenades med det nya husets baksida. Midt igenom denna nyare byggnad leder en gång som afskiljer huset i tvenne hälfter, in till den såsom kök och bagarstuga använda ryggåsstugan. På hvar sida om gången är en stor sal tvärt öfver huset med tvenne lika stora jemnsides liggande kamrar der innanför. Här funnos således likasom i en del samtida bondstugor tvenne afdelningar, en för det dagliga lifvets och en för gästfrihetens kraf. Den ena salen med sina kamrar var presthushållets hvardagsrum, den andra åter gästbudsstuga med tillhörande gästkamrar. I båda salarna funnos ännu de gamla hemtrefliga spisarne, i båda hvilande innertaket på bjelklaget och i gästbudssalen prunkade emellan bjelkarne arabesker och löfslingor i 18:de seklets ädla maner. Detta hus var bebodt ända till år 1840, då den nuvarande manbyggnaden uppfördes, och det är ännu beboeligt. Att gästfrihet och trefnad herrskat i alla dessa olika presthusen är sannolikt, men att denna fallit en samtida resande till del under en behagligare form, än hos nuvarande kyrkoherden, som på ett ytterst vänligt och förekommande sätt emottog den resande antiqvariern och hvad på honom ankom sökte främja hans arbeten, vågar jag betvifla. Visserligen tömde vi icke under qvällens lopp några kannor öl för att sedan byta latinska glosor, kifvas och kanske till och med hålla ”perlamente”, hvilket möjligtvis icke var så alldeles ovanligt hos en Herr Jon eller Herr Per i den äldsta tiden, ej heller grufvade vi oss såsom i den andra öfver Dippel och Tollstadius, Frankrike och Ryssland och våra egna hattar och mössor. Nej aftonen förflöt lugnt och angenämt utan några debatter. Hattarna bekymrade oss föga och den enda mössa, som kom under granskning, var en s. k. brudgummehätta. Men också var denna förtjent att närmare skärskådas. Likasom den sedesamma bruden pryddes med kyrkans utmärkt vackra brudkrona af förgylt silfver, så smyckades äfven brudgummen, till tecken af sin värdighet, men en särskild huf-

Brudkrona.

Brudgummehätta.

vudbonad; men denna, en kalott af rödt sidensars, öfversållad med broderier af silfvertråd och paljetter, syntes icke vara ämnad att utgöra den enda hufvudbetäckningen, utan bars antagligen endast inomhus och skyddades ute af hatten. I mannaminne hade den ej brukats, och dess egentliga syftemål var väl att ej blott i kyrkan, utan äfven i gästabudet, då alla karlarne efter värdens uppmaning påtagit sina stickade toppmössor, särskilja brudgummen från det öfriga manfolket. Flerestädes hade jag hört dylika brudgummehättor omtalas, men det enda exemplar, jag då sett, var detta.

Följande dagen egnades åt de båda annexförsamlingarne, ty Bollebygds härad är ett enda pastorat, och dess herde, om han icke sträcker sina anspråk till hela kontraktet, som omfattar både Mark och Bollebygd, kan således anse sig såsom häradsprost. Första besöket gälde Björketorp och dess nybyggda kyrka. Äfven här funnos tvenne gamla klockor. Den ena från 1519¹ hade en inskrift, som icke vitnade om djupare insigter i latinska språket, och den andra, hvars form tydde på högre ålder, blott klockgjutarens bomärke samt kring öfre kanten små kronor, kors och liljor, omvexlande med

¹ Dess inskrift var: Anno . domini . M . D . XIX . Sanctus . deus . et . Ihesus . Maria . Johannes . ave . mater .

sköldar, hvilkas märke liknade Blåättens. I sacristian förvarades ett träsnideri, troligtvis tyskt arbete från medeltidens sista dagar, och djupt inskuret i tvenne väl sammanfogade ekplankor. Det var 3,4 fot högt, 4,4 fot bredt och förestälde de tre vise männens besök i Bethlehem. Med det nyfödda Jesusbarnet på sitt knä sitter Maria i ett förfallet och till en del taklöst skjul, hvars stolpar utgöras af naturliga trästammar. Hopkrupen bakom hennes rygg, sitter Josef med ett radband i handen, och till tecken att stallet ej öfvergifvits af sina vanliga gäster höja sig öfver Josefs hufvud hjessan och hornen af en ox samt ett uppsträckt hästhufvud. Framför den heliga jungfrun knäböjer med blottadt hufvud en af de vise männen med en halföppen ask, hvars innehåll Maria undersöker, medan den andre österlänningen, som håller en med lock försedd pokal, pekar mot himmelen, likasom ville han säga något om stjernan eller det taklösa skjulet till den svarte mohren, som med vördnad betraktar det lilla barnet, väntande att i sin tur få aflemna det rökelsekärl eller pokal han håller i handen. Tvenne män tillhörande konungens svit, avsluta gruppen. I bakgrunden synes den judiska bergstrakten, och ur tvenne skilda hålvägar, hvilka öfver den mohriske konungens turban förenas, skymta hufvuden af hästar och folk, antagligen de tre konungarnas följen. Träsnideriet, som är ganska godt och säkerligen varit måladt och förgylldt, hade dock nu förlorat alla spår af färg, endast den mohriske konungens svarta anlete var oförändradt. Troligtvis har det utgjort hufvudpartiet i det altarskåp, hvars sönderslagna flyglar med tillhörande helgonbilder (samtliga apostlarne) träffades i kyrkans materialbod, jemte den fordne egarens till Apelnäs i denna socken, Welam Pendrijks krossade hufvudbanér, som ännu visade i den blå skölden en svart utter (?) simmande i silfverböljor, under tre i rad ställda gyllene sexuddiga stjernor, samt på hjelmen med krans och löfverk, vexelvis blått och guld – 5 påfågelfjädrar. Denne Pendrijk, som skref sig Herre till Apelnäs och Qvarsebo (i Mossebo socken), var en af de många främmande ädlingar, som sökte ära och lycka under det svenska blå och gula baneret, men som, ehuru deras adelskap faktiskt er-

Bollebygds kyrka, gamla altarskåpets mittparti.
Björketorps

kändes, aldrig vunno full naturalisation. Han föddes i Skottland 1624, var 1662 kapten vid Smålands infanteri, men blef sedermera först major sedan öfverstelöjtnant vid Närikes och Vermlands regemente samt dog på Ågården 1695 den 5 Juli. Om hans lif och bedrifter för öfrigt är ingenting bekant, men då hans samtida, kaptenen Carl Svinhufvud blifvit i duell ihjälskjuten af en major Welam Pendrijk, är det all anledning att denne Herre till Apelnäs varit hans baneman. Men om så varit, har denna gerning med böter sonats; ty Pendrijk lefde flera år derefter. Möjligen kan den frikostighet, han och hans senare fru visat mot sockenkyrkorna, som af dem erhöles med deras vapen prydda kärl, penningar m. m. ega något samband

med denna olyckshändelse. Han har varit gift två gånger, först med Katarina Svinhufvud och sedan med Elin Hård, och uppgifves hafva haft en son, Johan, fändrik vid Elfsborgs regemente och en dotter, Katarina, gift med kornetten Johan Adolf Hård. Dessa uppgifter må lemnas i sitt värde, men det torde förtjena undersökas om icke Pendrijk varit svärfader till den år 1705 adlade häradshöfdingen Johan von Hoffdahl, hvilken nämnes på en likaledes i materialboden gammal altarpriodnad från 1710, åtminstone blev Hoffdahl efter Pendrijks död egare till Apelnäs och sannolikt äfven till Qvarsebo, som han sedermera afstod till svågern, den bekante Strengnäs-lektorn, poeten och ryttmästaren Gustaf Otto Bilberg.² Men läsaren torde redan fått nog af denna Pendrijk, om hvilken man i den trakt, der han lefvat och verkat, icke nu hade något bekant, då deremot hans samtida granne på Smedstorp, öfversten Wilhelm Jernsköld, ännu lefde i friskt minne. Men också hade denne åstadkommit något af bestående värde, såsom skall ses af följande bidrag till Bollebygds historia.

För 200 år sedan, förklarade min sagesman, funnos här inga vägar, der man kunde färdas med hjuldon. Gå eller rida voro enda sätten att komma fram, när det icke fanns slädföre, och på klöfsadeln fick man frakta sina varor bäst man kunde. Till Björketorp och Bollebygd kunde man komma ridande, men icke så till Töllesjö. Åt det hållet tröt vägen vid Klefven, och der hade presten en äng, Maden, der han släppte sin häst om sommaren eller i en lada om vintern när han skulle predika i Töllesjö. Ty från Klefven fans ej annan råd än att bruka apostlahästarne. Derföre hafva torpet Klefen och ängen Maden ansetts omisteliga för pastor i Bollebygd, och det skall i kyrkans handlingar finnas eller funnits ett kungabref derpå. Men så blef

² Jag antager detta såsom möjligt, då anledning saknas att räkna Hoffdahl till dessa glupande juridiska ulfvar, som reduktionen fostrat, och hvilka — såsom t. ex. en Bergman, Boderus, Dreffingh m. fl. — skinnade och roffade adelns enkor, qvinnor och barn, som medan männen blödde på ärans fält måste anlita dessa samvetslösa griphumar som skydd, till dem förpanta sina gårdar för att sedan genom kapitaliserade räntor förlora dem och sätta röfvarne i tillfälle att på egen ansökan vinna adelskap.

öfverste Jernsköld herre på Smedstorp, och det var en sådan karl, som skulle ha allt efter ordning, för det var en riktig ordningskarl, gamle Jernskölden. Och en gammal krigsherre var han också, som skulle fram der han ville fram och icke gaf sig för illa vulet. Nu ville han ha riktiga åkvägar, och då skulle han också ha dem, det var gifvet. Med eget folk bröt han vägen till Bollebygds kyrka, och dit kom han en söndag åkande med hästar och vagn och fullt ”liberij”, för nu skulle han ha väg till Töllesjö – han hade hemman der också. – Med den vägen ville han att bönderna skulle hjälpa honom, men det ville de icke. När far och farfar redt sig den förutan så kunde de göra så med, tyckte de, och han kom ej ur fläcken med dem. ”Nå, nå”, tänkte gamle Jernskölden, ”tar inte lock så tar la’ pock”, och så for han hem igen. Men tidigt på måndagsmorgonen red han ut på sin hvite häst och hade allt sitt folk med sig. De hade spett och spadar, men de hade dugtiga hasselpåkar också, och nu blef det annan skjuts. Bönderna måste med antingen de ville eller icke, och ingen själ släppte han ifrån sig förr än vägen var färdig till Töllesjö. På det sätt fingo Bolleboarne vägar, men okristligt med stryk gick det åt, för si det var en ordningskarl gamle Jernskölden.

”Ja, men det måtte ha varit en sträng herre”, invände jag.

”Ja det kan herrn sätta sej på; men godt vore det allt om en nu hade honom i lifvet.”

”Huru så?”

”Jo si nu börja de att fundera på att få sig jernväg, och det kan då aldrig gå på, var det likt det. Men lefde gamle Jernskölden så kunde det väl vara någon vån.”

”Men om ni ej har gamla Jernsköld längre, så har ni i stället en landshöfding, som kan sätta fart i folk och bygga både kanaler och jernvägar”, invände jag.

”Åh ja det förstår sig, det är nog så det; nog är nådig landshöfdingen en riktigt styf karl och mycket gemen (nedlåtande) av sig, det är så visst och sannt, och många tempo kan han också; men skall han få en jernväg i gång här i Bolleböjd, så behöfver han allt gamle Jern-

Töllesjö kyrka "på sin gröna matta".

skölden till hjälp, det är säkert det", förklarade han med tillförsigt.

Jag hade intet skäl att bestrida detta, då han bättre borde känna sina grannar än jag, och vände i stället min uppmärksamhet på ett par stenvapen, åtskilliga gamla skinnbref från 15- och 1600-talen samt andra curiosa, som på grund af den nitiske kyrkoherdens uppmaning här samlats för att förevisas. Stenvapnen inköptes och af gårdabrefven inhemtades bland annat, att häradet ännu på 1650-talet icke haft fast tingstad, utan höllos tingen likasom i grannhäraderna än här än der i socknarne. Töllzö, Backa och Hedagärde nämndes i de uppvista brefven såsom tingsställen. Häradskistan har dock alltid förvarats i Bollebygds kyrka, och möjligtvis anskaffades här såsom i Kind ett särskilt "tingligt skrin" hvaruti de nödvändigaste handlingarne medfördes till tingsstället. Då, efter vederbörligt förhör med den, under aftecknandet af kyrkans och materialbodens märkvärdigheter ökade, mängden af nyfikne åskådare, inga vidare upplysningar stodo att vinna, vände jag åter till Fläskjum för att fortsätta min resa öfver Töllesjö inåt Wedens härad.

Vägen till Töllesjö förde förbi Kong Balles hög, som finnes i när-

heten af en såg på Öfre Hulta egor, men dess egenskap af grift syntes mig högst tvifvelaktig. Då likväl ortens skattletare, såsom af de många hålorna kan ses, hysa en annan mening, vill jag ej bestrida dess riktighet. Den gamla Jernsköldska vägen, som förde öfver de brantaste bergen vid Klefven var nu förlagd och utbytt emot en nyare, hvars gynnsammare lutningsförhållanden likväl icke ersatte de vidsträcktare utsigter den äldre erbjöd. Trakten föreföll mig skäligen enformig, ödslig och folktom, men den nybyggda kyrkan i Töllesjö på sin gröna matta icke långt från den lilla sjön af samma namn bröt på ett angenämt sätt enformigheten af de dystra bergen, som utgöra gränsen mot Kullings härad. Något af antiqvariskt intresse egde kyrkan likväl icke. Den renoverade altarprydnaden, föreställande stallet i Bethlehem med englar och herdar, eller åtminstone en sådan i förgylld rock, aftagande sin svarta hatt för att helsa den heliga familjen, måste jag lemna åt mera erfarne konstkännares dom, likasom det må varda zoologernas sak att afgöra, till hvilka djurslag och arter de i stallet inhyste djuren rätteligen böra föras. En gammal, illa medfaren, grofhuggen dopfont stod vid skolhuset och vitnade om bygd och kyrka under medeltiden, men om minnesmärken eller fynd från hednaåldrarne funnos inga upplysningar.

Sedan jag med en bokväns ifver genombläddrat ett exemplar af *Itinerarium Sanctae Scripturae* af Laurentius Johannis Laelius, Stockholm 1588 samt en Jauchs bibel af 1622, och under samtal med en arbetare lyckats uppsnappa några sägner från hans hembygd Ödenäs, steg jag åter upp i mitt vanliga fordon. Körsvennen satte sin tröga Rosinante i gång, och snart hade vi i sakta mak kryssat oss upp för de närmaste backarne. Jag vände mig om för att kasta en afskedsblick öfver bygden. Mörka och dystra stodo de östra bergen, och sommarskymningens lätta slöja breddes öfver dalen, men de vestra sluttningarnes kammar skimrade ännu i ett dämpat solljus. Det klämtade i kyrkan. God natt, sol! Om Gud vill, ses vi åter i morgon. Farväl Bollebygd! Dina klockor skola icke mer mana mig att tacka Gud för en lyckligt ändad arbetsdag.

STRÖMSHOFS HANDPAPPERSBRUK

AV

HARRY ERICSON

Läge: Fänneslunda socken, Ås härad, Älvsborgs län, vid en ur Lassesjön framlöpande bäck på säteriet Strömshof.

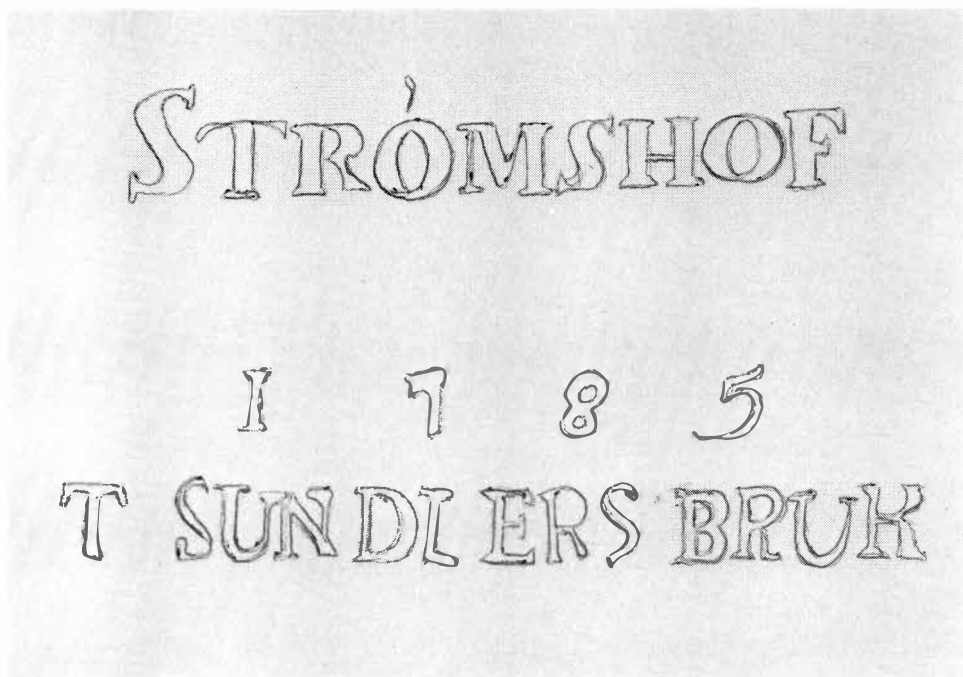
Anläggning: Enligt privilegiebrev från Kommerskollegium 4/10 1785 anlagt av kronofogde (senare landskamrer) Tore Sundler.

Ägare: 1785–1787 Tore Sundler, 1787–1826 häradshövding Johan Sundler, 1827–1834 Fredrik Sundler, 1835–1836 M. C. Kjerrulf von Wolfen, 1837–1841 Carl Andersson Larv, 1842–1844 V. Bartholdi, 1845–1856 P. J. Dyrsén. – Bruket nedlades 1866.

Nuv. ägare: Hemmansägaren Johan Pettersson, Strömshof, adress 520 15 Hökerum.

Av bruket finns ingenting kvar men en gren av bäcken rinner ännu fram över gårdsplanen (delvis under jorden) och faller ut över ett skibord, bildande ett vackert vattenfall ungefär där vattenhjulet till pappers bruket var beläget. På gårdsplanen går flödet i dagen vid en mindre cirkulär damm, där en fontän även är inmonterad. Gårdsgrinden av järn har namnet ”Strömshof” tillverkat som konstsmide. Ägaren vårdar platsens historia föredömligt.

Papper: Av själva anläggningen finns alltså i likhet med de flesta av samma slag endast kvar vad man genom ”arkeologiska studier” kan leta fram. Det bör då vara av intresse att brukets produkter, de av linne och i någon mån bomull tillverkade papperen ännu finnas, t. o. m. i riklig mängd.

Vattenmärken från Strömshof-papper.

Vid Strömshof tillverkades under en lång följd av år ett mycket fint skrivpapper, som kom till användning för kyrkböcker, domarprotokoll och gårdshandlingar m. m. Då papperen dessutom äro försedda med vattenmärken är det i regel ganska lätt att spåra ursprunget.

Vattenmärken: "STRÖMSHOF" utformat så att inledande S är något större än de övriga bokstäverna. "1785" och texten "T SUNDLERS BRUK".

Det finns även andra märken, men då dessa kunna sammanblandas med andra bruks papper ha de ej medtagits här.

Papperen från Strömshof finnas i landets arkiv, såväl i Riksarkivet i Stockholm som i Landsarkiven (t. ex. i Göteborg) men det torde även finnas i gårdshandlingar förvarade i privat ägo. Det bör därför

vara särskilt angeläget för dem som bo inom Ås härad att plocka fram eventuella handlingar som ha en ålder av 100 år eller mera. Hålles papperet mot ljuset är vattenmärket synbart, då papperet är tunnare i märket än i papperets övriga delar.

Tillverkningar:

År 1831		År 1850	
210 ris skrivpapper	Rdr bko 630: —	500 ris skrivpapper	Rdr bko 600: —
300 ris tryckpapper	„ 450: —	590 ris karduspapper	„ 650: —
1025 ris karduspapper	„ 1225: —		

Tillverkningen var efter nutida mått ej stor. Men då ett ris omfattade en arkmängd varierande mellan 400 och 500 ark var dock en produktion av 500 ris tillräcklig för minst 1000 st. böcker i kyrkboksformat. Arket viktes nämligen och varje ark blev 2 blad i boken.

Av uppgifterna framgår även att papperspriserna gått ned mellan 1831 och 1850. Maskinbruken hade börjat. Härvid bortföll som synes tryckpapperet helt, en tid efter 1850 var det även skrivpapperets tur att få vika. Handpapperets tid närmade sig sitt slut.

Några utdrag ur husförhörslängder angående personalen vid Strömshof

AI:1 Härna *Fenneslunda*
Grovared Husförhörslängd
1769—1794.
Pappersbruk

Mäster Nils Holmgren Cronobergs län född 1757
g Anna Lisa Lindholm 1761
4 barn födda 1784—1793
Gesäll Dan Josef Schilling Fr Fässberg 89 till
Jönk 90
Gesäll Joh. Malmberg 1756
Gesäll And. Sellbom 1755

Gesäll Jon Berntson 1770 till Mölndal 91
Av längden framgår att Strömshof förutom
pappersbruk även hade garveri och knip-
hanmare.

AI:2 1794—1811.

Mästaren Nils Holmgren m. fam.
Ytterligare tre barn födda 1795—1798
Pappersmästaren Carl Ägren Rummarby? 1759
Hu Catar. Jacobsdr Hakarp 1757
Flera barn födda i Hakarp

Papp Gesällen Gabr. Ljunggren Hakarp 1770
död 1810
Papp Gesällen Anders Ramberg Nyköping 1765
Pappersmäst. Arfv. Wallin Cronob. län 1749
Hu Catarina Andersdr Mölndal 1761
En son f. Mölndal, en dotter i Mark, tre barn i
Fenneslunda 1795—1800.
Gesäll Joh. Malmberg f Bolum 1756
Gesäll Har. Malmberg f Agelstad 1766
Gesäll G. M. Pilström f Fässberg 1770
Gesäll Dan Pilström f Fässberg 1780

AI:3 1812—1828.

Carl Ägren m. fam.
Gesäll Joh. Ulrik Lindholm Fässberg 1803
Gesäll Joh. Fredr. Andersson Sollerö 1801
Gesäll Thomas Holmgren Fenneslunda 1795
Gesäll Anders Billqvist Skövde 1800
Gesäll Lukas Delin
Gesäll G. M. Blomqvist
Gesäll Måns Forsberg
Gesäll Erik Gust. Apelgren
Gesäll Sven Holmgren
Hustru Magdalena Ägren
Gesäll Anders Zetterblad
Gesäll Anders Rosenqvist Lenhovda 1796
Gesäll Anders Frank Skövde 1797
Gesäll Gust. Wernström Hakarp 1801 fr.
Hakarp 1826

Hustru Maria Christ Hakberg Hakarp 1796
son Peter August Hakarp 1822

AI:4 1826—1845.

Carl Ägren död 17 apr 1827. m. fam.
Gesäll Gustaf Wernström m. fam.
Gesäll Johan Jonsson f. i Skövde 1808
Gesäll Anders Billqvist f. i Skövde 1800
Gesäll Johan U Lindholm Fässberg 1803
Gesäll Anders Larsson Fässberg 1806
Werksgesällen Sven Lagerblad Odensjö 1792
Hu Helena Jattrup Timshög 1794
Barn: Peter August Timshög 1818
Anders Bernhard Timshög 1821
Johan Peter Götheryd 1825
Ulrika Götheryd 1828
Clas Otto Götheryd 1831
August Wing 1834
Anna Sophia Timshög 1821
Gesäll Johannes Rodin Fässberg
Gesäll G. Ägren Hakarp
Guldsmedsgesäll Jonas Hagstet Halmstad 1809

AI:5 1846—1857.

Arrendator Nils Arvidsson Grolanda 1827
Hu Gustafva Holmgren Ullervad
Arrendator J. E. Ljunggren Borås 1824.

Ovanstående ofullständiga utdrag ur delvis svårlästa och stundom mindre väl förda husförhörslängder lämnar dock en ganska god insyn i brukets personalhistoria. Mästares och gesällers födelseplatser peka ofta mot orter, där pappersbruk fanns. Exempel äro Fässberg, Hakarp, Skövde, Götheryd, Nyköping m. fl. Pappersmakarsläkter som Pilström, Ramberg och Lagerblad äro väl kända från ett flertal

bruk. Genom hustruns eller barnens födelseorter kan även uppgifter inhämtas om vilka bruk mannen tidigare besökt. En guldsmedsgesäll syftar troligen på att en särskild yrkesman med uppgift att binda formar och förse dessa med vattenmärken haft anställning en tid vid bruket.

Husförhörslängderna AI:6 och AI:7 ligger troligen ännu kvar hos kyrkoherden i pastoratet och bör givetvis studeras. Det vore även angeläget att få uppgift om ägarna mellan P. J. Dyrsén och nuvarande ägaren Johan Pettersson.

Ett gammalt bruk kan ofta lämna sagner efter sig som leva kvar i bygden under mycket lång tid. Det vore därför av intresse att alla riktigt gamla personer i trakten utfrågades härom, vilket trots ett 100-årigt avstånd kan ge det mest oväntade resultat, en erfarenhet som nertecknaren av dessa rader upplevt på annat håll.

Inom Sjuhäradsbygden fanns i gamla tider ytterligare tre handpappersbruk, nämligen *Bosgården* i Sätilla socken, *Buttorp-Segerstad* i Sexdrega och *Strömsfors* i Örsås socken, det senare även benämnt såväl Röstorp kvarn som Fredriksborg.

Det äldsta och förnämsta av dem var Bosgården, som var beläget på hemmanet med samma namn vid Storån, som flyter ut i Lygnern. Bruket anlades enl. privilegiebrev av den 18/7 1758 av mantalskommisarie Peter Johan Ekman och var i drift till på 1860-talet.

Buttorp-Segerstad erhöll Kommerskollegie resolution den 3/6 1833 för hemmansägare Christian Segergren och var i verksamhet till år 1864.

Strömsfors erhöll tillstånd för uppförande den 7/8 1833 för bokhållare Fredrik Lund och hemmansägare Anders Månsson. Det anlades dock först år 1840 och ägde endast bestånd till år 1851, då det nedbrann och sedan ej återuppfördes.

Alla de gamla handpappersbruken i Sjuhäradsbygden äro jämnade med marken. Ej heller finns några inventarier i behåll från något av dem. Men varan de producerade, det tidsbeständiga linnepapperet finns från dem alla och kan säkert sökas upp av den som har intresse

härför. Härvid ger vattenmärket ledning vid bestämmandet av tillverkningsplatsen.

Det finns även på bruksorterna sägner och historier, som förts vidare under den relativt korta tid som gått sedan bruken ägde bestånd. De voro värda ett bättre öde än att helt glömmas bort. Ty papperet och tillgången därtill var en av de viktigaste förutsättningarna för den kultur vi nu äga.

NÄR KOLERAN HÄR J A D E U N D E R F Ö R R A S E K L E T

AV

ELLEN CARLSSON

Koleran var under förra seklet en fruktad farsot, och det var inte långt emellan dess härjningar. År 1831 gick koleran i Göteborg och detta utlöste en rad åtgärder i omgivande landsbygd. En särskild sundhetsnämnd valdes i varje pastorat. I Berghems pastorat blev det många stämmor för att ordna med medicin, bevakning och de hygieniska förhållandena.

Ur ett sockenstämmoprotokoll från Berghem den 6 september 1831 anföres: Till underdånig åtlydnad av Kungliga Maj:ts nådiga kungörelse om vad iakttagas bör i händelse farsoten "Cholera" skulle inom riket yppas samt tillfölje av Kungl. Resp. Befallningshavandes därpå grundade och mig genom consistorie meddelade skrivelse hade pastor till i dag sammankallat gällborna till allmän gällstämma för att höras över de punkter som ovannämnda cirkulär innehåller.

1:o. Med anledning av första punkten i berörda cirkulär anställdes om val till en sundhetsnämnd och valdes hertill 1:o/ Riksdagsmannen och häradsdomaren A. Håkansson i Hatterstad. 2:o/ Nämndemannen Jonas Andersson i Skoghem och 3:o/ Kyrkvärden Lars Andersson i Hulatorp Skattegården för Berghems socken. För Hajoms socken valdes åboarna 1:o/ Börje Jonasson i Nödinge Kullagård, 2:o/ Sven Larsson den yngre i Hjorttorp Övregården och 3:o/ Carl Bengtsson i Borred.

2:o. Ehuru något sockenapotek icke finnes i detta pastorat ville likväl gällborna icke nu gå i författning med sådana läkemedels anskaffande som är anvisade mot kolerafarsoten av det skäl att om de en

längre tid bliva liggande obrukade skulle måhända deras kraft och verkan vara försvunna när de en annan gång kunde behövas. Men däremot förbundo sig gällborna att så snart kolera utbrutit inom riket skyndsammast anskaffa behövliga medikamenter.

3:o. Några sådana personer som äga kännedom och vana vid sjukdomens botande finnes ej i detta pastorat.

4:o. Gällborna vore icke böjda att gå i författning med uppbyggande av något sjukhus; vadan pastor jämte de närvarande medlemmarna av öfverförvaldet nu valda sundhetsnämnd ansågo öfverflödigt bestämma lokalen för en sådan byggnad.

Ut supra. In fidem

Job. Jakob Jakobsson

På pastoratets vägnar underskrivet

Olof Bengtsson Lars Håkansson i Torp

Börje Nilsson, Hjorttorp Övregård

Bengt Eriksson, Nödinge Backagård.

Vid en stämma den 3 okt. 1831 bestämde sockenborna att insamla virke till ett sjukhus så snart det behövdes. Från varje matlag i pastoratet en timmerstock av 12 alnars längd och 7 tums bredd samt 3 stycken bräder av 6 alnars längd och minst 9 tums bredd. Vid sundhetsnämndens sammanträde den 15 oktober samma år beslutades att inköpa medikamenter och rökningssämnen för 5 riksd. riksg. för vardera socknen.

År 1834 är det åter ett koleraår enligt ett protokoll vid sundhetsnämndens sammanträde den 11 aug. 1834 beslöts: § 1. I avseende till i orten gängse och på sannolika skäl grundat rykte att Kolerasjukdomen utbrutit i Göteborg och dess omgivningar hade pastor till i dag sammankallat sundhetsnämnden inom denna församling för att överlägga om preserveerande medicinens förskaffande från närmaste ännu obesmittade stad. Samtliga ledamöter vore vid tillfället närvarande och beslöto efter överläggning det ene ledamöten Lars Andersson i Hulatorp Skattegården skulle på församlingens vägnar genast

företaga en resa till Varberg i ändamål att inköpa behöfligt och av läkare därstädes föreskrivna medikamenter och rökelse.

Den 14 aug. 1834 hade sundhetsnämnden ett nytt sammanträde. Då bestämdes att nästa söndag genom kungörelse från predikstolarna uppmana gällborna att iakttaga måttlighet i mat och dryck, att hålla rent och snyggt i sina hus, att icke förtära andra födoämnen än de som äro av fullgod beskaffenhet samt att alldeles icke inom denna månads slut äta ”potäter” eller andra ännu icke fullmogna jordfrukter. Likaså bestämdes att gällborna förbjudes att mottaga eller i sina hus härbärgera kringvandrande främmande eller ”ara” personer som komma ifrån smittad ort. Det anmärktes att preservativer redan vore anskaffade från Varbergs apotek. Rökelsesakerna skulle nu delas mellan båda socknarna och skyndsamt utdelas till varje hus. Rote-mästarna böra senast nästa måndag mottaga och utdela dessa medel.

§ 4. . . . måste var och en vårda och sköta sina sjuka i egna hus.
§ 5. . . . uppmanades att skyndsammast hos pastor anmäla om tecken till ovanlig sjukdom skulle visa sig eller farsoten skulle befaras vara ankommen på det han må komma i tillfälle att genast taga de mått och steg som författningen kräver.

Sundhetsnämnden sammanträdde åter den 25 aug. Då beslöts att genom kungörelse nästa söndag åtvarna gällets innevånare från att företaga resor till smittade orter samt att nu ett vite av 10 riksd. banco stadgas för envar som ej åtlyder denna åtvarning. Att begravningsplats skall utses för Berghem på de så kallade Tingslätterna och för Hajom väster om Kursered mellan Kroksdal och mitt för Asker-sered. Vid sundhetsnämndens sammanträde den 1 sept. samma år bestämdes bl. a.: Att envar som inköper eller på annat sätt mottager omogen frukt, insläpper främmande vandrarfolk i sina boningsrum eller hämtar bomullsgarn till vävnad inom denna månads utgång skall varda förfallen till 5 riksd. banco vite, samt att vakt skall hållas å allmänna landsvägen vid Kursered, Hjorttorp Långelid och Mellby. 2:ne man å vardera stället i ändamål att förbjuda främmande vägfärande ”kvarstadna” inom socknen. Att denna vakt tager sin början

i morgon tisdagen, att alla såväl åbor som torpare och soldater skola häri deltaga, att ombyte sker varje dag kl. 8 f. m. samt att ett vite av 24 skilling banco stadgas för en var som genom dryckenskap eller på annat sätt åsidosätter denna sin plikt.

Här nedan följer en kungörelse från landshövdingen som vid denna tid upplästes i länets kyrkor:

ALLMÄN KUNGÖRELSE OM CHOLERA ÅR 1834.

Nr 310. Enligt den underrättelse jag erhållit dels genom officiella meddelande — — —, har cholerasjukdomen utbrutit eller visat sig uti följande detta Elfsborgs län tillstötande svenska orter, nämligen: I Göteborgs och Bohus län: Städerna Göteborg, Kungälv, Uddevalla och Strömstad samt å flera delar av landsbygden i synnerhet sjökusten. I Hallands län: Staden Kungsbacka och Fjäre fögderi. I Jönköpings län: Staden Jönköping. I Skaraborgs län: Skara stad, Hällum, Vara och Ryda socknar i Barne härad. Songs socken i Vist härad och Ulvered socken i Kållands härad; varförutom sjukdomen misstänkes i Önums och Naums socknar i Barne härad, Ljungs, Saleby och Fyrunga socknar i Skånings härad och Levene socken i Viste härad. Uti de mig nådigst anförtrödda Älvsborgs län har sjukdomen icke spritt sig utom de städer och de härader som finnes uppgivne i min allmänna kungörelse av den 26 sistlidne augusti N:r 293 vidare än till "Ballebygds" härad där likväl sjukdomen då redan hade börjat och Bjerka härad där några sjukdomsfall och ett dödsfall ägt rum.

Däremot har jag den tillfredsställelsen att kunna lugna länets innevånare med den upplysning, att sjukdomen betydligt avtagit, dels här i staden, där under de näst förflutna åtta dygnen allenast sex dödsfall timat, dels och i Väne härad med Trollhättan och lilla Edet samt Ale härad, på vilka orter sjukdomen antagit lindrigare natur och dödsfallen jämförelsevis emot förr varit fåtaliga. Då jag med av erfarenhet hämtad övertygelse tror mig kunna nämna, att farsotens så lyckliga avtagande här i staden till stor del tillskrives den omstän-

digheten, att invånarna av alla klasser med berömvärd ordning, enighet och självförsakelse från början mött och motarbetat sjukdomen genom anstalter till de sjukas hjälp och räddning, hoppas jag hava tillika givit en nyttig vink åt de samhällen inom länet som äro eller bliva i lika belägenhet.

Kungörelse 314. På begäran intages:

Innevånarna uti de omkring Borås liggande orter tillkännagives och erinras därom, att de, utan att behöva inpassera i själva staden, äga fritt tillfälle på vissa därintill utsedda ställen, nämligen: utom väster å så kallade lastageplatsen samt utom söder å dess intill staden gående stora landsvägen, försälja såväl födoämnen som andra varor.

Borås rådhus den 28 aug. 1834. Magistraten.

Vänerns borg i landskansliet den 3 sept. 1834.

P. Sandelhielm.

År 1850 var också ett koleraår. Ur länskungörelserna från detta år anföres:

1:o. Till min kunskap har kommit att inom en och annan kommun beslut skola vara tagna därom, att vid höga viten alldeles förbjuda kommunens innevånare att besöka stad, köping eller annan ort där kolerasjukdomen visat sig eller utbrutit; men som varje så beskaffat beslut uppenbarligen strider emot gällande författningars bokstav och mening samt tillika upphäver en av människokärlekens mest oavvisliga plikter, när sådana beslut liktidigt fattade och verkställda av alla kommuner, som tillgränsa misstänkt eller smittad ort ofelbart skulle därstädes vålla i början brist på levnadsförnödenheter och i längden hungersnöd; alltså, jämte det vederbörande myndigheter uppmanas att genast hos mig anmäla om och varest beslut om åtgärder av ifrågavarande innehåll eller syftning blivit antingen av församlingarna eller av deras sundhetsnämnder vidtagna – anser jag mig nu böra förklara samma beslut ogiltiga och därutinnan stadgade viten utan kraft.

2:o. Magistraten och sundhetsnämnden i allmänhet förståndigas att, som nödvändigheten fordrar det sjukbud till läkare och budskickning till apoteket, fastän kommande från ort där kolerafarsoten visat sig eller utbrutet, icke må av utstälde bevakningsposter eller annorledes obehörigen uppehållas å lands- och farvägarna eller förhindras vid ingången till stad eller annat ställe, varest läkare eller apotek finnes, att sitt ärende skyndsamt uträtta och sådant vid 20 Riksd. vite för den som till det för slikt bud förorsakade uppehållet eller hindret vållande är; gällande detta dessutom så väl i avseende på läkare som på embets- och tjänstemän vilka resa i ämbets- eller tjänsteärende.

3:o. Vederbörande sundhetsnämnder påminnes att avgiva sina sjukdomsrapporter angående kolerafarsoten i noga överensstämmelse med det formulär som finnes intaget uti min den 4 sept. N:o 204 på Kungl. sundhets-Collegii anmodan utfärdade kungörelse i ämnet.

Vänersborg i Lands-kansliet den 16 okt. 1850.

P. Sandelhielm.

S T Y R E L S E

Ord. Civ.ing. AXEL-UNO NYLANDER

V.ordf. Doktor SETH TINGVALL

Skattmäst. Bankdirektör P. O. NÄSSÉN

Sekr. Landsantikvarie INGEGÄRD VALLIN

Rekor CARL ANDERSSON

Rektor GUSTAF BOGER

Komm.-rådet FRITIOF BOO

Verkst.-arb. TORSTEN EDLUND

Fru BERIT EISERMAN

Stadsarkitekt ROLAND GANDVIK

Lektor TORSTEN HEDBERG

Direktör GUNNAR HEDELIN

Rektor ALF TORLAND

Fru MEJE JOSEFSSON

Kapten BENGT KJELLGREN

Överläkare C. G. LECZINSKY

Överste GUNNAR LUNDQUIST*

Direktör YNGVE MAGNUSSON

Redaktör ERIK PERSSON

Bibl.-ass. LILLIAN PERSSON*

Överläkare TOIVO STENSTAM

Notarie G. A. WESTFELDT

Agronom FREDRIK ZETHELIUS

* Valda av stadsfullmäktige

Arbetsutskott:

Herrar NYLANDER, TINGVALL, NÄSSÉN, GANDVIK, PERSSON och WESTFELDT
samt fröken VALLIN

FÖRENINGENS FÖRTJÄNSTPLAKETT

har 1970 tilldelats:

Guld:

Fru ELSA GULLBERG

Silver:

Överste GUNNAR LUNDQUIST

Brons:

SIMON JOHANSSON, Svältorna

FRANK DAHLGREN, Horred

OLLE JOSEFSSON, Kölaby

Å R S B E R Ä T T E L S E 1 9 6 9

Sedan föregående årsmöte har Ivar Moberg, som alltsedan år 1947 tillhört styrelsen, avlidit. Stort intresse ägnade han åt Sjuhäradsbygdens geografi, näringsliv och kulturhistoria. Han har skrivit och givit uppslag till artiklar i årsboken. Som gammal Skaradjäkne var han också intresserad medlem i Västergötlands Fornminnesförening. Med stor tacksamhet minns Föreningen hans insatser.

En lång epok i Föreningens historia har avslutats med Elin Odenocrants' död i april 1970. Ända sedan Föreningens bildande har familjen Odenocrants hört till föreningens gynnare. Häradshövding Thor Odenocrants var ordförande under åren 1912–34, och familjens hem på Annelund var en ofta anlita samlingsplats. Då det blev aktuellt att skapa en museibygnad erbjöds föreningen tomt i Annelundsparken. I de tidigare årsberättelserna återfinns namnet Odenocrants ofta då det gällt bidrag till inköp eller gåvor till samlingarna. Efter häradshövding Odenocrants död fortsatte fru Leonore Odenocrants att visa intresse för föreningen under hela den tid hon levde. Efter hennes död fick föreningen av arvingarna mottaga en donation kallad "Leonore och Thor Odenocrants fond" på 50.000 kr. 90 % av avkastningen användes för verksamheten, och för dessa räntemedel har bl. a. museets samling av Boråssilver tillförts många tillskott. Elin Odenocrants och hennes syskon och släktingar har vid upplösningen av det gamla hemmet överlämnat en mångfald gåvor till samlingarna. Elin Odenocrants har varit en av de trognaste besökarna vid föreningens möten och dessemellan alltid varit beredd att hjälpa till på olika sätt.

Gustaf Källmans – död april 1970 – insats för fornminnes- och kulturminnesvård i en vid räjong kring hans hem i Brunstorp, Hällstads socken, har varit en källa till glädje och bidragit till att öka kunskapen om denna bygd och väcka förståelse och intresse för hem-

bygden. I många år var han ett kunnigt och nitiskt ombud för Riksantikvarieämbetet. Hans goda kontakter i bygden gjorde att han kunde ingripa och rädda värdefulla kulturminnen, som – ofta beroende på bristande kunskaper – annars skulle ha raserats. Genom hans initiativ under 30-talet kunde Ämbetet utföra fornminnesinventeringar i Redväg och Ås härader, och restaureringen av Sundholmens slottsruin liksom flera kyrkoruiner. Vädersholmsundersökningen hade i G. Källman en ivrig förkämpe. Han samlade in pengar och inköpte gravfältet Hökerum 1:33, som sedan skänkts till Kulturhistoriska föreningen. Det ståtliga domarringsområdet på en ås nära Brunstorp har blivit känt genom Gustaf Källman, liksom runstenen vid Väby. Gustaf Källman var en beläst man, som kunde berätta om de gamla släkter som bott i bygden. Han hade ett vaket öga för värdet även hos enkla föremål. Den ena lyftstenen, som ligger på museiområdet, liksom mycket annat, har han skaffat till museet. Den gamla stugan på hemgården vårdade han ömt och samlade där inventarier från hemmet, möbler, redskap, liksom många fornfynd från trakten. Stugan med samlingar har skänkts till ortens hembygdsförening.

Det är ovärderligt med dessa hängivna och kunniga hembygdsvårdare på landsbygden, i samhällen och städer. Den gamla generationens led tunnas ut, men hembygdsrörelsen, som de ägnat krafter och intresse, är en grund att bygga vidare på.

Styrelsen har sammanträtt 7/5 och 12/11 samt arbetsutskottet 26/2 och 21/11.

På Borås museum har följande *utställningar* visats under 1969:

T. o. m. 6 jan.: Syndisk batik

2–25 febr.: Wilhelm Sjölander: Målaren från Marbäck

2–25 febr.: Boråstenn

2–30 mars: Afro-art

13–27 april: Kring gamla ting

8–26 maj: Gamla kartor och andra nyförvärv

8–26 maj: Symaskiner

30 juni–31 aug.: Några tyger. AB Kinnasand

11–24 sept.: Bärnsten

11–24 sept.: Skarvsöm

28 sept.–19 okt.: ART PROTIS. Bildvävnader från Tjeckoslovakien

22 nov.–6 dec.: Djur i bild och tyg. Thea Tanner–John Eriksson

26 dec.– Bleckslageri.

Av utställningarna har 11 stycken iordningställts speciellt för Borås museum: 4 med föremål enbart ur egna samlingar. Kinnasands utställning liksom Djur i bild och tyg har ordnats av utställarna. 3 stycken har varit vandringsutställningar från Riksutställningar, Statens historiska museum och Nordiska museet. Sydinisk batik och Wilhelm Sjölanders målningar har sedan visats i Ulricehamn och lockat över 1200 besökare.

Av speciellt intresse var den tjeckoslovakiska utställningen, då den nya tekniken kallad ART PROTIS för första gången visades i Sverige. Det är ett sätt att med skikt av ullfiber framställa textiltavlor genom att i en specialmaskin sy fast materialet på en bottenväv.

Kinnasands utställning ingår som ett led i en serie där museet presenterar den nya produktionen i bygden, tillsammans med prov på företagets äldre tillverkning.

I samband med visningen av egna föremålssamlingar blir dessa genomgångna, konserverade och ofta kompletterade genom gåvor eller inköp.

Många gåvor har under 1969 tillförts samlingarna. Antalet inmärkta föremål var vid årets slut 41.250. Under året har 3.318 nummer registrerats, eller det högsta antal som tillkommit under något år. Största delen utgöres av tyger och prover tillhörande Margit Hörstadius' samling, vilken nu till stor del genomgått. Bland övriga textilier märks tyger och prover från Uddebo Möbeltygs Väfveri AB, AB Kinnasand, Fritsla Gardinfabrik AB, Provböcker från Kinnaströms AB, prov på fototryck från Stigens fabriker, en mönstersamling från Thea Tanner, dukar från Dalsjöfors fabriker m. m.

Inköp till textilavdelningen har också skett på utställningarna: Sydindisk batik, Afro-Art, och Djur i bild och tyg samt ART PRO-

TIS. Dessutom har några Koptiska vävnader liksom några prover på gamla siden förvärvats. Som gåvor har erhållits bänkdynor i skarvsöm och röllakan, servetter och dukar i damast och dräll, en dubbelvävd, broderad brudschal, äldre och nyare klänningar, förkläden, huvuddukar, goss- och flickkläder m. m. Tre symaskiner och en stenmangel tillhör gåvorna. En förgylld spegel med konsolbord härstammande från Hans Nelsons hem i Borås har skänkts av Fru Märta Bergendahl, Göteborg, Bruno Mathsson, Värnamo, har skänkt en av sina stolar klädd med tyg från Elsa Gullberg till utställningen i Ramslätt. Museet har inköpt en långtaburett, stämplad P A S L, som ett prov på möbel tillverkningen i Lindome. Ett möblerat dockskåp från 1900-talets början, en åksläde med stabiliseringsmedar och en begravningsvagn från Dannike kan vidare nämnas.

Från Molanders Konditori kommer en samling gamla formar, en stor nougatmortel och prov på möblerna i serveringslokalen.

En fullständig samling bleckslagermaskiner samt formar, bleckburkar och mått ger en bild av det nu utdöende hantverkets hjälpmedel och tillverkningar.

Till museets arkiv har redaktör Gustaf Thulins arvingar överlämnat hela hans negativsamling (c:a 13.000) tillsammans med en mängd tidningsartiklar och många fotografier, delvis uppklistrade i album. Registrering och uppordnande av samlingen har ägnats mycket tid men kräver ytterligare arbete. Flera personer har skänkt äldre och nyare fotografier, gamla bilder har avfotograferats bl. a. en katalog över kakelugnstillverkning i Borås. Ett antal teckningar med boråsmotiv har inköpts.

Biblioteket omfattar 10.500 nummer. Under 1969 utgavs 24:e årgången av museets årsbok med artiklar av Vera Diurson, Seth Tingvall, Stig Hallgren, G. A. Westfeldt och Ingegärd Särllvik samt fortsättning på L. P. Eklunds levnadsteckning. Årsboken har som tidigare använts för byte med museer och institutioner.

Föreningens årsmöte hölls den 7 maj med föredrag av Professor Gösta Berg, Skansen, kallat: Från Kajsa Warg till Charles Emil Hag-

dahl. Vid höstmötet den 12 november talade ingenjör C. A. Lindstam över ämnet: Väva bilder på maskin. Humanistiska förbundet höll i anslutning härtill sitt årsmöte på museet.

Arbetet med inredningen i Ramslätts gästgivaregård har pågått, men övriga arbetsuppgifter har ej möjliggjort ett färdigställande under 1969.

Insamlingen till textilarkivet har inte heller kunnat ägnas mycket tid. Antalet remisser och övriga ärenden som handlagts av landsantikvarien visar en avsevärd ökning. Ett flertal tidskrävande utredningar för planläggning av olika slag har tillkommit under 1969 men ej kunnat färdigställas förrän under 1970. Bl. a. gäller det uppgifter för den fysiska riksplaneringen, för regionplanen, angående för kulturlandskapet omistliga jordbruksområden m. m. Museets diariebok över in- och utgående försändelser omfattar 9020 nummer mot 6183 under 1968.

Frågor rörande *kyrkor, kyrkogårdar samt inventarier* har berörts av 36 ärenden. Hillareds kyrka har genomgått en grundlig renovering. Ett Lillie-vapen som tidigare funnits i kyrkan har återbördats. Under de svåra höststormarna skadades Fänneslunda och Brunns kyrkoruiner. Den förra har reparerats.

På Torpa stenhus anställde stormen också avsevärd skada i det att en stor del av koppartaket blåste av eller skadades. Genom att försäkring fanns har nytt tak blivit pålagt. En del fuktskador på takmålningar har emellertid uppkommit.

Även *forntinnen* skadades av stormen, sålunda har en av de stora stenarna inom forntinnesområdet vid sjön Säven i Tämta slagits sönder.

Sammanlagt 21 forntinnesärenden har aktualiserats genom enskilda eller direkt från Riksantikvarieämbetet. Bl. a. har gränslinjestämning ägt rum för ett område i Blidsberg och även varit ifrågasatt för Kindaholms fäste i Östra Frölunda. Granskning ifråga om forntinnen och ur kulturhistorisk synpunkt har dessutom skett i 102 ärenden rörande *grustäkt, 222 byggnadsplaner* och 100 ärenden be-

träffande *avstyckning* av tomter, fritidsbebyggelse m. m. samt 35 ärenden beträffande *elledningar*, vilka ofta omfattar ganska betydande områdeskoncessioner. Större vägstakningar har behandlats i 5 fall.

Naturvårdsfrågor har beaktats vid behandlingen av olika ärenden, som rört planläggning eller större anläggningar som t. ex. sträckningen av den stora kraftledningen för Ringhalsverket med tillhörande transformator inom Istorps socken. Landsantikvariern har ingått i Naturvårdsrådets arbetsgrupp för naturvårdsåret 1970.

Verksamheten inom *hembygdsföreningarna* har varierat. I Kinna finns numera en heltidsanställd tillsyningsman anställd med anslag från kommunen. I Horred har Kila-stugan efter en omfattande renovering invigts. Landsantikvariern har besökt bl. a. föreningarna i Horred, Tvärred och Håcksvik samt Stiftelsen Seglora gamla prästgård. Amanuens Aarsrud som tjänstgjort i Borås sammanlagt 18 dagar har inspekterat 18 hembygdsföreningar och konservator Eva Sundberg 5 stycken. I övrigt har kontakten uppehållits med brev och telefon.

Landsantikvarierns resdagar har varit 100, vilket innebär 20 stycken fler än 1968. Många resor har föranletts av sammanträden, studiekonferenser m. m. Utöver resdagarna har landsantikvariern deltagit i ett 40-tal sammanträden inom Borås. Ramnakyrkans syförening har samlats 17 gånger. Landsantikvariern har lett en studiecirkel över Marks härad med medlemmar från Borås Husmodersförening och hållits visningar för andra studiegrupper m. fl. Många av dessa sammankomster har varit förlagda till kvällstid. Sammanlagt 29 söndagar och lördagsaftnar har därutöver upptagits av tjänsteärenden. Endast i undantagsfall har inarbetade lördagar varit arbetsfria. Semester har uttagits med 28 dagar varav 9 kvarstående från föregående år.

Kansliet skötes av Torsten Andersson. Fru Maja-Stina Berg har som timanställd skött registreringen och övervakat märkning av nyförvärv samt inordnandet i textilarkivet. Landstingets anslag på 5.000 kr har utnyttjats som ersättning till disponent O. Åring, som ägnat mycket tid åt ordnande och beskrivning av textilsamlingen. Ordinarie vaktmästare är P. U. Floberg.

Med anslag från Arbetsmarknadsstyrelsen har 6–7 arkivarbetare tjänstgjort vid museet och en med skrivarbete i Ulricehamn.

Besöksantalet visade 1969 en minskning, 25.619 besök har antecknats. Medlemsantalet har däremot ökat och utgör sammanlagt 1.636. Bidrag har erhållits från 16 kommuner.

Arbetsbördan såväl för landsantikvarien som på kansliet liksom även för vaktmästarepersonalen medger inte normal arbetstid. Utrymmet för textilsamlingen är nu fullt utnyttjat. Frågan om förvaringsplats för museets textilmaskiner har ej kunnat lösas under året. Inordningen i arkivet av nytillkomna handlingar liksom genomgången av tidigare samlingar är några av de arbetsuppgifter som ej kunnat fullföljas.

Borås den 4 juni 1970

A.-U. Nylander

/ Ingegärd Vallin

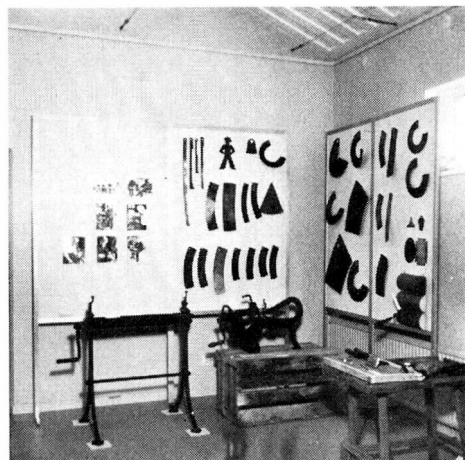
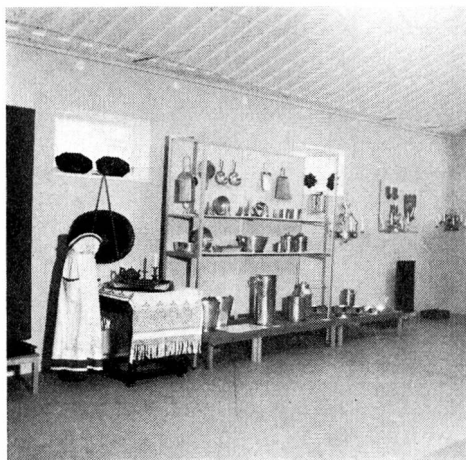
GÄVOR HAR SEDAN ÄRSMÖTET 1969 ÖVERLÄMNATS AV:

Almedahl-Dalsjöfors A.-B., Dalsjöfors	Fru Ing-Marie Lusensky
Fru Brita Andersson	Firma Karl Mathsson, Värnamo
Fru Elisabeth Andersson	Fru Elin Meyerson, Brämhult
Fru Irma Andersson, Stockholm	Fröknar Anna o. Ella Nilsson
Marcus Anderssons sterbhus	Fru Ella Norström
Fru Brita Arvidsson	Fru Kerstin Nylander
Ingenjör Gustaf Berg	Direktör o. Fru Gösta Osterman, Viskafors
Fru Maja-Stina Berg	Fru Britta Rowell
Herr Inge Bergendahl	Fru Astrid Sampe, Stockholm
Fru Märtha Bergendahl, Göteborg	Telexpedit Edit Sjölin
Borås Röda Korskrets	Tandläkare Bertil Stegersjö
Fru Gunborg Carlsson	A.-B. Alf Stigens Fabriker, Sandared
Fru Ulla Cyrus-Zetterström	Fru Dagmar Sundström
Dannike församl.	Holger Svedberg, Plåtslageri, Dalstorp
Ingenjör John Ericson	Fru Ella Svensson, Fritsla
Direktör Ragnar Erikson, Kinna	Fru Karin Svensson
Fru Mona Flodin, Aplared	Fröken Martina Svensson
Fritsla Gardinfabrik A.-B., Fritsla	Fru Thea Tanner
Herr Axel Gunnarsson, Brämhult	Fru Karen Theding-Forsberg
Fru Greta Gustafsson, Borgstena	Fröken Wally Thomaeus, Gällstad
Lantbr. Olof Gustafsson, Gullestorp	Redaktör Gustaf Thulins arvingar
Hallands museum, Halmstad	Fröken Barbro Törnell
Lektor Torsten Hedberg	Fröken Els-Margret Törnell
Fr. Iris Henriksson	Uddebo Möbelyg Väfveri A.-B., Uddebo
Hillareds församling	Disponent Hans Unell, Täby
Fru Emma Johansson	Fru Anna Wallgren
Herr Evert Johansson, Gällstad	Landsantikvarie Ingegärd Vallin
Margareta o. Gunnar Johansson	Fröken Tyra Vallin, Billdal
Fru Märtha Johansson	Fru Hedvig de Verdier, Ljusdal
Fr. Svea Järnblad	Fru Kerstin Wikström
A.B. Kinnasand, Kinna	Kamrer Erik Zachrisson
Konditor Ulf Krantzén	Älvsborgs läns Allm. Försäkringskassa
Fru Isabella Liedzén	

UTSTÄLLNINGAR 1970

Thea Tanner — Mr John: Djur i bild och tyg 20.11.—14.12 1969.

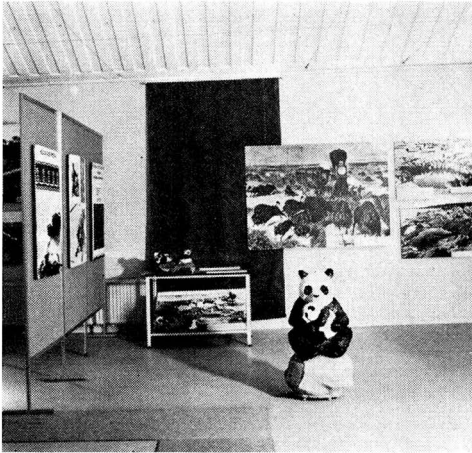
Bleckslageri 26.12. 1969—25.1. 1970.

Bälgpipor och munharpor. Musikhistoriska museet 1.2—22.2.

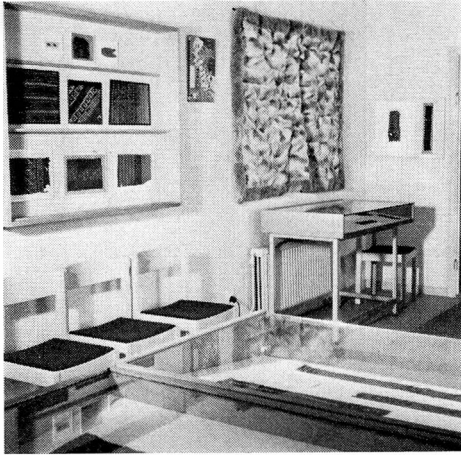
Norsk folkkonst, Nordiska museet 1.3—30.3.

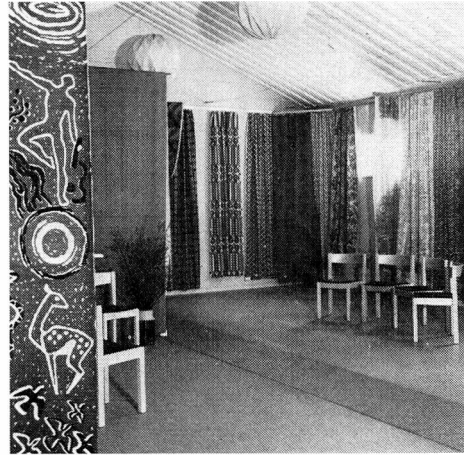
Naturen och människan 5.4—26.4.
Malmö museum.

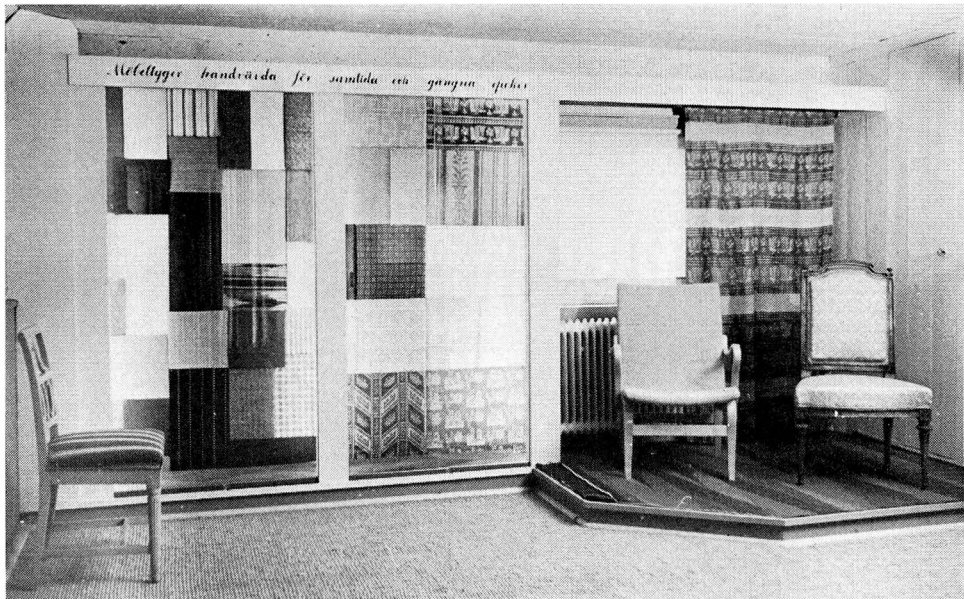
Roland Kempe: Serigrafier. Riksställningar 19.4—23.5.

Peruanska textilier 7.5—18.5.

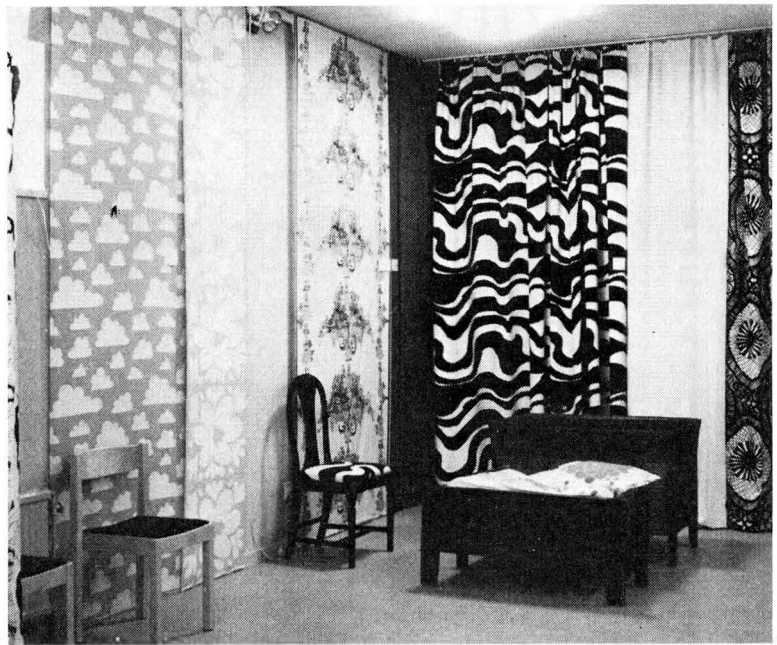
Elsa Gullberg, Tygtryck 5.5—18.5.

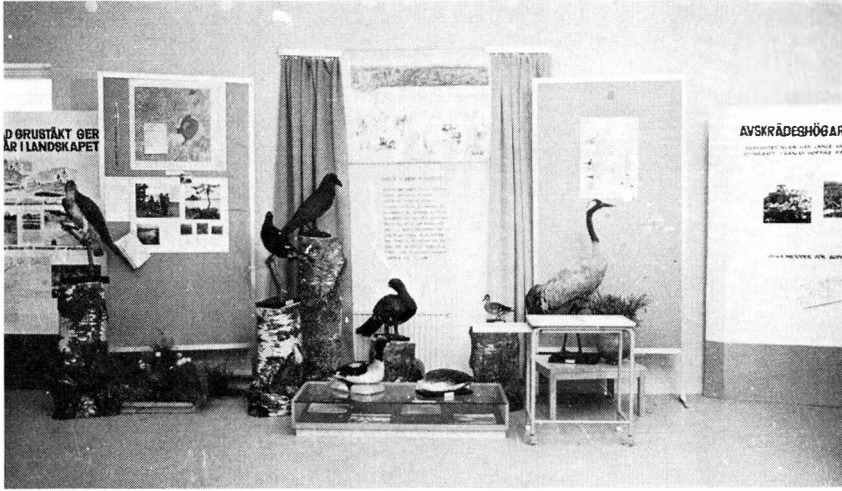

Permanent textiltställning i Ramslätts gästgivaregård av Svensk inredningstextil 1926—1955 illustrerad med tillverkningar från AB Elsa Gullberg Textilier och Inredning. Öppnad 5.5.1970.

Borås: Wäfveri AB
100 år.
24.5—30.8.

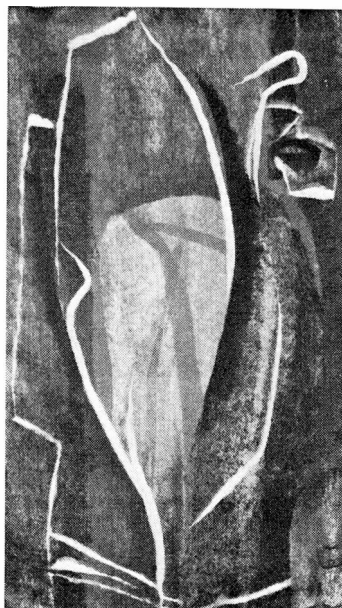

Naturvård i Älvsborgs län 30.8—20.9. Naturvårdsrådet i Älvsborgs län.

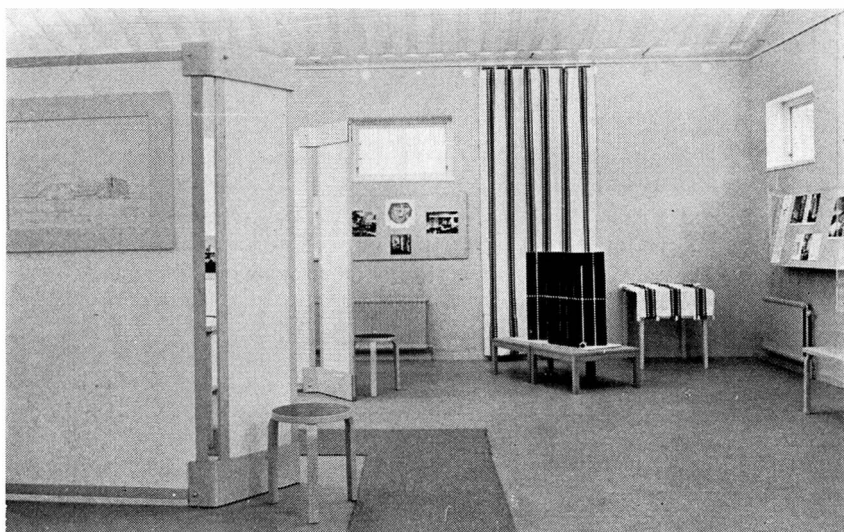

Eriksbergs Väfveri 50 år 27.9—18.10.

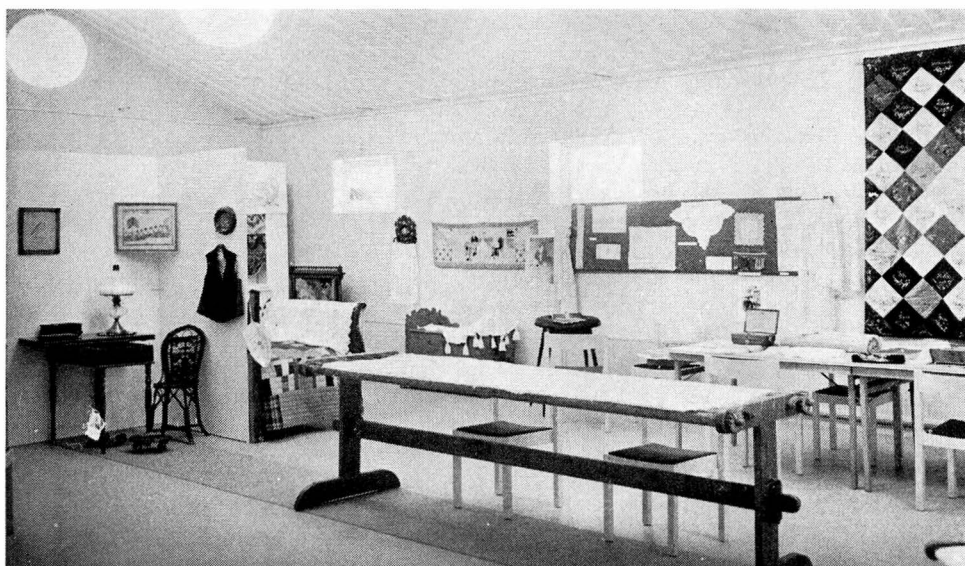
ART PROTIS bildvävnader
okt.—dec. Eva Cervinková
Ritual.

Ur Gustaf Thulins bildsamling 18.10—8.11.

Alvar Aalto. Riksställningar 31.10—22.11.

Handarbetet och dess verktyg. 29.11. 1970—10.1. 1971.

FRÅN HEMBYGDSFÖRENINGARNA

BOLLEBYGDS HÄRAD

Björketorps hembygdsförening: Ordf. Arvid Åblad, v. ordf. Carl Engström, sekr. Malte Eurenus, kassör Anna Magnusson. Midsommar- och julfester har ordnats. Gammelgården har upplåtits till föreningssammanträden. Inför kommunsammanslagningen har ägoförhållandena vid Gammelgården aktualiserats liksom frågan om en sockenbok. Samlingarna har utökats genom gåvor. Medlemmar c:a 200. Anslag från kommunen 1.500 kr.

Bollebygds hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Holmer Alfredsson, v. ordf. Gösta Johansson, sekr. Astrid Svensson, kassör Sven Svensson. Midsommarfest och en mycket välbesökt friluftsgudstjänst. Samlingar i gott skick. Medl. 73, besök 300, anslag från kommunen 500.

Töllsjö hembygdsförening: Ordf. John Andersson, kassör Erik Karlsson.

GÄSENE HÄRAD

Gäsene hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Artur Florén, v. ordf. Allan Skog, sekr. Bertil Björkenor, kassör Gösta Kyrkander.

Stiftelsen Gäsene Tingshus: Ordf. Ture Åberg, v. ordf. I. Vallin, sekr. Helmer Ljungkvist, kassör Allan Skog.

Hudene hembygdsförening, Fåglavik: Ordf. Sigvard Sunnergren, v. ordf. och sekr. Göte Hallberg, kassör Artur Carlsson.

Hudene hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Helmer Ljungkvist, v. ordf. Filip Gustafsson, sekr. Bror Lundblad, kassör Bertil Johansson. Traditionellt har midsommarfest ordnats i Hybergsparken. En bysmedja från Stenunga med inventarier har flyttats till parken. Bland föremål som skänkts kan nämnas ett jakthorn av koppar, använt att kalla till skallgång i Edsvedens rote då vargen rivit hemdjur. Medl. c:a 50.

Jällby hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Herbert Carlsson, v. ordf. Rune Nordner, sekr. Algot Andersson.

Källunga hembygdsförening: Bertil Oscarsson.

Närunga missionshistoriska museum: Ordf. Åke Persson, sekr. o. kassör Karl-Erik Andersson. Besökare omkr. 100 samt skolklasser.

Odqvistska släktmuseet, Od: Släktföreningens ordf. Folke K. G. Odqvist, v. ordf. Gösta Odqvist, sekr. Kerstin Björkemar, kassör Rune Salemyr. En gammal stuga på avstyckad tomt från gården Upptorp som varit i släktens ägo sedan 1712 utgör släktmuseum. Museet är tillgängligt för släktmedlemmar efter hänvändelse till Fru Marianne Hägnerud, f. Odqvist, Upptorp. År 1970 firades här föreningens 50-års jubileum.

Skölvene hembygdsförening: Ordf. o. sekr. Kyrkoherde Göran Lewin, v. ordf. Erik Svensson, kassör Helge Rickardsson. 243 föremål.

Svältornas fornminnesförening: Ordf. Simon Johansson, v. ordf. David Andersson, sekr. Evert Lindgren, kassör Sten Svensson. Medl. 75 st. Besök c:a 300. Samlingarna omfattar omkring 2.000 föremål av vilka ungefär hälften är katalogiserade. Samarbete med

skolan har tagits upp för besök av elevgrupper. Anslag från Älvsborgs läns landsting och Alingsås sparbank.

KINDS HÄRAD

Ambjörnarp's hembygdsförening: Ordf. Allan Persson, v. ordf. Erland Karlsson, sekr. Elvira Hansson, kassör Daniel Nilsson.

Dalstorp-Nittorps hembygdsförening: Ordf. Karl Andersson, v. ordf. Arvid Thun, sekr. Mats Josefsson, kassör Egon Pettersson, stugvärd Gustaf och Valborg Johansson. Filmen om Dalstorps kommun, vartill initiativet tagits av föreningens ordförande, kommer att avslutas under året.

Grönabhögs hembygdsförening: Ordf. Elof Törnqvist, v. ordf. Gustaf Kjellén, sekr. Dagny Gotting, kassör Gunnar Sköld. Midsommarfest har ordnats samt kaffeservering under sex söndagar. Flera föreningar har besökt stugorna. Samlingarna omfattar mellan 500—600 föremål. Medl. 63, besök c:a 700.

Gällstads pastorat: Ryggåstugan på Höga har överlämnats till församlingen med tillhörande samlingar genom donation av fröken W. Thomaeus.

Hillareds hembygdsförening: Ordf. Sture Svensson, v. ordf. Bertil Karlsson, sekr. Gustaf Good, kassör Sture Franzén.

Håcksviks hembygdsförening: Ordf. och kassör Janne Johansson, v. ordf. Erik Larsson, sekr. Ruth Hansson.

Kalvs hembygdsförening: Ordf. Tage Bengtsson, sekr. Edvin Strand, kassör Viktor Johansson.

Limnareds hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Arvid Svensson, sekr. Bror Larsson, kassör Åke Haglund. Samlingarna omfattar c:a 1.000 föremål, vilka katalogiseras allteftersom de kommer in. 177 medl. C:a 200 besök. Anslag 1.000 kr från Trane-mo kommun.

Ljungsarps hembygdsförening: Ordf. David Nilsson, v. ordf. Martin Junkell, sekr. Oscar Högberg, kassör Åke Johansson. Föreningen har av David Nilsson erhållit den gamla manbyggnaden Björstorp till hembygdsgård. Denna har täckts med tegel. En inventering av ödetorp och backstugor är i det närmaste färdig. Under sommaren har tipspromenader ordnats. Medl. 140.

Långhems hembygdsförening: Ordf. Karl-Erik Enoksson, v. ordf. Mats Westberg, sekr. och kassör Carl Holmberg. 214 föremål ingår i samlingarna.

Marbäck, Bäckagården, Björkmanska släktföreningen: Ordf. Stig M. H:son Björkman. Plan för restaurering av Bäckagården har uppgjorts.

Månstads hembygdsförening: Ordf. Sture Larsson, sekr. Lilly Kraft, kassör Axel Lind.

Mårdaklevs naturskyddsförening, hembygdssektionen: Sammankallande Arvid Alenäs, ledam. Gunborg Birgersson, Maja Ahlqvist, Gustaf Andersson, Märta Andersson och Viktor Andersson. Varmluftsanläggning har installerats i gästgivaregården. För finansieringen har fester ordnats. Samlingarna har utökats genom gåvor. Medl. 182, besök c:a 400, anslag kommunen 500 kr, Gunnarps sparbank 100 kr.

Sexdrega hembygdsförening: Ordf. Stig Engström, v. ordf. Harry Johansson, sekr. Gunnar Larsson, kassör Dagmar Hansson. Tipspromenader och midsommarfest har ordnats och föreningen har varit engagerad i Naturvårdsårets aktiviteter. Medl. 102, besök c:a 750.

Sjötofta hembygdsförening: Ordf. Ernst Andersson, sekr. Lars Gunnar Odéen, kassör David Johansson. I anslutning till rikstävlingen "Min hemsöcken" har hembygds-cirkeln sammanställt ett komplement till den år 1951 utgivna socknenboken.

Svenljunga hembygdsförening: Ordf. Richard Nyman, v. ordf. och kassör Ingemar Jansson, sekr. Rune Gedda. Tipspromenader, midsommardans och botanisk exkursion har ordnats. Alla sommarsöndagar servering i hembygds-gården. 350 medl., besök 781 och 539 på tipspromenaderna. Samlingarna omfattar 265 föremål.

Tranemo hembygdsförening: Ordf. Carl-Erik Löfquist, v. ordf. Sven-Olof Nordin, sekr. Arvid Johansson, kassör Hans Alfredsson. 75 medl. En del kyrkliga inventarier kommer att deponeras i församlingshemmet.

Tvärreds hembygdsförening: Ordf. Arvid Larsson, v. ordf. Bertil Gardell, sekr. John Svensson, kassör Alf Johansson. Stugan i Onsered har under året nästan färdigställt. Föreningens samlingar har flyttats hit. Arbete med vattenkvarnen pågår. En loppmarknad gav 3.000 kr. Medl. 145.

Vegby hembygdsförening: Ordf. Gösta Neuman, sekr. Gunnar Magnusson, kassör Märta Palm. Vegby samhällsförening fick i april 1970 erbjudande från Åsundens kommun att överta en ryggåsstuga vid Bosgården i Södra Säm, kallad Finas stuga. Den har varit socknens sista fattighus. Erbjudandet avböjdes, men en särskild hembygdsförening har sedan kommit till stånd, som ämnar flytta stugan till Vegby Yttergården. Medlemsvärkning pågår.

Ölsremma hembygdsförening: Ordf. Hjalmar Hulander, v. ordf. Oscar Gabrielsson, sekr. Margot Hulander, kassör Åke Johansson. En pensionärsträff hölls i juni vid hembygdsstugan varvid man fick lyssna till en bandupptagning där redaktör Frans Josephson, tidigare Ölsremmabo och uppväxt i stugan, berättade om gamla tider.

Örsås hembygdsförening: Ordf. Vilgot Josefsson, v. ordf. Carin Englund, sekr. Ruth Svensson, kassör Knut Andersson. Lövröjning på våren, midsommarfest och slätteröl har ordnats. Man ser sig om efter ytterligare någon byggnad, då samlingarna växer. Medl. 140. Stugorna livligt besökta.

Östra Frölunda hembygdsförening: Ordf. Gunnar Nyhage, kassör Axel Johansson.

MARKS HÄRAD

Berghems hembygdsförening: Ordf. Erik Carlson, v. ordf. Holger Kilsgård, sekr. Dagmar Axelsson, kassör Inga Andersson. Föreningen har under året aktiverats genom en studiecirkel samt en fotoklubb. Arbete pågår med en hembygdsbok. Av Västra Marks kommun har erhållits 6.000 kr för reparation och eventuell förflyttning av hembygdsstugan till en plats närmare bebyggelse.

Fritsla naturskyddsförening, kulturhistoriska sektionen: Ordf. Leif-Erik Aronsson, v. ordf. Sven Svensson, sekr. Åke Gustavsson, kassör Kenneth Persson. Ordnar tipspromenader och tillsammans med kyrkokören midsommarfirandet i Fritsla.

Horreds hembygdsförening: Ordf. Frank Dahlgren, v. ordf. Knut Hansson, sekr. Astrid Arnesved, kassör Folke Bengtsson. Bygdepromenader, resa till Halland och samkväm med föredrag har förekommit. I Kilastugan har elektrisk ström indragits. Man kommer att rusta upp en skvaltkvarn i Istorp. Medl. 104, besök c:a 100. Anslag Horreds kommun 5.000 kr för upptagning av hembygdsfilm.

Hyssna hembygdsförening: Ordf. Wolmar Arvidsson, v. ordf. Fridolf Arnell, sekr.

Hugo Johansson, kassör Karl Asserlund. Hembygdsmuseet hålles öppet två timmar under sommarsöndagar. Två vägvisarstenar har uppställts vid landsvägen Hyssna—Seglora. Røjning och slåtter av kyrkogårdsslätten och kring museet har utförts, allt arbete har gjorts av frivilliga krafter. Medl. 130, föremål c:a 600 i museet, c:a 200 i Nolbacka. Besök 200—300.

Kinna hembygdsförening: Ordf. Knut Karlsson, v. ordf. Knut Ivarsson, sekr. Kerstin Björnkvist, kassör Karl Ottosson. Tipspromenader, amatörteater, midsommarfest, slåttergille, Valborgsmässfirande, julmarknad, spelmansstämma, utflykt, bussresa och industribesök. Livlig kursverksamhet på Lilla Sanden: smide, halm, batik. Medl. 425. Besök c:a 5.000. Närmare 1.000 numrerade föremål. Anslag årligen 6.500 kr dessutom 1970 8.000 kr extra anslag.

Kinnarumma hembygdsförening: Ordf. Nils Eriksson, v. ordf. Alrik Johansson, sekr. S. Å. Svensson, kassör B. A. Johannesson. En klockstapel har rests vid hembygdstugan, där vällingklockan från Viskafors herrgård fått sin plats. Området kring stugan har snyggats till. Som gåva har en flaggstång med flagga erhållits och tagits i bruk i samband med en friluftsgudstjänst. En stockbåt som hittats i Furusjön har tillvaratagits och konserverats. Medl. 63.

Kungsäters hembygdsförening: Ordf. Einar Karlsson, v. ordf. Evert Lidberg, sekr. Betty Spång, kassör Folke Karlsson.

Seglora hembygdsförening: Ordf. Valborg Gustafsson, v. ordf. Olof Andersson, sekr. Anton Eriksson, kassör Sven Larsson. Ryggåsstugan på Tån i Grimmered har fått nytt spåntak. Medl. 200, anslag från Viskafors kommun 1.500 kr.

Skene hembygdsförening: Ordf. Carl-Axel Johansson, v. ordf. Oskar Pettersson, sekr. Gustav Larsson, kassör Filip Karlsson. Föreningen firade 1970 20-årsjubileum med historik och föredrag. En modell av Assbergs by har gjorts efter 1777 års skifteskarta. Kvartalsträffar och utflykter har ordnats. Under sommaren har krukmakeriet hållits öppet tisdagskvällar. Lokal för arkivalier har erhållits. Medl. 339. Kommunalt anslag 1.500 kr. Föremålssamlingar 439 registrerade och därutöver c:a 80 föremål.

Torestorps hembygdsförening: Ordf. Bror-Rune Svanhäll, v. ordf. Karl Andersson, sekr. Knut Pettersson, kassör Elsa Persson.

Västra Marks hembygdsförening: Ordf. Johan Ekberg, sekr. och kassör Bo Davidsson.

Ålekulla hembygdsförening: Ordf. Berta Larsson.

Öxabäcks hembygdsförening: Ordf. Gösta Sandblom, v. ordf. Daniel Strömhäll, sekr. John Johansson, kassör Anders Johansson.

Öxnevalla JUF: Stuga med samlingar: Slätten, Källeberg.

REDVÄGS HÄRAD

Blidsbergs hembygdsförening: Ordf. Gustaf Bjälming, v. ordf. Sten Berger, sekr. Assar Ek, kassör Hans Kåremerk. Efter en genomgripande reparation har "Bettys stuga" återinvigts den 13 juni. Härvid blåstes i det gamla byahorn som tidigare samlat till byastämman. Ätradalens musikkår medverkade och rektor G. Boger talade. Medl. 62, besök 325, anslag 500 kr från Sparbanken. Samlingarna omfattar omkring 300 föremål. Frivilligt arbete och loppmarknad har bidragit till kostnaderna.

Dalums sambällsförening: Kommittén för fornstugan: Ordf. Sten Ebbe Dahlén, v. ordf. Gunnar Svensson.

Humla församling: Stuga med samlingar.
Hössna hembygdsförening: Ordf. Carl Andersson, v. ordf. Gustaf Karlsson, sekr. Ingegärd Johansson, kassör Jenny Stomberg.
Kölaby hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Olle Josefsson, sekr. Inga Gustafsson, kassör Carl Gustafsson. Inventering av torp och backstugor pågår. Medl. 110.
Norra Åsarp-Smulas natur- och hembygdsförening: Ordf. Bengt Fransson, v. ordf. Sven Thor, sekr. Per Jacobsson, kassör Valter Tärning.
Strängsereds hembygdsförening: Ordf. Sven Larsson, sekr. Vitalis Kruse, kassör Ernst Andersson.
Timmele samhällsförening: Ordf. Sten Emilsson, Hembygdsstugekommittén: ordf. Sven Carlsson, sekr. Filip Melkersson, ledam. Knut Redebo, Gustav Emilsson.

VEDENS HÄRAD

Bredareds hembygdsförening: Ordf. Thorsten Nilsson, v. ordf. Åke Magnusson, sekr. Astrid Johansson, kassör Gustaf Adolfsson.
Hedareds bystämma: Ordf. Thure Anderson, v. ordf. Göran Samuelsson, sekr. Erik Johansson. Vårröjning och storstädning vid hembygdsstugan. Slåttergille i juli och friluftsgudstjänst har förekommit.
Vänga hembygdsförening: Ordf. Josef Svensson, v. ordf. Arvid Andersson, sekr. Lars Eriksson, kassör Wilhelm Carlsson.
Älvsborgs läns folkhögskolas lantbruksmuseum, Fristad: Föreståndare Stig Johansson. Museet är tillgängligt för allmänheten efter anmälan per tel. 033/600 52 eller 603 29.

ÅS HÄRAD

Gingri hembygdsförening: Ordf. Dag Rydin. Stugan visas av Albin Karlsson.
Härna hembygdsförening: Ordf. Gerhard Claesson, v. ordf. Karl W. Törnblad, sekr. Gösta Hernebo, kassör Karin Bodin. Hembygdsstugans yttertak har omlagts med enkupigt tegel. Mycket frivilligt arbete utföres. Medl. c:a 100.
Kärråkra: Samlingar i gamla vapenhuset vid kyrkan.
Norra Ås hembygdsförening: Ordf. Einar Gustavsson, v. ordf. Bertil Svensson, sekr. Valborg Bong, kassör Margareta Karlsson. Utöver sin tidigare donation har makarna Källman i början av året skänkt föreningen 6.000 kr som hjälp till flyttningen av stugan med samlingar. I april avled Gustav Källman. Donationen kommer att bli ett bestående minnesmärke över hans verksamhet.
Södra Vings hembygdsförening: Ordf. Jean Rydberg, v. ordf. Erik Franzén, sekr. Cissi Sigurdsson, kassör Åke Bolin. Loppmarknad, friluftsgudstjänst, slåttergille har ordnats. Flyttning av en ladugård pågår. Torpmärkningen har avslutats och en katalog över 175 torp tryckes. Medl. 63. 400 registrerade föremål. Besök omkr. 300. Anslag 400 kr. från Ulricehamns sparbank.
Toarps hembygdsförening: Ordf. Mats Behn, v. ordf. Karl Hansson, sekr. Georg Hjortvall, kassör Gunnar Salomonson. Fornminnen inom kommunen har demonstrerats för medlemmar och lärarpersonal. En utflykt har ordnats. Medl. c:a 80.

ULRICEHAMN

Ulricehamns hembygdsförening: Ordf. Gustaf Boger, sekr. Erik Hedlund, kassör

Curth Sandberg. Medl. 50. Samlingarna omfattar 1.480 katalogiserade föremål. Anslag 1.000 kr från Ulricehamns stad. Museet hålles öppet sommarsöndagar 15—17 samt visas för skolklasser och grupper efter tillsägelse. Fotograf J. E. Hulanders stora fotosamling håller på att ordnas.

Brunns hembygdsförening: Ordf. och kassör Tore Karlsson, v. ordf. Ture Brunngård, sekr. Erik Svensson. Utflykter har ordnats. Stugan har delvis reparerats. Medl. 45, besök 63. Samlingarna omfattar 204 föremål.

BORÅS

Regementsmuseet vid 115, Borås: Ordf. Överste G. Lundquist, v. ordf. Major Thedeén-Båth, sekr. Kapten C. F. Holmqvist. Samlingarna omfattar 559 föremål, en bok- och handskriftssamling med 711 nr och 3.370 fotografier. Antecknade besök 1.310. Öppet vardagar under tjänstgöringstid.

Hembygdsföreningen Westergyllen: Ordf. Lars-Gustav Johansson, v. ordf. Lars-Erik Lannér, sekr. Ann-Marie Hedin, kassör Per-Olof Olofzon. Medl. 88. Verksamheten omfattar folkdans, vävsektion, leksektion, träarbete och silversmide.

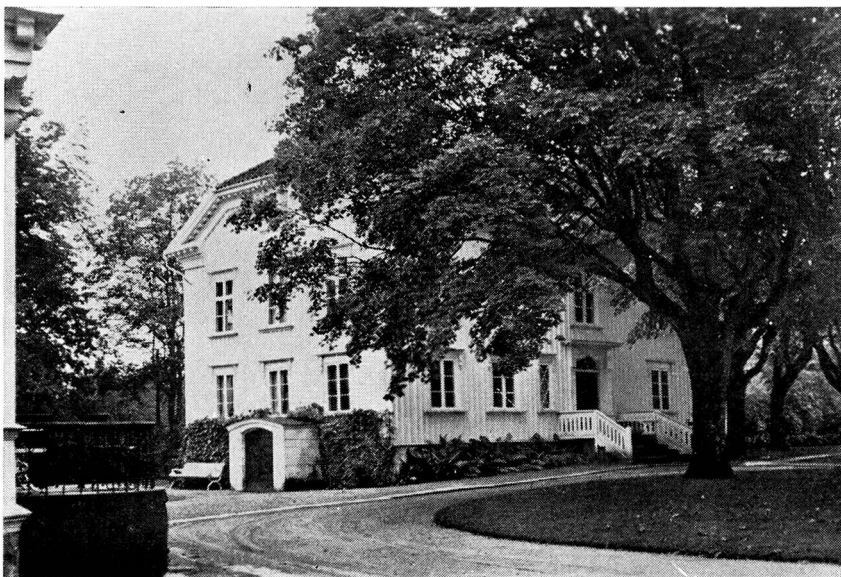
Borås hembygds-gille:

Folkdanslaget Skytteln:

Kindsgillet i Göteborg: Ordf. Carl-David Ulander, v. ordf. Hugo Lundgren, sekr. Sven Wilhelmsson, kassör Bengt Lorentzon. Medl. 251. Kindsstugan på Liseberg är förvaringsplatsen för c:a 450 föremål från Kinds härad, främst från Grönahög, Håcksvik, Örsås och Dalstorps socknar. Besök c:a 400. Herredagar, julfest, sommarutflykt m. m.

STYRELSEN FÖR DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING
 BER ATT TILL NEDANSTÄENDE INDUSTRIER, FÖRENINGAR OCH SAM-
 MANSLUTNINGAR FRAMFÖRA ETT TACK FÖR GOTT SAMARBETE OCH
 FÖR VÄLVILLIGT EKONOMISKT STÖD, SÅ BETYDELSEFULLT VID GENOM-
 FÖRANDET AV FÖRENINGENS KULTURELLA ARBETSUPPGIFTER

Almedahl-Alingsås AB	E. W. Just AB
A. H. Andersson	Jönells AB
Beijer byggmaterial	Kasthalls Mattfabrik AB
C. L. Blomqvist	Kinnahults Väfveri
Borgstena Triksåfabrik AB	AB Kinnasand
AB Borås Jacquardväfveri	AB Marks Jacquardväveri
AB Borås Koksaffär	Militärmuseum I 15
Borås Sparbank	AB Olssons Mössfabrik
AB Borås Spetsfabrik	AB Henning Persson
Borås Tapetfabriks AB	AB J. A. Peterson & Co
AB Borås Tidning	Rosendahls Konfektions AB
Borås Wäfveri AB	Rowells
AB Bröderna Liljers	Rydboholms AB
Bröderna Magnusson AB	Sandwalls Ängbryggeri AB
AB Byggproduktion	Byggnads AB Harry Sjögren
John A-son Byttner AB	Hadar Sjölin AB
AB Arne Carlsson	AB Sven Sjölin
Carl T. Carlsson & Son AB	Skandinaviska Banken
Centraltryckeriet	AB Skyddskläder
AB Eriksson & Larson	H. Swegmark Fabriks AB
Varuhuset EPA AB	Svenems
Knut Evers & Co	Svensk Pappersindustri AB
Firestone-Viskafors Gummifabr. AB	Svensk Textil
Harry Grandin AB	AB Svenska Handelsbanken
Fritz Hagberg Bil AB	Svenska Mått- och Tumstocksfabr.
Haldens Färgeri AB	AB Ludvig Svensson
Halla Textil AB	Svenssons Express
AB John V. Hanssons Elektr. affär	AB Sveriges Förenade Triksåfabriker
Föreningen Hemslöjden u. p. a.	Sveriges Kreditbank
AB Robert Holmquist	AB Textilfabriken Merkur
Hultafors Sanatorium	Timmele Färgeri AB
Häggåstrands Väveri AB	AB Triksåfabriken Elit
Jarl Häller AB	AB Tryckericentralen i Borås
Oscar Jacobson AB	Vegete-Bolagen
Algot Johansson AB	Wernlunds Hovfoto AB
N. J. Johanssons Eftr. AB	Åkerlunds Bomullsspinneri AB

Kinna Sandens

gamla traditioner omvandlade i moderna former
leva vidare hos

AKTIEBOLAGET
KINNASAND
KINNA

Mangelfritt påslakan ur **Linje Hemmås** kollektion, 100 % bomull.
Finns i gult-, grönt-, orange- och svart-vitt.
Design Sven Fristedt.

 BORÅS WÄFVERI AB

Män Man Märker

ELSON

HERRKLÄDER

De lätta, rätta
FRITIDSKLÄDERNA

ERLA

AKTIEBOLAGET
ERIKSON & LARSON
BORAS

Gammalt känt tryckeri med nytt tänkande...

*Handpressen är numera borta
... idag har vi andra maskiner som trycker
snabbare, bättre och till lägre priser.
Gör ett försök, det lönar sig.*

AB Tryckericentralen i Borås

Box 98 50103 Borås 1

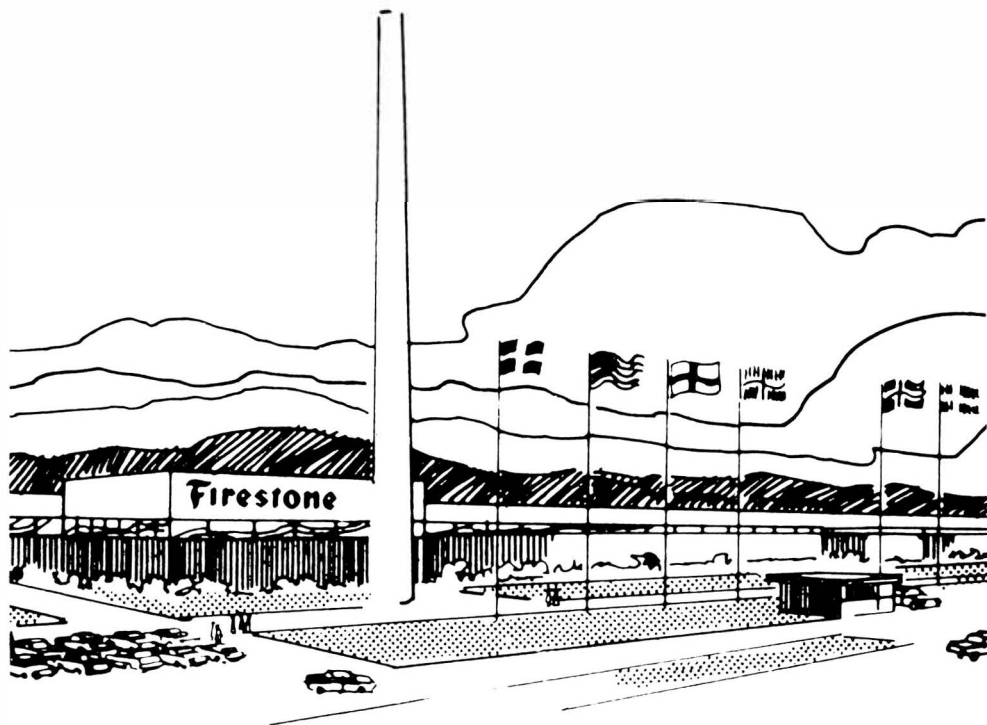
Telefon 033-11 71 90

**Banken mitt i
stan
har öppet hela
dan.**

Nonstoppöppet 9-18.

**Borås Sparbank
Allégatan**

världens renaste gummifabrik ligger i Borås

Var nya Borås-fabrik är en sensation även från miljövardssynpunkt. Byggt helt i stal och med en hög grad av dammfrihet tack vare överlägsen luftkonditionering. Slutet vattensystem – ingen vattenförorening. Dubbla rökfilter och speciellt reningsaggregat för att reducera luftföroreningen till ett minimum. Dessa miljövardande åtgärder utgör en kapitalkrävande investering som är väl värd sitt pris. Den uppskattas såväl av våra egna medarbetare som av vara grannar. Att den rena luften och det rena vattnet dessutom ger våra kunder en bättre gummi-kvalitet är dubbelt värdefullt.

Firestone
FIRESTONE-VISKAFORS AB

AH ANDERSSON

tillverkar

KVALITETS

ARMATUR

för

VÄRME

och

SANITET

**som ledande företag
i Skandinavien**

Huvudkontor: Viskastrandsgatan 1, tel. 033-10 02 30, Borås

Algot's

FINNS FÖR ALLA – ÖVERALLT

Telefon 102040 växel

LUDVIG SVENSSON
grundade firman 1887

AB Ludvig Svensson, Kinna

MODERNA

GARDINER

känt varumärke i
inredningstextilier
moderna mönster och material

*S*VENSK *T*EXTIL

Box 4030, 511 04 KINNA 4

Tel. 0320/106 60

Det vackraste bordet är dukat med

almedahls
DAMAST

Borås
Göteborg
Jönköping
Mariestad

VÄRDE-förvaltning kräver sakkunskap.

Vår

NOTARIATAVDELNING

hjälp Er med råd och upplysningar vid

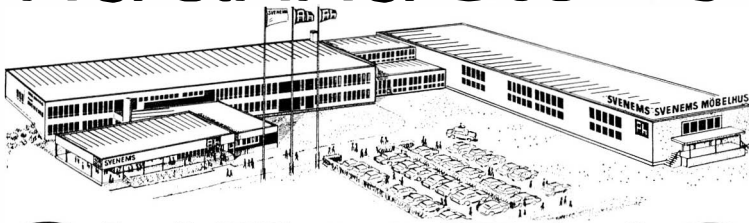
- aktieplaceringar
- upprättande av testamente och bouppteckningar m. m.
- självdeklaration för notariatkunder

**SKANDINAVISKA
BANKEN**

Österlånggatan 45
Allégatan 46
Tel. 12 70 50

Stora Brogatan 12
Sjöbo Torg
Hultagatan

nu ännu större

SVENEMS

MÖBELHUSET
I ULRICEHAMN

LÖRDAGSÖPPET TILL 14 * MÅNDAGSÖPPET TILL 20

Aktiebolaget Textilfabriken

MERKUR

BORÅS

AB BORÅS KOKSAFFÄR

Kol, Koks, Ved och Eldningsolja

Telefon 11 03 76

BORÅS

AB Marks Jacquardväveri

BJÖRKETORP

Bröderna Magnusson

Damkonfektionsfabrik AB

BORÅS

INREG. VARUMÄRKE.

AB TRIKÅFABRIKEN ELIT
BORÅS

Anno 1826

— för 145 år sedan, utkom
första numret av den tid-
ning som fortfarande är
Borås och sjuhäradsbyg-
dens pålitliga nyhetsför-
medlare

Borås Tidning

SJUHÄRADSBYGDENS ENDA SJUDAGARS-TIDNING

LEDANDE I SVENSK TRIKÅ

H Swegmark Fabriks AB

Borås

Tel. 10 23 10 - Tga SPLENDIDE

Korsett- hängsle- ärmlappsfabrik och bandväveri

*Om det gäller råd om tråd,
blixtlås eller nålar*

kontakta

Grandins

Borås växel, tel. 11 72 25 - Telex nr 36052

Han sover gott om natten
för han har sina värden i ett bankfack i Handelsbanken

HANDELSBANKEN

6 kontor i Borås

KASTHALLS MATTFABRIK
AKTIEBOLAG

KINNA

INREDNINGSTEXTILIER
Mönster av Professor CARL MALMSTEN och
Textilkonstnärinnan MARGARETHA ÅKERBERG

HALLA
TEXTIL AKTIEBOLAG
ÖVERLIDA

JOHN A:son BYTTNER AB

403 14 GÖTEBORG 2 • BOX 2242

13 73 89
13 73 90
13 73 91
13 73 12

031 riktnummer

ASON
Telex 22 62

TEXTIL
MASKINER - FÖRNÖDENHETER
GARNER

ASON

AB HENNING PERSSON
Färg-, Ferniss- och Kemisk-Teknisk Fabrik, Bollebygd

AB BORÅS SPETSFABRIK

FRISTAD

Telefon 602 50 växel

TIMMELE — Tel. växel 302 00

för alla
yrken
FRISTADS

arbetskläder

Full sortering hos
ledande
herrekliperingsaffärer

SVENSSONS EXPRESS
BORÅS

Armbåga 3. Borås Tel. 11 75 80

Alla slag av transporter

Möbelbussar för flyttningar — och hängande konfektion

Packning — emballering

Alla behöver vi en bank

KREDITBANKEN

passar alla

OSCAR **JACOBSON** AKTIEBOLAG

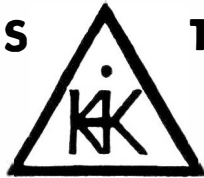

FRÅN STADSPLAN
TILL FÄRDIGT HUS

centraltryckeriet

DRUVEFORSVÄGEN 8 • BORÅS TELEFON 033-10 02 60

HULTAFORS

TUMSTOCKAR

SVENSKA MÄTT & TUMSTOCKFABRIKEN

MILITÄRMUSEUM I 15

i östra flygelbyggnaden Katrineberg (intill Göteborgsvägen).

Enskilda och organisationer (grupper) äro välkomna för studiebesök.

Öppet: samtliga veckodagar efter överenskommelse per tel. 11 77 50:78
föreståndaren eller 11 77 50 vaktchefen eller dagoff.

Museinämnden mottager med tacksamhet föremål med anknytning till
regementet från gamla tider (uniformer m m).

BEIJER byggmaterial

Göta Industriområde, Borås

Tel. 033/11 79 50

När tapetvalet är på tapeten välj

BOROSAN

Plasttapet – Ljushärdig – Tvättbar

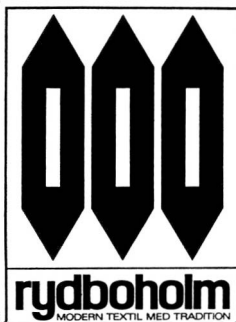
Tillverkas av: **BORÅS TAPETFABRIKS AB**

Försäljes av: **W:M RUDELL AB, BORÅS**

C. L. BLOMQUIST AB

FRITSLA

Garnfirman i Mark med 90.000 väverskor
från hela landet till kunder

**BOMULLS-, SYNTET- OCH
RAYONULLSVÄVNADER**

**RYDBOOLMS AKTIEBOLAG
RYDBOOLMS**

Sandwalls

goda drycker

100-årig leverantör i sjuhäradsbygden

I HEMSLÖJDEN

Allégatan 11–13, Borås

finner man mycket som bygger på gammal
tradition från Sjuhäradsbygden.

Borgstena Triksåfabrik A-B

Tillverkning av metervaror
Polyester-jersey, Spinlene och Trevira
för damkonfektion.

AB ARNE CARLSSON

SPINNERI och YLLEFABRIK

GÄLLSTAD

Målerifirman

Carl T. Carlsson & Son AB

BORÅS

FRITZ HAGBERGS BIL AB

Skaraborgsvägen 66

Telefon växel 12 71 30

Chevrolet - Opel - Bedford

TILLBEHÖR — DELAR — SERVICE

Auktoriserad återförsäljare för GENERAL MOTORS

E. W. JUST AB

FÄRGERI och BLEKERI

Tel. 11 71 00 växel

HÄGGÅSTRANDS VÄVERI AB

KINNAHULT — Tel. Kinna 115 10

*Tillverkar färdiga gardinluster och sängöverkast
Metervaror i Ylle, Linne, Bomull, Terylene*

Jönells

Damkonfektionsfabrik

BORÄS

Telefon 11 47 95

PORTRÄTT-
INDUSTRI-
REKLAM-
SERIEPORTRÄTT - SMALFILM

FOTO

WERNLUND HOVFOOTO

STORA BROGATAN 7
HALLBERGSGATAN 7

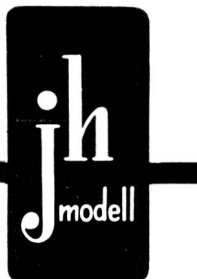
BORÅS

TELEFON 11 42 01

Åkerlunds Bomullsspinneri AB

BORÅS

Jarl Häller AB

BORÅS

Fråga oss då det gäller

rörledningsarbeten

HADAR SJÖLIN AB

Kvarngatan 17

Tel. 11 18 54, 11 82 54

HULTAFORS SANATORIUM

Kurort och enskilt sjukhem

Vila och rekreation, reumatiska åkommor, mag- och tarmlidanden, blod- och hjärtsjukdomar, nervösa åkommor, ämnesomsättningsrubbingar etc.

Överläkare: N. Blomstedt

Begär prospekt!

Pa 501 36 Bollebygd, tel. Borås 950 50

Rosendals

KONFEKTIONS AB

Limmared

VEGETEBOLAGEN
för all försäkring

Tel. 11 47 37, 11 47 80

Sven H. Melander

HALDENS FÄRGERI AB

FRITSLA

AB Borås Jacquardväfveri

Gardin-, Draperi- och Möbeltyger

„Joflo“

Traditionell arbetsskicklighet är grunden för den höga standarden hos våra

ARBETSKLÄDER och SPORTKLÄDER

N. J. JOHANSSONS EFTR. AB - APLARED

Firman grundad 1876

Aktiebolaget Olssons Mössfabrik

B O R Å S

Telefon 12 70 90

A.-B. ROB. HOLMQUIST

Tel. 033/10 22 00

Stora Brogatan 39, B O R Å S

KNUT EVERS & CO

BORÅS 77 09 61

Råvaror och Garner för Textilindustrin

EPA

Varuhuset i Centrum

AB J. A. PETERSON & CO

MÅLSRYD, tel. BORÅS växel 033-490 80
Firman grundad 1863

HERRKONFEKTIONSFABRIK

Tillverkningen nedlagd 1970 till följd av rådande
näringspolitiska förhållanden.

AB JOHN V. HANSSONS

ELEKTRISKA AFFÄR

Järnvägsgatan 16 - Borås - Tel. 10 22 90

Entreprenör för Borås stads elverk

KINNAHULTS VÄFVERI AB

KINNAHULT

Överkast-, gardin-, allmoge- och möbeltyger.
Färdigsydda sängöverkast.

Tel. Kinna 130 10

ROWELLS POSTORDER

**MED TRE LÅGPRISVARUHUS
I BORÅS, RYDAL OCH SVENLJUNGA**

Aktiebolaget Sven Sjölin

RÖRLEDNINGSFIRMA

Skrymegatan 24, 502 55 Borås

Tel. Borås 033/11 03 41, 11 01 96 - Alingsås 0322/152 45

SVENSK PAPPERSINDUSTRI

Järnfors & Hall AB

SANDARED

Papperstuber — Spolpipor

Flänsrullar

VÄSTGÖTABÖCKER

ÅRSBOKEN

FRÅN BORÅS OCH DE SJU HÄRADERNA

Årg. 1—3, 5—7 (1943, 45, 47, 50, 51, 52) à 4: — kr.

Årg. 8—11 (1953, 54, 55, 56) à 6: — kr.

Årg. 12—19 (1957, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64) à 8: — kr.

Årg. 20 (1965) 10: — kr.

Årg. 21 (1966) 15: — kr.

Årg. 22—25 (1967, 68, 69, 70) à 12: — kr.

Årg. 4 helt slutsåld. Hela serien 175: — kr.

Silver från Borås och Ulricehamn 6: — kr.

G. Håkansson. Boråsbor under 16—1700-talen 6: — kr.

Kommittén för utgivande av beskrivning över Västergötland

vilken tillkom 1911, och vars nuvarande ordförande är Stockholms universitets rektor Håkan Nial, är ett ideellt boksällskap som utgivit ett stort antal populärvetenskapliga skrifter rörande landskapets kulturhistoria och naturminnesmärken. De volymer som ännu äro tillgängliga i nya exemplar anges här nedan. Böckernas låga pris förklaras därigenom att kommittén åtnjuter ekonomiskt stöd från två landsting.

S. AMBROSIANI, Storegården i Rackeby. Med 20 planscher. 10: —	M. MANNERFELT, Västgötavägar, 4 delar à 6 kr. 24: —
E. FISCHER, Västergötlands kyrkliga konst under medeltiden. 160 s. 10: —	I. MOBERG, Västergötlands geografi. 114 s. 6: —
G. KELLERMAN, Västgötsk forntro och folktro. 164 s. 10: —	A. L. ROMDAHL och S. DAHLGREN. Skara domkyrkas byggnadshistoria. 170 s. 10: —
S. LANDTMANSON, Folkmusik i Västergötland. 64 s. Med notbilaga om 70 s. 17: —	S. TUNBERG, Götarnas rike. 124 s. 10: —
S. LANDTMANSON, Västgötamålet. 102 s. 13: —	Hela serien kostar 110: — kr.

Böckerna rekvireras från Borås museum, Borås. Postgiro 26 39 23-5.

De Sju Häradernas Kulturhistoriska Förening

BORÅS MUSEUM

RAMNAPARKEN

Museet hålles öppet

Sommartid

vardagar 10—16, söndagar 12—16

Vintertid

vardagar 13—15, söndagar 12—16

För föreningar och andra grupper ordnas visningar
efter överenskommelse.

Medlemsavgift: 1 person 15 kr, ytterligare familjemedl. 5: — kr.

Medlemmar erhåller: Årsboken gratis (bokhandelspris 15: — kr),
och fritt inträde till museet och utställningar.

Nya medlemmar välkomna. Anmälan till Borås Museum, Borås,
tel. 11 02 00, pg. 26 39 23-5.

I N N E H Å L L

UR GUSTAF THULINS BILDSAMLING	5
EN SKÄNSK FLAMSKVÄVNAD I BORÄS MUSEUM Av Ernst Fischer	17
NÅGRA FÖRLÄGGARFIRMOR I MARK Av Björn Sterner	23
OBLATJÄRN I ÄLVSBORGS LÄNS SÖDRA DEL Av C.-F. Mannerstråle	43
SEXDREGA KYRKA, DESS HISTORIA OCH ÄLDRE INVENTARIER Av Bertil Eriksson	59
ETT BESÖK I BOLLEBYGD Av G. Djurklou	73
STRÖMSHOFS HANDPAPPERSBRUK Av Harry Ericson	89
NÄR KOLERAN HÄRJADE UNDER FÖRRA SEKLET Av Ellen Carlsson	95
DE SJU HARADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING Styrelse	101
Årsberättelse	102
Gåvor	109
Utställningar 1970	110
FRÅN HEMBYGDSFÖRENINGARNA	118
ANNONSAVDELNING	124

